

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Bc. Sára Urbančíková

Výchovné styly prarodičů

Parenting Styles of Grandparents

Praha, 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc. za laskavé a odborné vedení, kladný přístup, a cenné rady, které mi byly inspirací při psaní práce. Dále bych chtěla poděkovat všem školám a pěstounským rodinám, které se zapojily do výzkumu. Poděkování patří také mé rodině za podporu a pozitivní směřování při psaní této diplomové práce, i v průběhu celého studia.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. 7. 2017

.....
Bc. Sára Urbančíková

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá styly výchovy prarodičů a výchovnými specifiky prarodičů, kteří mají svěřená vnoučata do pěstounské péče. Teoretická část je zaměřena na popis teoretických pojetí způsobu výchovy, roli prarodiče včetně jeho podílu na výchově dítěte v rodině, a specifika pěstounské péče prarodičů s důrazem na výchovu vnoučete. Pro výzkum v empirické části bylo zvoleno extenzivně intenzivní empirické šetření. Extenzivní výzkum má kvantitativní charakter a jeho cílem bylo zmapování výchovných stylů prarodičů a sdílených aktivit prarodičů a dospívajících vnoučat. Data v intenzivním výzkumu byla získána kombinací kvalitativních a kvantitativních výzkumných metod s cílem popsat výchovné a rodičovské zkušenosti prarodičů, kteří mají v pěstounské péči dospívající vnouče/vnoučata. Výstupem intenzivního výzkumu je popis okolností pěstounské péče o vnouče, výchovných specifik pěstounské péče zabezpečované prarodiči a výchovy vnoučat z pohledu prarodičů-pěstounů. Závěrečná část práce v rámci diskuze shrnuje výsledky výzkumu, včetně limitů a uplatnění získaných poznatků v praxi.

Klíčová slova:

způsob výchovy, prarodiče, prarodiče vychovávající vnoučata, pěstounská péče prarodičů, společné aktivity

Abstrakt:

The diploma thesis deals with the parenting styles of grandparents and the parenting characteristics of the grandparents, who have grandchildren in foster care. The theoretical part focuses on the description of the theoretical concepts of the way of parenting, the role of the grandparent, including his part in the child's development in the family, and the specifics of the grandparent's foster care with emphasis on the raising grandchild. For the research in the empirical part was chosen intensively intensive empirical survey. Extensive research has a quantitative character and its aim was to map the grandparents' parenting styles and the shared activities of grandparents and teenage grandchildren. Data in intensive research was obtained by a combination of qualitative and quantitative research methods with goal to describe the educational and parenting experiences of grandparents who has their teenage grandchild/grandchildren. The output of intensive research is a description of the circumstances of foster care, the parenting specifics of foster care provided by grandparents and development of grandchildren from the grandparent-fosterparent point of view. The final part of the thesis summarizes the results of the research, including the limits and application of the acquired knowledge in practice.

Keywords:

parenting styles, grandparents, grandparents raising grandchildren, foster care with grandparents, shared activities

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1. Rodina a výchova.....	9
1.1 Rodinná výchova.....	9
1.2 Významná pojetí stylů výchovy.....	10
1.3 Činitelé ovlivňující způsob výchovy v rodině	16
2. Prarodičovství	20
2.1 Role prarodiče.....	20
2.2 Kvalita vztahu mezi prarodičem a vnoučetem.....	24
2.2.1 Vztah prarodiče a dospívajícího vnoučete	27
2.3 Sdílené aktivity prarodičů a vnoučat	27
2.4 Výchovné styly prarodičů.....	29
3. Specifika pěstounské péče prarodičů	33
3.1 Pozitiva pěstounské péče prarodičů	34
3.2 Rizika pěstounské péče prarodičů.....	36
3.3 Přístupy prarodiče k pěstounské péči svého vnoučete.....	38
3.4 Přístupy dítěte k pěstounské péči vykonávané prarodiči	40
3.5 Výchovné styly pěstounských prarodičů	41
EMPIRICKÁ ČÁST	45
4. Metodologický rámec	45
4.1 Východiska pro empirické šetření	45
4.2 Cíl výzkumu a výzkumný design.....	47
4.3 Výzkumné předpoklady a výzkumné otázky.....	48
4.4 Popis a výsledky extenzivního výzkumu.....	49
4.4.1 Výběr a charakteristika použitých metod	49
4.4.2 Charakteristika a výběr výzkumného souboru.....	50

4.4.3 Etické aspekty extenzivního výzkumu	51
4.4.4 Výzkumné podmínky a způsob analýzy dat	51
4.4.5 Výsledky extenzivního výzkumu.....	53
4.5 Popis a výsledky intenzivního výzkumu	61
4.5.1 Výběr a charakteristika použitých metod	61
4.5.2 Charakteristika a výběr výzkumného souboru.....	61
4.5.3 Etické aspekty intenzivního výzkumu	63
4.5.4 Výzkumné podmínky a způsob analýzy dat	63
4.5.6 Výzkumná zjištění – kazuistiky rodin	64
4.5.7 Shrnutí výsledků a jejich srovnání.....	85
DISKUZE	102
ZÁVĚR	109
Seznam použité literatury	111
Seznam tabulek	120
Seznam grafů	121
Přílohy.....	122

ÚVOD

Rodičovské styly výchovy jsou známou a opakovaně řešenou tematikou. Psychologických pohledů opírajících se o styly výchovy prarodičů, vymezených dimenzemi emočního vztahu a výchovného řízení, je u nás méně. Vzhledem k tomu, že prarodiče mohou plnit úlohu významných dospělých, je nanejvýše důležité hledat psychologické souvislosti vztahů dětí a prarodičů.

Zkušenosti z mé praxe sociální pracovnice doprovázející pěstounské rodiny mě přivedla k myšlence zaměřit se mimo jiné na charakteristickou skupinu prarodičů, tzn. na ty prarodiče, kteří se stali pěstouny a pečují o vlastní vnoučata. Pěstounská péče vykonávána prarodiči je u nás problematikou stále aktuálnější, a právě prarodiče zaujímají jako pečovatelé důležité místo, jejich role je spojená s mnohými výchovnými specifiky. Psaní této diplomové práce mě často navracelo k mým zkušenostem s prarodiči-pěstouny a vnoučaty v jejich péči. Tyto znalosti se staly mou inspirací a vzbudily ve mně zájem dozvědět se více a více o výchovných specifikách prarodičů-pěstounů.

Uvedenému konceptu odpovídá nejen struktura kapitol v teoretické části, ale i výzkumný projekt v empirické části práce, který má podobu extenzivně intenzivního empirického šetření. Extenzivní část výzkumu, kvantitativního charakteru, bude mapovat výchovné styly prarodičů a společné činnosti dětí (vnoučat) a prarodičů z pohledu dospívajících vnoučat. Intenzivní výzkum, s designem deskriptivní mnohonásobné případové studie, uskutečněný na několika pěstounských rodinách, bude zaměřen na zjišťování výchovných a rodičovských zkušeností prarodičů-pěstounů s jejich dospívajícími vnoučaty svěřených do pěstounské péče.

Předložená diplomová práce může rozšířit psychologické poznatky o výchovných specifikách prarodičů a prarodičů-pěstounů v našem prostředí, které by mohly být využity odborníky například v poradenské a sociální oblasti.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina a výchova

Rodina je prvotním sociálním prostředím dítěte, vědomě i bezděčně uvádí dítě do společnosti. Pro každého člena rodiny má být toto seskupení domovem. Kromě toho by rodina měla poskytovat bezpečí, útočiště, vzájemné porozumění a nesobecké vzájemné obdarování, měla by být místem, kde bude poskytnuta rada, milost, slovní pohlázení ale i odpuštění. V neposlední řadě by rodina měla být také místem, kde se člen může svěřit se svými radostmi a strastmi bez obav ze zneužití (Strašíková, 2004).

Samotný pojem rodina podle Matouška a Pazlarové (2014) není jednoznačně definovatelný. Kritizují především úzkost definic, které se opírají o příbuzenství vznikající sňatkem nebo narozením vlastních dětí jako je tomu například ve Velkém psychologickém slovníku Hartla a Hartlové (Hartl, & Hartlová, 2010). Matoušek a Pazlarová (2014) považují za jádro definice citovou vazbu mezi dospělými, kteří spolu žijí. Sňatek nezaručuje trvalé soužití, lidé mohou spolu žít a mít děti, aniž by byli sezdáni. Jedinci mohou být nejen opačného pohlaví, ale i stejného. Mimo to existují také náhradní rodiny, které jsou v současné době upřednostňovány před výchovou ústavní.

Matějček (1994) pohlíží na rodinu z hlediska samotného dítěte, pro které vnější stránka rodiny není důležitá. Rodinou pro něj může být jedna osoba či dvě nesezdané osoby. Podstatné pro dítě je, že vyrůstá ve stabilním, citově vřelém a přijímajícím prostředí. Rodina by měla být místem, kde jsou uspokojovány základní psychické potřeby (podněcování z prostředí, potřeba smysluplnosti, potřeba životní jistoty, potřeba být oceňován, potřeba otevřené budoucnosti) jakožto oboustranný proces (tj. nejen od rodičů k dítěti, ale i opačně).

1.1 Rodinná výchova

Výchova bývá z tradičního pedagogického hlediska chápána jako vědomé působení dospělých na děti prostřednictvím daných výchovných prostředků a metod (Čáp, 1996). Toto pojetí je však zjednodušené a neúplné. Matějček (1992) a další autoři (Čáp, 1996; Gillernová, 2007; Pavlíková, Lacinová, & Širůček, 2002) upozorňují, že pro rodinu je charakteristický interakční koncept výchovy, tzn., že výchova není jen jednosměrným procesem, ale jde o vzájemné působení mezi dospělým a dítětem.

Rodinná výchova se od jiných variant výchovy (např. ústavní, školní) specificky odlišuje trvalostí a hloubkou citových vztahů mezi dětmi a rodiči, případně jinými osobami,

které z různých příčin zastávají roli rodiče. Je to osobitý a specifický oboustranný proces, z něhož výchovně těží obě strany, protože obě dvě dávají a přijímají. Důležitým předpokladem, jak už bylo zmíněno, je však kladný emoční vztah mezi dítětem a dospělým (Matějček, 1994). To dělá rodinu nenahraditelnou.

1.2 Významná pojetí stylů výchovy

Pro vyjádření důležitých okamžiků v interakci a komunikaci dospělých s dítětem se užívá pojmu styl či způsob výchovy. Mezi základní navzájem provázené momenty, které ovlivňují, jaké výchovné prostředky dospělí zvolí a jak na ně dítě bude reagovat, se řadí emoční vztah k dítěti a způsob výchovného řízení. Pojem styly výchovy nám tedy umožňuje se zorientovat ve spletnosti výchovných fenoménů (Čáp, 1999).

Od první poloviny 20. století je významné **Lewinovo typologické pojetí stylů výchovy**. Lewin a jeho kolegové (Lewin, Lippitt, & White, 1939) zkoumali, jaký mají různé styly vedení dopad na agresivitu dětí. Experimentálně vytvořené skupiny (desetiletí chlapci rozdělení do pětičlenných skupin) se lišily podle tří stylů řízení: autokratický, demokratický a liberální (*laissez-faire*). Při *autokratickém stylu řízení* dospělý určuje pravidla, přikazuje. Děti mají malou volnost při rozhodování, je potlačována jejich iniciativa. Naopak *liberální styl* dává dětem volnost v rozhodování, jelikož dospělý nemá vůči dětem žádné požadavky. Dospělý využívající *demokratický styl výchovy* má vůči dětem nároky, ale současně podporuje participativní rozhodování, sdílení aktivit a odpovědnosti. Z Lewinova výzkumu, vyplynulo, že děti samy nejvíce oceňují demokratický, následně liberální a nejméně autokratický styl výchovy. Jedná se o takzvaný jednodimenzionální model, jelikož se autoři opírají pouze o dimenzi výchovného řízení.

Darling¹ a Steinberg (1993) definují výchovný styl jako konstelaci postojů vůči dítěti, které jsou sdělovány dítěti a dohromady vytváří emocionální klima, ve kterém se projevuje rodičovské chování, a to konkrétní i cílené. Prostřednictvím chování rodiče vykonávají své rodičovské povinnosti a necíleně vystupují (například gesty, změnou tónu hlasu, nebo spontánním vyjádřením emocí). Tato definice je podle autorů v souladu s některými z prvních výzkumů týkajících se socializace v 30. až 40. letech 20. století, kdy vliv chování rodičů na vývoj dítěte se stal přirozeným vyústěním zájmu ze strany behavioristů a zástupců analytické psychologie. Behavioristé se zajímali jak posílení (zpevnění) v blízkém prostředí formuje vývoj dítěte. Zaměřili svou pozornost na rodičovské praktiky, spíše než na postoje. Naopak zástupci

¹ Anglická jména zůstávají nepřechýlená.

tradiční analytické psychologie tvrdili, že základní determinanty vývoje jsou biologické a nutně v rozporu s rodičovskými přáními a společenskými požadavky. Interakce mezi libidózními potřebami dítěte a rodinným prostředím vymezovala individuální rozdíly ve vývoji dítěte.

Počáteční kvalitativní a pozdější kvantitativní snahy hodnotit výchovný styl se soustředily na tři jednotlivé složky: emocionální vztah mezi rodičem a dítětem, rodičovské praktiky a chování a rodičovské systémy přesvědčení. Výzkumníci zdůrazňovali z odlišných teoretických perspektiv určité procesy, kterými rodiče ovlivňují své děti a zaměřovali se tak na různé složky stylu.

Psychoanalyticky orientování výzkumníci se soustředili na citový vztah mezi rodičem a dítětem a jeho vliv na psychosexuální a psychosociální vývoj osobnosti dítěte. Tito teoretici tvrdili, že individuální rozdíly v emočních vztazích mezi rodiči a dětmi, musí nutně vyplývat z rozdílů v rodičovských vlastnostech, a mnozí badatelé se zaměřili na postoje jako významné atributy. Výzkumníci, kteří se zaměřovali na emocionální procesy související s výchovnými styly, se snažili překlenout propast mezi rodičovskými postoji a specifickým chováním. Místo používání jednotlivých postupů pro definování výchovného stylu, byly tyto postupy koncepčně seskupeny do širších kategorií, a to na základě jejich potenciálu ke změně emocionálních procesů (Darling, & Steinberg, 1993). Schaefer (1959) hovoří o takzvaných molárních attributech, které zahrnují ignorování, kárání, přísnost, využívání strachu k získání kontroly a podobně. Používá **cirkumplexní model** k organizaci atributů do typologie výchovných stylů zachycující postoje a postupy. Tento model zahrnuje dvě navzájem nezávislé dimenze: láska – hostilita, autonomie – kontrola. Podle Čápa (1999) je tento model, z důvodu jednoduchosti každé dimenze a nemožnosti vyjádřit možný ambivalentní vztah rodiče k dítěti, nedostatečný.

V 60. letech se Baumrind (1966) pokusila svým **modelem tří stylů výchovy** rozšířit Lewinovo pojetí stylů výchovy na rodinnou výchovu. Baumrind uváděla, že společenský život dítěte, odpovídající potřebným požadavkům druhých, při zachování pocitu osobní integrity, byl klíčovým prvkem rodičovské role. Začala tím, že jasně formulovala a rozšířila pojetí rodičovské kontroly. Předtím byla kontrola různě definována například jako přísnost, používání fyzických trestů, vysvětlování, a podobně. Na rozdíl od toho Baumrind tvrdila, že rodičovská ochota socializovat dítě je koncepčně odlišná od rodičovské restriktivnosti a použila pojem rodičovské kontroly k označení rodičovských pokusů o integraci dítěte do rodiny a společnosti prostřednictvím požadavků na dodržování chování (Baumrind, 1966; Darling, & Steinberg, 1993).

Baumrind (1966) uvádí tři styly výchovy: permissivní (liberální), autoritářská a autoritativní. Pro *permissivní* výchovu je typické, že rodič své dítě netrestá a je tolerantní vůči impulsům, touhám a činům dítěte. Rodič poskytuje vysvětlení pro rodinná pravidla a má několik málo požadavků týkajících se domácnosti či řádného chování. V podstatě lze říci, že umožňuje dítěti regulaci jeho vlastních aktivit, vyhýbá se výkonu kontroly, a nevede ho, aby se řídilo externě danými normami. *Autoritářský* rodič se naopak snaží formulovat, kontrolovat a vyhodnocovat chování a postoje dítěte v souladu s nastavenou normou chování. Rodič hodnotí poslušnost jako ctnost a upřednostňuje represivní a důrazná opatření k omezení umíněnosti dítěte tam, kde jeho chování nebo přesvědčení je v rozporu s tím, co si rodič myslí, že je správné. Autoritářská výchova je o zachování pořádku a tradiční struktury jako vysoce ceněného cíle samo o sobě. Při *autoritativní* výchově jsou požadavky racionální, rodič s dítětem komunikuje, prosazuje svůj vlastní pohled, ale přitom uznává individuální zájmy dítěte. Jak umíněnost, tak disciplinované přizpůsobení se požadavkům jsou rodičem oceňovány. Rozhodnutí rodiče není založeno na skupinových pravidlech či touhách dítěte. Dá se říci, že tento styl výchovy je někde uprostřed dvou výše popsanych.

V roce 1983 navázali na výše uvedenou autorku Maccoby a Martin (1983) a vytvořili **model čtyř stylů výchovy** (viz tabulka 1). Dimenze emočního vztahu rozlišuje rodiče odmítající či akceptující a je kombinována s formou výchovného řízení dítěte, která postihuje míru nároků a jejich kontrolu (v angloamerické literatuře se obvykle používá termínů vřelost a kontrola).

Rodiče	odmítající	akceptující
nároční a kontrolující	autoritářský styl	autoritativně vzájemný styl
nenároční a nekontrolující	zanedbávající styl	shovívavý styl

Tabulka 1 - Model čtyř stylů výchovy (Čáp, 1999, s. 24)

Rodiče, kteří uplatňují *autoritářský styl*, kladou na své děti přílišné nároky, jejichž plnění pečlivě kontrolují. Neberou příliš ohled na potřeby a přání dítěte. Podobně nároční a kontrolující jsou také rodiče uplatňující při výchově *autoritativně vzájemný styl*. Na rozdíl od předchozího stylu jsou tito rodiče však zároveň laskavými dospělými, kteří respektují potřeby i přání dítěte. Rodiče bez zájmu o samotné dítě a jeho rozvoj, kteří ponechávají dítěti volný prostor a nekladou na dítě žádné požadavky, užívají *zanedbávající styl výchovy*. Rodiče, kteří přijímají dítě, takové, jaké je, poskytují mu citové zázemí a podporu, si počínají v souladu se *shovívavým stylem výchovy*. Typické je také, že dítě má poměrně málo jasně vymezené hranice, jelikož rodiče kladou na dítě buď malé, nebo žádné nároky.

Později Baumrind (1991a, 2005) zkoumala vliv rodičovského stylu na vývoj, s ohledem na autonomii, dospívajících jedinců. Upravila typologii na sedm výchovných stylů, které jsou relevantní zejména pro rodinné vztahy v období dospívání. Shovívavý styl výchovy byl rozdělen na *demokratický* a *nondirektivní* typ. Demokratický styl zdůrazňuje větší stupeň závazku vůči dítěti z hlediska svědomitosti a angažovanosti. Nondirektivní styl je shodný s původním shovívavým stylem. Podobně autoritářský styl byl rozdělen na *autoritářsky řídicí* a *neautoritářský řídicí*. Rodiče uplatňující autoritářský řídicí typ jsou restriktivní, vyžadující absolutní kontrolu při plnění požadavků. Druhý – neautoritářský řídicí typ je charakterizován vyšší mírou citlivosti ze strany rodičů. *Autoritativní* a *zanedbávající* styl výchovy odpovídá původní typologii. Poslední, sedmý styl Baumrind nazvala jako „*good enough*“, který se vyznačuje průměrným emočním vztahem a střední mírou kontroly a požadavků ze strany rodičů (Baumrind, 1991a).

Baumrind (2005) dále zjistila, že narušení soukromí a nízká rodičovská podpora, charakteristická pro autoritářský řídicí styl, souvisí s maladjustací u dospívajících. Proměnné představující faktor náročnosti jsou oproti autoritářskému stylu účinnější v rámci autoritativního stylu, který spojuje pevnou kontrolu chování s vřelostí a autonomií. Podobně proměnné související s vnímavostí mají pozitivní vliv na děti, pokud jsou spojené s vysokou náročností v autoritativním stylu, ale ne v případě nízkých nároků v rámci shovívavého stylu. Pozitivní vliv autoritativního rodičovského stylu rodičů na autonomii a jiné atributy adolescentů autorka spojuje s vysokou vřelostí, autonomní podporou a behaviorální kontrolou s minimálním použitím kontroly psychologické.

Od konce 60. let 20. století na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze probíhal výzkum, ve kterém odborníci Čáp, Boschek a Rotterová zkoumali, jak souvisí chování mladistvých a styl rodinné výchovy. Zároveň se snažili vylepšit model stylů výchovy, což se jim také povedlo a v devadesátých letech postupně došli k vytvoření analyticko-syntetického modelu, nazývaného též **model devíti polí způsobu výchovy** (Čáp, 1996). Tento model je postaven na vzájemném působení výchovného řízení a emočního vztahu rodičů k dětem. Každá dimenze má dvě komponenty – kladnou a zápornou komponentu v dimenzi emočního vztahu a komponentu požadavků a volnosti v dimenzi výchovného řízení. Na tomto modelu je postaven Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině (Čáp, & Boschek, 1994) a Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000). Jelikož se tomuto konceptu budu věnovat i ve výzkumné části, je vhodné se podrobněji zaměřit na jeho popis.

Dimenze emočního vztahu je tvořena dvěma komponenty, a to kladným a záporným. Kladný komponent se projevuje pozitivním citovým vztahem k dítěti a přátelstvím. Pro záporný komponent je typické odměřené až odmítavé chování rodičů vůči dítěti. Tyto komponenty jsou sice svými protiklady, ale nevylučují se. To znamená, že v emočním vztahu rodiče k dítěti bývají v různé míře zastoupeny oba dva. Na základě různé míry projeveného kladného a záporného komponentu ve výchově rozlišujeme čtyři základní formy emočního vztahu (Čáp, & Boschek, 1994; Gillernová, 2009, 2011). **Extrémně kladný** emoční vztah je charakterizován výraznou převahou kladné komponenty spolu s minimálním výskytem komponenty záporné. **Kladný emoční vztah** je dán vysokým komponentem kladným a nízkým komponentem záporným. Rodiče s takovým přístupem dítě chválí, sdílí s ním radost a úspěch, zajímají se o jeho potřeby a starosti. O středním emočním vztahu hovoříme tehdy, pokud jsou obě komponenty relativně vyrovnané. Může se však stát, že komponenty budou mít podobu **záporně kladného** vztahu, kdy v rámci rodiny jeden z rodičů projevuje dítěti lásku a citovou vřelost, zatímco druhý rodič je ve vztahu k dítěti spíše citově chladný a odměřený, nebo emoční projev jednoho rodiče se současně liší ve verbální a neverbální rovině. V takovém případě hovoříme o tzv. dvojí vazbě či ambivalentním vztahu. Pokud převažuje záporná komponenta nad kladnou, označujeme emoční vztah rodiče jako **záporný**. V takovém případě je dítě ochuzeno o emoční oporu ze strany rodičů (Gillernová, 2009).

Dimenze výchovného řízení je tvořena mírou a rozsahem požadavků kladených rodiči na dítě a způsobem, jakým jsou tyto požadavky kladeny a kontrolovány. Pro **silné výchovné řízení** je typické, že rodič užívá velké množství příkazů a zákazů a důsledně kontroluje jejich dodržování. Dítě má málo prostoru pro rozhodování, uplatnění iniciativy či samostatnosti. Při **středním výchovném řízení** rodiče sice kladou požadavky a kontrolují jejich plnění, ale děje se tak v přiměřené míře. **Slabé výchovné řízení** se projevuje minimem či absencí požadavků, kladených na dítě, za předpokladu, že jejich plnění není kontrolováno. **Rozporné výchovné řízení** znamená, že rodič někdy užívá vůči dítěti slabé, jindy silné výchovné řízení. Nebo každý z rodičů užívá jinou formu výchovného řízení (Čáp, 1999).

Vzájemnou kombinací komponenty dimenze emočního vztahu a dimenze řízení lze získat celkový pohled na způsob výchovy v rodině prostřednictvím modelu devíti základních polí (viz tabulka 2). Je potřeba říci, že koncept není omezen na zařazení případu do jednoho pole, ale případ je v rámci daného typu individualizován (Čáp, 1999).

Emoční vztah	Výchovné řízení			
	Silné	Střední	Slabé	rozporné
Záporný	1		2	3
Záporně kladný	9			
Kladný	4	5	6	7
Extrémně kladný			8	

Tabulka 2 - Model devíti polí způsobu výchovy (Čáp, 1999, s. 24)

Pro *první pole* je příznačné silné výchovné řízení se záporným emočním vztahem. Rodiče jsou přísní, mají na dítě mnoho nároků, aniž by výrazněji uznávali jeho potřeby a přání. Výchova je autokratická. Děti vychovávané tímto způsobem jsou neklidné a bouří se proti autoritám. *Druhé pole* označuje liberální výchovu s nezájmem o dítě. Dítě nemá nastavené hranice chování, rodiče neprojevují kladné emoce, chybí empatie. Taková výchova vede k tomu, že dítě nemá dostatek sebevědomí, podceňuje se a neklade si samo žádné požadavky. *Třetí pole* vyjadřuje pesimální formu výchovy. Sdružuje se přísné řízení s lhostejností. Rodiče mají na dítě mnoho nároků, ale nekontrolují důsledně jejich plnění, což vede k tomu, že děti jsou labilní, nesvědomitě a bez vytrvalosti. Děti, které jsou vystaveny těmto formám výchovy (poli prvnímu až třetímu) často popisují domov jako místo napětí, konfliktů a nepohody. Pro *čtvrté pole* je charakteristický kladný či extrémně kladný emoční vztah se silným výchovným řízením. Rodiče jsou přísní, ale přitom vlídní. Rodiče sice kladou na dítě vysoké požadavky, ale současně respektují možnosti a přání dítěte. *Páté pole* je formou optimální výchovy, pro kterou je charakteristické vzájemné porozumění a přiměřené řízení bez přísných trestů. Vztah rodičů a dětí je přátelský, demokratický a podporující. Děti vychovávané tímto stylem jsou pečlivé a emočně stabilní. V *šestém poli* se kombinuje laskavá a liberální výchova bez požadavků a hranic. Děti jsou rodiči více méně rozmazlované, což vede k tomu, že si pak nekladou obtížné cíle a mají nízké sebehodnocení. *Sedmé pole* představuje výchovu s rozporným řízením – tedy s množstvím požadavků, které jsou málo nebo vůbec kontrolovány. Nedostatky rozporného řízení jsou relativně kompenzovány kladným až extrémně kladným emočním vztahem rodičů a dětí. Výchovu v *osmém poli* lze definovat jako kamarádský vztah rodičů a dětí. Děti dobrovolně dodržují požadavky a normy chování, protože jsou jim předkládány ve srozumitelné formě a dítě je tak může přijmout za své. Vlivný je také extrémně kladný emoční vztah alespoň jednoho z rodičů. *Deváté pole* poukazuje na výchovu emočně

rozpornou, kdy jeden z rodičů je vnímám záporně a druhý extrémně kladně, případně dítě je s jedním z rodičů v koalici (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000; Gillernová, 2007).

V letech 2000-2002 realizovaný výzkum způsobu výchovy na výzkumném vzorku více jak 2000 dětí ve věku 11-18 let prostřednictvím dotazování (Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině – Čáp, & Boschek, 1994), ukázal, že je u nás nejvíce zastoupený záporný emoční vztah v kombinaci s rozporným řízením. Toto takzvané třetí pole výchovy bylo mezi dívkami zastoupeno ve 25,4 % a mezi chlapci v 33,1 %. Záporný a záporně kladný emoční vztah označilo 51,9 % dívek a 55,5 % chlapců, kladný nebo extrémně kladný emoční vztah 48,1 % dívek a 44,5 % chlapců. V dimenzi výchovného řízení jak u chlapců, tak dívek převažovala slabá forma řízení – 47,5 % dívek, 42,9 % chlapců, pak následovalo řízení rozporné – 34,7 % dívek, 44,2 % chlapců, a nakonec silné či střední řízení – 17,8 % dívek, 12,9 % chlapců (Gillernová, 2004). Na základě provedených výzkumů od poloviny 90. let na katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy je možné říci, že právě dimenze řízení prochází významnou proměnou směrem ke slabému řízení (Gillernová, 2011).

1.3 Činitelé ovlivňující způsob výchovy v rodině

Podle Bronfenbrennera (1979, 1985) se různé výchovné styly nemusí navzájem vylučovat z hlediska kulturního a historického. Na rozdíl se dívá z pohledu své teorie ekologických systémů, která působí na jedince v průběhu celého jeho života. V rámci teorie rozlišuje mikrosystém (nejbližší prostředí jedince, ve kterém žije a vyvíjí se, jako je rodina, přátelé, škola), mezosystém (vztahy mezi institucemi ovlivňující vývoj jedince – např. vztah rodiny a školy), exosystém (veřejné sociální instituce mající vliv na vývoj jedince – např. pracoviště rodičů), makrosystém (kulturní, náboženské a další normy společnosti, ve které jedinec žije) a chronosystém (změny v čase z pohledu jedince a jeho prostředí). Pracuje tedy nejen s prostředím mikrosystému (s vlastnostmi výchovného stylu v rodině), ale s vzájemným působením různých prostředí v mezosystému, exosystému a makrosystému. Je tedy potřeba věnovat pozornost tomu, co se dělo v průběhu let v prostředí mimo rodinu (např. ve škole, vrstevnické skupině, větší komunitě, společnosti jako celku). Na základě toho můžeme říci, že optimální vztah mezi volností a kontrolou v rodinné výchově souvisí se stupněm strukturovanosti (volnosti) rozsáhlejšího proměnlivého prostředí, v němž je rodina ukotvena.

Způsob výchovy je ovlivněn řadou faktorů, jako jsou vlastnosti a zkušenosti rodičů a jejich dětí, vzájemné vztahy mezi vychovávajícími a vychovávanými, změny ve vývoji rodiny, a širší sociokulturní podmínky. Belsky (1984) ve svém procesním modelu determinantů rodičovství, zdůrazňuje společensko-kontextové faktory a vlivy, které formují výchovu dětí:

osobní psychologické zdroje rodičů, vlastnosti dětí a širší sociální kontext, ve kterém jsou rodiče a jejich vztah zakotveny.

U rodičů je významným determinantem způsobu výchovy jejich temperament a osobnostní rysy. Ukazuje se například, že emoční vztah rodiče-cholera k dítěti je samotnými dětmi častěji vnímán záporně ve srovnání s rodičem, který je klidnější a nevyvolává konflikty. Jelikož temperament souvisí s hereditou člověka, lze vyvozovat, že způsob výchovy v rodině je jistou měrou určen dědičností. Svou roli také hraje spokojenost rodiče s vlastním životem a rodičovskou rolí. Nespokojení rodiče, když se k tomu například přidá nezralost, emoční labilita, narušené sebehodnocení, častěji inklinují ke škodlivým formám výchovy (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000). Osobnostní atributy rodičů také ovlivňují způsob, jakým rodiče vychovávají své děti. Prinzie s dalšími odborníky (Prinzie, Stams, Deković, Reijntjes, & Belsky, 2009) vytvořili metaanalýzu 30 studií zaměřených na osobnostní faktory Big Five a tři rozměry rodičovství (vřelost, kontrola chování a podpora autonomie) zahrnující 5 853 dvojic rodičů a dětí. Ukázalo se, že vyšší úroveň extravertnosti, přívětivosti, svědomitosti a otevřenosti vůči zkušenostem a nižší úroveň neuroticismu byly spojeny s větší vřelostí a kontrolou chování ze strany rodičů. Zatímco vyšší úroveň přívětivosti a zároveň nižší úroveň neuroticismu souvisely s poskytováním větší autonomní podpory ve srovnání s ostatními rodiči. Takoví rodiče vnímají autonomní snahy dítěte pozitivně, a ne jako útok na rodičovskou autoritu.

Nepochybným činitelem způsobu výchovy je zkušenost rodiče s výchovou ve své původní rodině. Pokud byl rodič s přístupem a výchovou svých rodičů spokojen, je běžné, že se snaží v podobném duchu vychovávat i své vlastní děti. Způsob výchovy v původní rodině se však v opačném případě může pro rodiče stát neblahým vzorem, a pak se rodič snaží nedostatku výchovy vyvarovat a přijmout jinou formu výchovy (Čáp, 1996).

Jak už bylo výše uvedeno, samotné děti nejsou pasivními příjemci výchovy, ale svými vlastnostmi a chováním značně ovlivňují vychovatele a jejich výchovné působení. Což potvrzuje americká studie (Huh, Tristan, Wade, & Stice, 2006), která během jednoho roku sledovala 496 dospívajících dívek. Na začátku studie vědci změřili projevené problémové chování dívek (např. „byla jsem krutá a zlá vůči ostatním“). Dívky byly také požádány o sdělení způsobu, jak se jejich rodiče pokoušeli sledovat a prosazovat pravidla. Na konci studie, byly tyto proměnné změřeny znovu. Autoři zjistili, že zpočátku nízká úroveň rodičovské kontroly neměla až tak významný vliv na následný vývoj projeveného problémového chování u dívek. Zatímco na počátku vysoká úroveň nevhodného chování byla významným prediktorem klesající rodičovské kontroly v průběhu času. To znamená, že rodiče se s větší

pravděpodobností přestali snažit kontrolovat své děti, jestliže byly zpočátku agresivnější nebo náročné na zvládnutí. Zdá se tak, že některé obtížně zvladatelné děti a jejich problémové chování mohou rodiče přivést ke špatným návykům.

Děti od narození reagují na chování rodičů prostřednictvím vrozených dispozic a dávají tak rodičům zpětnou vazbu (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000). Rodič je na základě zpětnovazební informace v ideálním případě pak schopen zhodnotit, případně změnit své výchovné kroky a chování. Mnohdy se tak neděje a bohužel je interakce mezi dítětem a dospělým zatížena stereotypy a postrádá tak konstruktivní ráz. Rodič často ustrne na ověřené výchovné technice (například používané u staršího sourozence) a neuvědomuje si, že dítě tímto přístupem může frustrovat (Čáp, 1996).

Ukazuje se, že také pohlaví dítěte má určitý vliv na způsob výchovy. Chlapci a dívky rozdílně vnímají výchovný vliv svých rodičů a jsou různě senzitivní na výchovné situace (Gillernová, 2007). Zároveň existuje určitý vztah mezi pohlavím dítěte a osobnostními charakteristikami, které mohou ovlivnit reakci rodičů. Například Denissen, Van Aken a Dubas (2009) v jejich studii zjistili, že svědomitost dívek vyvolávala u rodičů více náklonnosti, u chlapců tomu bylo však naopak.

Rodiče spolu s dalšími osobami (např. prarodiče), které se podílejí na výchově, bývají ve spletitých interakcích. Submisivnější rodič může být dominantním přinucen k tomu, aby přizpůsobil své chování a požadavky k dětem ve smyslu jednotné výchovy, což může přinést pozitivní ale i negativní důsledky. Stává se, že jeden z vychovávajících jedinců (např. prarodič) má snahu kompenzovat přílišnou přísnost rodičů a upřednostňuje přístup opačný, což v konečném důsledku vede k rozpornému řízení v rodině.

Způsob výchovy v rodině nemá zcela neměnný charakter, ale může se měnit spolu s vývojem rodiny, rodičů (např. původně mladí, nezkušení rodiče mohou v průběhu let dozrát a ve vztahu k dětem své pozitivní emoce více projevovat než dříve) a rodinné situace jako například změna zaměstnání rodičů, finanční situace rodiny a rozvod rodičů (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000). Krishnakumar a Buehler (2000) ve své studii zjistily, že rodičovské neshody, nepochopení a konflikty nepoznamenávají pouze vztah mezi rodiči, ale také neblaze působí na vztah mezi rodiči a dětmi. Projevuje se to zejména v oblasti kontroly (fyzické tresty, kritika vs. laxní přístup s absencí kontroly a řádu) a podpory (emoční nedostupnost) dítěte ze strany rodičů.

Dalším vlivným determinantem je škola a s ní související změny jako je samotný nástup dítěte do školy, přechod na střední školu, změna školy apod., které se mnohdy stávají zátěžovými pro dítě a celou rodinu. Pokud je například dítě ve škole neúspěšné, rodiče pak na dítě kladou více požadavků, objevují se tresty, a děti začnou své rodiče vnímat v emoční rovině záporněji než dříve (Čáp, Čechová, & Boschek, 2000).

Svou roli také hrají sociokulturní podmínky a tradice. Například existuje rozdíl v tom, jak určitý trest vnímají lidé z různých sociálních skupin či lokalit. Dospělí či děti pak mohou podle těchto názorů posuzovat určitý způsob výchovy jinak oproti ostatní populaci (Čáp, 1999).

2. Prarodičovství

Prarodiče jsou pro svá vnoučata jedním z významných rozšíření okruhu společenských styků, jsou součástí širší rodiny. Prarodiče mohou svá vnoučata svým rozmanitým zaměřením obohatit, mohou se stát jejich oporou, důvěrníky, předávat nenahraditelné zkušenosti a rozšiřovat jejich pohled na život. V případě potřeby mohou zastat roli rodičů. Prarodiče mívají na vnoučata více času, a tak mohou doplňovat rodinnou výchovu a přispívat ke stabilitě rodiny (Strašíková, 2004).

I když prarodiče nemají zákonný vztah ke svým vnoučatům, jako rodiče mají ke svým dětem a děti k nim, z psychologického hlediska jsou významnými dospělými (Matějček, & Dytrych, 1997). Od prarodičů se očekává, že se svou zkušeností, emoční stabilitou a láskou budou spolupodílet na výchově svých vnoučat. Dá se tedy říci, že i oni mají zodpovědnost za výchovu svých vnoučat a pokračování rodu (Strašíková, 2004).

2.1 Role prarodiče

Mnozí prarodiče skutečně reprezentují tradičně přisuzovanou roli klidných, moudrých a vyrovnaných lidí (Matějček, & Dytrych, 1997), kteří jsou vnoučatům ochotni věnovat velké množství času, hrát si s nimi, vyprávět příběhy související s historií rodiny, společností či být průvodci při seznamování s neznámým, a tím vhodně doplňovat rodinnou výchovu. Existují i úplně jiní prarodiče, kteří tuto tradiční představu nenaplnují. Někteří, i když jsou již v důchodovém věku, chtějí svůj čas trávit jiným způsobem než jen s rodinou, chtějí si výlučně užívat své svobody a jít si za svým programem (Hauser-Schöner, 1996).

Na prarodiče, kteří představují střední generaci, je potřeba pohlížet v souvislosti se zralostí pro roli prarodiče. Pokud prarodičovství nepřijde ve správnou dobu a jedinec nemá prostor zrevidovat své priority a socializovat se na svou novou identitu (Rabušicová, Kamanová, & Pevná, 2011), vnoučata mohou být vnímána jako překážka při naplňování pracovních, tak emočních cílů. Nevyzrálí prarodiče se pak snaží například svá vnoučata před okolím zatajovat, vyhýbat se styku s nimi a svou roli tak naprosto odmítat. To, zda je jedinec zralý pro roli prarodiče, je dáno mnoha faktory. Není to jen otázka věku, ale také bydliště (panuje rozdíl mezi vesnicí a velkými městy), pracovní kariéry prarodiče, počtu vlastních dětí, věku, ve kterém se děti prarodičům narodily, zdravotního stavu, výchovných obtíží s dětmi prarodičů, ekonomické situace rodiny či náboženského stanoviska (Matějček, & Dytrych, 1997).

Je zřejmé, že prarodičovská role prochází změnami spolu s proměnami společenskými, a to v souvislosti s životními cykly, postoji ke stárnutí a zejména s pojetím tzv. aktivního stárnutí. Je mnohem častější, že do role prarodiče se dostává poměrně věkově mladá populace, která je aktivní a pracovně činná. Stále více se zdůrazňuje důležitost rozšířené rodiny. Důvodu je hned několik, jednak se prodlužuje lidský život, mění se rodinné struktury (rodiny po rozvodu, rodič jako samozivitel apod.) a do popředí vystupuje odpovědnost jednotlivců a celých rodin za řešení životních situací. To vede rodiny k tomu, aby hledaly vnitřní zdroje v rodině, a tak se ke slovu dostávají prarodiče. Proto se o prarodičích často hovoří jako o generaci v záloze (Rabušicová, Kamanová, & Pevná, 2011). Bates a Taylor (2016) přirovnávají prarodiče k bezpečnostnímu ventilu, který mohou jejich děti či vnoučata použít v případě potřeby. Podporují a stabilizují rodinu v dobách individuální a rodinné krize (např. rozvod rodičů, těhotenství mladistvého, úmrtí rodiče). Prarodiče také naplňují socializační roli ve vztahu ke svým dětem a vnoučatům, a to prostřednictvím jejich snahy na zachování rodinné kultury.

Prarodičovskou roli lze vymezit prostřednictvím typologie prarodičů. V našem prostředí mají typologie převážně populárně odborný charakter, to znamená, že nevychází z výzkumů, ale zejména ze zkušenosti. Příkladem může být typologie Matějčka a Dytrycha (1997):

Vládci rodiny jsou dominantními prarodiči, kteří od svých dětí a vnoučat vyžadují výslovný respekt a úctu. Jsou autoritativní a očekávají, že jejich rozhodnutí budou přijata bez diskuze, což u ostatních členů rodiny mnohdy vzbuzuje strach z možného vzteku prarodičů při nerespektování daného rozhodnutí. V našich podmínkách je takové chování ze strany prarodičů ojedinělým jevem, ale vyskytuje se. Jako *protektori* jsou označováni prarodiče, pro které jsou vnoučata a jejich ochrana životním posláním. Projevuje se to tak, že chrání vnoučata před domnělým nesprávným zacházením ze strany rodičů, řeší konflikty vnoučete, vybírají mu přátele a v podstatě vyžadují, aby se chovaly podle jejich vizí, které jsou ty nejlepší. *Obětavci* jsou ochotni svým vnoučatům splnit všechna jejich přání, i na úkor vlastních potřeb. Rozlišuje se, zda obětování ze strany prarodičů je projevem lásky, altruismu, či se jedná o egocentrické obětování, jehož účelem je se zviditelnit a získat obdiv v rodině a okolí. Čtvrtou skupinu tvoří prarodiče *žijící nový život*, kteří jsou většinou ještě v produktivním věku a zaměřují se spíše na jiné životní úkoly a role než na úlohu prarodiče. Obvykle takoví prarodiče svou prarodičovskou roli nenaplňují a snaží se to vykompenzovat naplněním materiálních potřeb vnoučete. Jsou ale i prarodiče, jejichž ekonomická situace či vlastní životní problémy jim neumožňují podporovat své vnouče ani materiálně. *Opuštění* prarodiče jsou odloučení

od svých vnoučat, rodina nejeví zájem o styk vnoučat s prarodičem. Vztah mezi prarodiči a dítětem je spíše emocionálně chladný až lhostejný. V důsledku toho, jsou prarodiče nevďeční a mají pocit křivdy. Poslední skupinu prarodičů tvoří *všichni ostatní*, kde se řadí prarodiče, kteří nebyli zahrnuti do předcházejících typů, jelikož možností naplňování prarodičovské role je velká škála, ovlivněná nejrůznějšími životními událostmi rodiny.

Neugarten a Weinstein (1964) vytvořily typologii zahrnující pět typů prarodičů. *Formální prarodiče* dodržují předepsané role a jasnou hranici mezi rodičovstvím a prarodičovstvím. Mají o vnoučata zájem, ale neposkytují rady v oblasti výchovy. *Prarodiče vyhledávající zábavu* se vyznačují ve vztahu k vnoučatům neformálností a hravostí. Důraz je kladen na vzájemné uspokojení. *Náhradní rodiče* přebírají zodpovědnost za péči o vnouče (např. matka pracuje a babička přebírá péči o dítě). *Prarodiče jako zásobárna rodinné moudrosti* jsou zdrojem znalostí a zvláštních dovedností. *Vzdálení prarodiče* jsou v občasném kontaktu s vnoučaty (např. na Vánoce, narozeniny), ale přesto vztah mezi nimi může být laskavý.

V americkém prostředí Mueller a Elder (2003) specifikovali z hlediska četnosti kontaktu, intimacy (např. jak často je prarodič důvěrníkem, společníkem vnoučete), pomáhání vnoučeti (např. s problémy, s plánováním budoucnosti), autority, instrumentální opory a sdílených aktivit 5 typů prarodičů: *Vlivní prarodiče* naplňují všechny výše uvedené atributy. Jsou v častém kontaktu se svými vnoučaty, mají mezi sebou blízký vztah a společné zájmy. Prarodiče jsou autoritativní, je pro ně důležitá disciplína. Často vnoučata podporují, jak z hlediska rozvoje zájmů dítěte, tak finančně. Prarodiče *podporující* nevystupují jako autority, ale mají s vnoučaty velmi úzký interakční vztah. *Pasivní prarodiče* se příliš nezapojují do života vnoučat, vztah mezi vnoučaty a prarodiči je vymezen přátelstvím, žádný z atributů není v popředí. Prarodiče *orientováni autoritativně*, jak vyplývá z názvu, jsou autoritativní, zatímco ostatní atributy nejsou příliš zastoupeny. *Odloučení prarodiče* jsou po všech stránkách oproti předchozím typům nejméně součástí života vnoučat. Prarodiče nevyvíjejí snahu, aby byli s vnoučaty více.

Existuje určitá diference mezi tím, jak prarodičovskou roli naplňuje babička a dědeček. Babičky jsou vnoučaty vnímány jako poskytovatelky lásky a péče (Ranst, Verschueren, & Marcoen, 1995), oproti dědečkům dosahují vyššího skóre v dimenzích intimacy, lásky, obdivu a aliance (Creasey, & Koblewski, 1991). Podle Rabušicové, Kamanové a Pevné (2011) je tento již tradiční předpoklad výsledkem vyššího dožitého věku a určité svěžesti babiček oproti dědečkům. Z hlediska sdílených aktivit s vnoučaty babičky vynikají v symbolických

aktivitách založených na vyprávění, jako je vyprávění pohádek a rodinných příběhů (Smorti, Tschiesner, & Farneti, 2012). Janouchová (1996) ve své diplomové práci provedla výzkum, kde vnoučata měla uvést nejzřetelnější povahovou vlastnost prarodičů. Do výzkumu bylo zahrnuto 291 dětí, z nichž 55-60 % bylo schopno uvést určitou nejvýraznější vlastnost babičky. Pozitivní vlastnosti převažovaly (v poměru 4:1) nad negativními. Nejčastěji zmiňovaná vlastnost u babičky byla „hodná“, další zmiňované vlastnosti byly „starostlivá“, „obětavá“, „pořádkumilovná“. Ve výčtu se objevily i záporné vlastnosti, na pátém místě byla uvedena „přísná“, na desátém „tvrdohlavá“. Tatáž autorka ve své práci pracovala také s kresbou začarované rodiny. Babička byla nejčastěji dětmi namalována jako kočka (75 dětí volilo toto zvíře z výzkumného vzorku 279 dětí), na druhém místě byla včela, na třetím holub.

Zajímavé je, že maminka je nejčastěji také znázorněna jako kočka, což potvrzuje obecný předpoklad, že prarodiče jsou těmi nejbližšími, kteří v případě potřeby, kdy rodiče ztrácejí svou funkci, mohou zastoupit roli rodičů (Matějček, & Dytrych, 1997).

Robertson v roce 1977 publikoval typologii, rozlišující 4 typy babiček na základě dvou dimenzí interakce vnoučat s prarodičem, a to sociální a osobní dimenze. *Spravedlivé* babičky mají pocit, že by si bez obav měli prarodiče užívat svá vnoučata a neznepokojoval se, že je budou rozmazlovat. Takové babičky mají řadu osobních a sociálních očekávání ve vztahu k vnoučatům. *Symbolické* babičky se zajímají o to, co je pro vnoučata vhodné z morálního hlediska. Nekladou důraz na zdroje uspokojení, důležitější jsou zdroje normativní spojené se sociálním očekáváním. Pro *individualizovanou* babičku s řadou osobních očekávání je důležité, že díky vnoučatům nezůstane sama, udrží se mladá a svěží. Na druhou stranu mnohé babičky kladou nízký důraz na sociální či osobní aspekty prarodičovství, ve vztahu k vnoučatům nemají žádná očekávání. Role babičky jim je lhostejná, a proto se řadí mezi typ *odtažitých* babiček (Robertson, 1977).

Dědečkové jsou na rozdíl od babiček vnímáni jako průvodci a poskytovatelé informací. Z hlediska sdílených aktivit s vnoučaty dědečkové preferují sportovní a fyzické aktivity jako je chůze, hry v přírodě apod. (Smorti, Tschiesner, & Farneti, 2012). Je zajímavý rostoucí význam dědečků z hlediska minulých událostí v pozdní adolescenci vnoučat (Ranst, Verschueren, & Marcoen, 1995). Dědeček se pro vnoučata stává „živoucím historikem“. Z výše uvedeného výzkumu Janouchové (1996), vyplývá, že opět stejně jako u babiček převažují při posuzování dědečků svými vnoučaty, kladné vlastnosti. Nejčastěji vnoučata uváděla vlastnosti jako „hodný“, „milý“, „srandovní“, „obětavý“. Negativní vlastnosti byly shodné s těmi, které děti uváděly u babiček. Dědeček je tedy stejně jako babička vnímán jako „tvrdohlavý“ na sedmém

místě, a hned na další příčce jako „přísný“. Ve výčtu se dvakrát objevily vlastnosti zastupující určitý smysl pro humor, což u babiček nebylo zastoupeno vůbec. Ukazuje se tedy, že humor dědečků má nezastupitelné místo ve výchově vnoučat (Matějček, & Dytrych, 1997). Kresby začarované rodiny 233 dětí nejčastěji (v 45 případech) znázornily dědečka jako psa, následoval kůň, medvěd a prase. Ve stejném pořadí, tzn. jako pes, kůň, medvěd, byl znázorněn i otec (Janouchová, 1996). Z toho lze soudit, že dědeček v dětech vyvolává otcovskou funkci.

Hanks (2001) uvádí, že jsou malé rozdíly mezi babičkami a dědečky co se týče účasti na různých aktivitách, frekvenci kontaktu s vnoučaty a angažovaností v životě vnoučat. Babičky i dědečkové podle ní projevují zvýšený zájem na předávání důležitých hodnot vnoučatům a rozvoji smysluplných vztahů s vnoučaty.

Matějček a Dytrych (1997) pohlíží na prarodičovskou roli z vývojového hlediska. Uvádí, že narození vnoučete probouzí v babičkách mateřské city, jsou aktivní a plně nadšení – samozřejmě to neplatí u všech, ale většinou se tak děje. Dědeček spíše rád pozoruje dění kolem novorozeněte, a je ostatním oporou. V batolecím období prarodiče ochotněji než rodiče, dítěti nastavují tzv. biologické zrcadlo a vnouče rozmazlují. Předškolní věk dítěte je obdobím pohádek, které věrně a se zaujetím umí dětem vyprávět právě prarodiče. V tomto období mají prarodiče výchovnou příležitost vnoučatům předávat ze své zkušenosti důležité životní hodnoty jako toleranci, altruismus apod. Ve školním věku bývají na děti kladeny značné požadavky související se školními a mimoškolními povinnostmi. Prarodiče bývají benevolentnější k drobným přestupkům a nezdarům ve škole a mimo ni, a tím dítě chrání před přetížením. V období puberty je situace poněkud jiná a mezi prarodiči a vnoučaty dochází ke střetu dvou relativně vzdálených generací, jejichž postoje k životu jsou rozdílné (Matějček & Dytrych, 1997). Ukazuje se však, že i když frekvence kontaktu vnoučete s prarodičem může klesat, existující emocionální blízkost zůstává (Taylor, Robila, & Lee, 2005). Rabušicová, Kamanová a Pevná (2011) dodávají, že pokud byla v raném období dostatečně rozvinutá emocionální stránka mezi prarodiči a vnoučaty, v období mladé dospělosti se k tomu přidává reciprocita, kdy nejen prarodiče podporují svá vnoučata, ale je zde i opačná tendence. Prarodiče se také mohou pro svá vnoučata stát jakousi předlohou, jak se vypořádat s životními úkoly pozdějšího věku.

2.2 Kvalita vztahu mezi prarodičem a vnoučetem

Vztah prarodič-vnouče je předmětem rostoucího významu a spadá do dvou rozvíjejících se oblastí psychologického výzkumu, kterými jsou rodina a stárnutí (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010). Poměrně malé výzkumy zkoumající vztah prarodiče

a vnoučete byly provedeny teprve před několika lety. Tato skutečnost je částečně způsobena tím, že zvýšení průměrné délky života prarodičů usnadňující možnost dlouhodobých vztahů mezi prarodiči a vnoučaty je z historického hlediska relativně nedávný jev (Becker, & Steinbach, 2012; Harwood, & Lin, 2000). Kromě prodloužení délky života, také stárnutí populace a nižší porodnost s úmrtností přinesly nové koncepce příslušných rolí prarodiče a vnoučete, počítající s novými styly a funkcemi, které mění vlastnosti tohoto vztahu (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010).

Vztah mezi prarodičem a vnoučetem je ovlivněn mnoha faktory. Becker a Steinbach (2012) ve svém výzkumu zaměřeném na vztahy mezi prarodiči a vnoučaty v kontextu rodinného systému hovoří o sociálních zdrojích, osobních zdrojích a sociálně strukturálních charakteristikách rodinných příslušníků.

V souvislosti se sociálními zdroji autoři poukazují na důležitost vztahu mezi rodičem a prarodičem. Podstatná je nejen emocionální blízkost mezi prarodiči a rodiči dítěte, ale také četnost kontaktu. Ukazuje se, že čím častěji jsou prarodiče a rodiče spolu navzájem v kontaktu, a je tak mezi nimi silnější emocionální blízkost, tím silnější je vztah mezi prarodiči a vnoučaty. Partnerství prarodičů je také významné, jelikož soudržnost vztahu mezi prarodičem a vnoučetem je méně výrazná u prarodiče bez partnera (Becker, & Steinbach, 2012; Hank, & Buber, 2009).

Osobní zdroje jako status zaměstnání prarodiče, náboženské vyznání, počet dětí či vnoučat, věk prarodiče a vnoučete, nemají vliv na kvalitu tohoto vztahu. U zdravotního stavu byl zaznamenán pozitivní efekt na tvorbu a udržení výrazně silného vztahu s vnoučaty, pouze však u zdravých babiček. Zdraví dědečků nemá zásadní vliv na vztah mezi nimi a vnoučaty (Becker, & Steinbach, 2012).

Kvalita vztahu mezi vnoučaty a prarodiči je často spojována s geografickou vzdáleností a četností kontaktu (Mueller, & Elder, 2003; Uhlenberg, & Hammill, 1998). Některé rodiny s dětmi žijí daleko od prarodičů, takže vnoučata nemají ani příležitost si k nim pěstovat vztah. Ukazuje se však, že takové děti mohou být spokojeny a mít emočně blízké vztahy se svými prarodiči, a to díky vymoženostem dnešní doby, kdy děti mohou být s prarodiči v kontaktu přes telefon či internet (Taylor, Robila, & Lee, 2005). Vzdálenost mezi místem bydliště prarodičů a vnoučat tak nemá vliv na sílu vztahu mezi prarodiči a jejich vnoučaty (Becker, & Steinbach, 2012).

Studie zkoumající pohlaví prarodiče a fakt, zda prarodič pochází z matčiny nebo otcovy strany, přicházejí se zjištěními, že vnoučata mají podstatně bližší a lepší vztahy s prarodiči z matčiny než z otcovy strany. Prarodiče z matčiny strany se více zapojují do života vnoučat, mají větší vliv, autoritu a podpůrné vztahy s vnoučaty. Vnoučata jsou v důvěrnějším a častějším kontaktu se svou babičkou, než s dědečkem (Monserud, 2008; Pollet, Nettle, & Nelissen, 2006; Ranst, Verschueren, & Marcoen, 1995; Taylor, Robila, & Lee, 2005; Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010). Nicméně ve srovnání s předchozími výzkumy, jak uvádí Smorti, Tschiesner a Farneti (2012), naopak prarodiče z otcovy strany se více zapojují do života vnoučat, a to prostřednictvím hravé činnosti, založené na užití řeči.

Z hlediska pohlaví vnoučat, Hyde a Gibbs (1993) ve své studii zjistili, že vnučky mají blízké vztahy se svými prarodiči. V novější studii Davey s dalšími výzkumníky (Davey, Savla, Janke, & Anderson, 2009) přichází naopak se zjištěním, že vnuci mají ve vztahu k prarodičům bližší vazby než vnučky. Jiné studie však neprokázaly, že by vnučky s větší pravděpodobností zažívaly užší a kvalitnější vazby se svými prarodiči než vnuci či naopak (Becker, & Steinbach, 2012; Mueller, & Elder, 2003).

Triadó, Villar, Solé, Osuna a Pinazo (2005) se ve své studii snažili zjistit, zda prarodiče a vnoučata vnímají prarodičovskou roli podobně nebo tam jsou nějaké odlišnosti. Výzkumný vzorek tvořilo 154 dvojic prarodičů a vnoučat. Vnoučata (ve věku 12 až 20 let) byla oslovena ve škole a požádána, aby vyplnila dotazník týkající se jejich vztahu k určitému prarodiči, kterého si sami zvolí. Konkrétní prarodič byl následně požádán o vyplnění dotazníku ve vztahu k danému vnoučeti. Dotazník obsahoval 41 položek. Tyto položky byly autory následně rozděleny do 8 oblastí: „vzájemná důvěra“, „vyhledávání zábavy“, „spojitost s minulostí“, „prarodič jako pečovatel“, „vzdálenost“, „shovívavost“, „prarodič jako mediátor“, „prarodič jako poradce“. Nejvyššího skóru dosahovali jak prarodiče, tak vnoučata u „vyhledávání zábavy“ a „spojitosti s minulostí“, naopak nízkého skóre dosahovala oblast „vzájemné důvěry“. Položky z okruhu „prarodič jako rádce“ vysoce skórovaly pouze u prarodičů, zatímco oblast „prarodič jako mediátor“ pouze u vnoučat (více u dívek, než chlapců). Prarodiče z matčiny strany byli ve srovnání s prarodiči z otcovy strany více vnímáni jako „mediátoři“ a „pečovatelé“. Ukázalo se, že na vnímání prarodičovské role má vliv frekvence kontaktu prarodičů s vnoučaty, nejvíce se to odrazilo v položkách z okruhu „vzájemná důvěra“, „vyhledávání zábavy“, „prarodič jako mediátor“ a „prarodič jako pečovatel“. Jak prarodiče, tak vnoučata, poukazovali na to, že si vztah užívají a že společně sdílený čas je pro ně příjemný. Zde autoři upozorňují, že mohly být výsledky zkreslené z důvodu volného výběru prarodiče

ze strany vnoučat. Ze studie také vyplynulo, že vnoučata vnímají prarodiče jako představitele minulosti a živoucí historiky, díky kterým mohou porozumět, odkud rodiče i oni samotní pocházejí.

2.2.1 Vztah prarodiče a dospívajícího vnoučete

Předpoklad, že prarodiče jsou významnými dospělými i pro dospívající vnoučata, podporuje několik výzkumů. Attar-Schwartz, Tan a Buchanan (2009) zkoumaly na základě strukturovaného dotazníku názory 1478 adolescentů (ve věku 11-16 let) v Anglii a Walesu o vztazích s nejbližšími prarodiči. Ve studii se zaměřily zejména na význam emocionální blízkosti a respektování názorů prarodičů, stejně jako na charakteristiky dospívajících, prarodičů, vztah mezi prarodičem a rodičem a interakci mezi několika těmito faktory. Většina dospívajících vnímala v jejich životě významnou angažovanost a emocionální blízkost nejbližších prarodičů, a to i přes to, že v období dospívání se vztahy s vrstevníky stávají mnohem důležitější. Význam prarodičů jako nositelů moudrosti se s dospíváním vnoučat zřejmě zvyšuje, což vede k tomu, že vnoučata respektují názory prarodičů snáze než mladší jedinci. Autorky však v souvislosti s tímto zjištěním upozorňují na sociální desirabilitu adolescentů, kteří dotazník vyplňovali. Dospívající vnoučata také uvedla, že mají citově blíže k mladším prarodičům, ale více respektují prarodiče věkově starší. Zkoumání interakce mezi kvalitou vztahu rodič-prarodič a angažovaností prarodiče vedlo ke zjištění, že angažovanost prarodičů silněji přispívá k lepšímu vztahu prarodiče a vnoučete v rodinách s chabými vztahy mezi nejbližším prarodičem dítěte a jeho rodičem. V takových rodinách jsou vztahy prarodičů s vnoučaty závislé více na zdrojích, které prarodiče investují, spíše než na předpokladu, že prarodiče jsou rodiči matky či otce dítěte. Autorky také uvádějí, že v rodinách s příznivějšími vztahy mezi prarodiči a rodiči dítěte, může projevená láska a uznání ze strany rodičů přispívat k pozitivním pocitům dítěte vůči prarodiči. Američani Ruiz a Silverstein (2007) zjistili za použití dat z národního průzkumu rodin a domácností (vzorek 925 vnoučat ve věku 18-23 let), že silná soudržnost vnoučat s prarodiči byla více pravděpodobná, pokud samotný vztah mezi rodičem a dítětem byl kvalitnější.

2.3 Sdílené aktivity prarodičů a vnoučat

Čas, který prarodiče tráví společně se svými vnoučaty a s tím související aktivity umožňují rozvíjet vazby a vzájemnou spokojenost, posiluje se kvalita vztahu prarodič-vnouče (Kam, & Nussbaum, 2008; Kennedy, 1992).

Jak souvisí pohlaví prarodiče a společné činnosti s vnoučaty je uvedeno výše v rámci kapitoly role prarodiče. Souhrnně z výzkumů vyplývá, že babičky se zaměřují na aktivity

související s péčí o rodinu, sociální a komunikační aktivity, zatímco dědečkové se účastní s vnoučaty více sportovních a outdoorových činností (např. Kennedy, 1992). Tento předpoklad platí, i pokud sdílené aktivity hodnotí samotní prarodiče, navíc oceňují sdílené činnosti s vnoučaty více, pokud jsou s nimi v časté interakci (Mansson, 2016). Babičky celkově dosahují vyššího skóre v účasti na společných aktivitách s vnoučaty oproti dědečkům (Roberto, & Stroes, 1992; Smorti, Tschiesner, & Farneti, 2012), pravděpodobně to souvisí s množstvím času stráveného s vnoučaty (Reitzes, & Mutran, 2004). Kromě toho, je možné říci, že vnučky se ochotněji a více zapojují do pečovatelských a pomocných aktivit se svými prarodiči, a to zejména pokud se těchto aktivit účastní babička z matčiny strany (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010). Ve srovnání s předchozí studií, Smorti, Tschiesner a Farneti (2012) ve studii dospívají k zjištění, že do hravé činnosti založené na řeči jsou více zapojeni prarodiče z otcovy strany. Existuje však studie, podle které neexistuje signifikantní rozdíl v zapojení prarodiče do sdílených aktivit podle rodinné linie (Roberto, & Stroes, 1992).

Z hlediska stáří prarodičů, se ti věkově starší účastní spíše aktivit, které nevyžadují velkou fyzickou sílu, jako je například čtení knih či vyprávění příběhů (Kennedy, 1992). Smorti, Tschiesner a Farneti (2012) uvádí, že neexistují žádné rozdíly mezi mladšími a staršími prarodiči v rámci společných aktivit s vnoučaty. Vnoučata uvádějí více charakterističtějších odpovědí ohledně společných aktivit, pokud prarodiče bydlí v jejich těsné blízkosti (Kennedy, 1992).

Lze pozorovat rozdíly z hlediska pohlaví vnoučat. Vnučky jsou celkově produktivnější ve výběru aktivit sdílených s prarodiči. Uvádějí zejména činnosti související s komunikací, nakupováním a domácími pracemi. Vnuci preferují aktivity jako pomoc na zahradě či rybaření (Kennedy, 1992). Roberto a Stroes (1992) v jejich studii naopak nenašli signifikantní rozdíl v hodnocení společných aktivit s prarodiči podle pohlaví vnoučat. Vnoučata z měst a městských částí označují za charakteristické činnosti prováděné s prarodiči nakupování a výlety, zatímco děti z farem a malých měst identifikují jako společné aktivity pomoc prarodičům s prací na zahradě nebo na farmě. Děti pocházející z doplněných rodin, oceňují společné aktivity s prarodiči více než vnoučata z úplných rodin. Vnoučata z neúplných rodin své hodnocení aktivit umisťují někde mezi dvěma výše uvedenými formami složení rodiny (Kennedy, 1992).

Výše uvedené studie používají ke zjišťování sdílených aktivit mezi prarodiči a vnoučaty různé seznamy činností. Kennedy (1992) nejprve v předběžné verzi dotazníku požádal 273 respondentů, aby uvedli pět aktivit, které typicky činí se svým oblíbeným prarodičem. Na základě toho pak vytvořil dotazník s 29 položkami Likertovy škály (5=velmi

charakteristická aktivita, 1=zcela necharakteristická aktivita) týkajících se sdílených aktivit vnoučete a jeho nejbližšího prarodiče, který vyplnilo 391 mladých dospělých. Pomocí faktorové analýzy identifikoval 6 faktorů – družnost (např. společné sledování televize, stolování), společnost (např. procházení, hraní her), pomoc vnoučete v domácnosti (např. společné vaření, nakupování potravin), společenské události (např. výlety, oslavy), prarodič baví vnouče (nákup dárku vnoučeti, stravování v restauraci), pomoc vnoučete s venkovními aktivitami (pomoc na zahradě).

Roberto a Stroes (1992) v rámci studie předložili 142 vysokoškolským studentům dotazník zjišťující mimo jiné, jak často se studenti podíleli na 8 aktivitách se svými prarodiči (telefonování, rekreační aktivity mimo domov, krátká návštěva za účelem povídání, diskuze nad důležitými tématy, náboženské aktivity, večere, obdržení dáreků, pomoc s domácími pracemi).

Viguer se svými kolegy (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010) k postihnutí aktivit využívá dotazníku Grandparent-grandchild Relationship Questionnaire (Rico, Serra, & Viguer, 2001), který vyplňovala 10leté a 12leté vnoučata. Aktivity jsou rozděleny do dvou kategorií – pečovatelské a pomáhající aktivity (doprava vnoučete z nebo do školy, procházení se, doprava vnoučete z nebo do kroužků, povídání o rodině, návštěva lékaře, povídání o škole, péče o vnouče, společné stolování a pomoc s domácími úkoly) a rekreačně kulturní (vyprávění příběhů, účast na náboženských slavnostech, povídání o minulosti, společné hraní, vysvětlování něčeho, poslouchání hudby, společné čtení, sledování televize, společná návštěva kina, divadla, cirkusu, a absolvování výletů).

Smorti, Tschiesner a Farneti (2012) v jejich studii předložili 373 italským prarodičům sebeposuzovací dotazník, který mimo jiné zjišťoval pomocí 9 položek jejich sdílené aktivity s vnoučaty, rozdělené do tří kategorií – symbolické aktivity založené na řeči (např. vyprávění pohádek, nebo rodinně anamnestických příběhů), činnosti založené na technologii (sledování televize, hraní na počítači apod.) a sportovní a pohybové aktivity (např. chůze).

Mansson (2016) kódoval 586 odpovědí prarodičů na otázku „Co považujete podle vaší zkušenosti za nejlepší součást prarodičovství?“. Analýzou odpovědí dospěl k pěti tématům, zahrnující také sdílené aktivity prarodiče s vnoučaty.

2.4 Výchovné styly prarodičů

Dříve než se podíváme na nejruznější výzkumy týkající se výchovy prarodičů, stojí za zmínění pohled na výchovu dospívajících dětí, který uvádí Baumrind (1991b), protože nejen

výzkumy, ale i empirická část diplomové práce budou zaměřeny právě na toto věkové období. Podle této autorky dospívající stále potřebuje pevné vedení a trvalou emocionální podporu. Oproti dětskému věku však začíná dospívající jedinec rozlišovat legitimní a nelegitimní autoritu a nárokuje si vlastní účast při rozhodování, které se ho dotýká. Takzvaná autoritativní kontrola (tzn. citlivá a vyjednaná) bývá vnímána legitimně, zatímco autokratická kontrola (tzn. statusově orientovaná a nevyjednaná) bývá odmítaná. Proto autoritářské způsoby mívají více negativní dopady (zejména na sebevědomí, schopnosti, individualizaci) na dospívající než na dětské funkční kompetence. Je ideální, pokud dospělí působí v průběhu dospívání dítěte jako rádci, „supervizoři“. Přístup dospělých, kteří jsou více vnímavější a nezávislejší, usnadňuje rozvoj dospívajícího jedince, ale pouze za předpokladu dřívější pevné kontroly. To znamená, že pokud je dospělý benevolentní již dříve a v dospívání v tomto přístupu pokračuje, dospívající dítě nebude mít žádné limity a v důsledku toho, se může začít chovat nezodpovědně. Pokud se dříve tolerantní dospělý stane přísným, adolescent se bude bouřit, protože mu najednou byla odeprána dosud zažívaná svoboda.

Rodičovské styly výchovy jsou známou a opakovaně řešenou tématikou, ale psychologických pohledů opírajících se o styly výchovy prarodičů je nejen u nás, ale i v zahraničí méně. Níže uvedené zahraniční studie nahlízejí na tuto oblast z různých pohledů a přístupů.

Staples a Smith (1954) na základě postojových škál a rozhovorů s 87 dvojicemi babiček a matek zjistili, že babičky byly ve všech oblastech péče o dítě při výchově vnoučat více přísnější a autoritativní než jejich dcery. V případě, že babičky a matky žily odděleně ve svých domácnostech, byly jak matky, tak babičky liberálnější při výchově dětí, než dvojice matek a babiček, které žily ve stejné domácnosti. Stupeň benevolence se také zvyšoval se vzrůstajícím vzděláním obou generací. O několik let později naopak Stevens (1984) přišel s poznatkem, že babičky, jejichž dcery byly velmi mladými matkami, vykazovaly více rodičovských znalostí, citlivější a netrestající přístup než jejich dcery.

Studie Viguera a jeho kolegů (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010) zkoumající vztahy mezi vnoučetem a prarodiči a mimo jiné také výchovné styly oblíbených prarodičů z perspektivy 10letých a 12letých vnoučat (výzkumný vzorek zahrnoval 360 dětí) pomocí dotazníku Reye a Ruize (1990) byla zaměřena na vyhodnocení demokratických a autoritářských stylů výchovy (viz tabulka 3). Oba výchovné styly se skládají ze tří dimenzí, které jsou rozděleny do různých výchovných technik. Demokratický styl zahrnuje dimenzi demokratických principů, reflexe a bezpodmínečné lásky. Autoritářský styl zahrnuje dimenzi

autoritářských principů, moci a manipulativní lásky. Ukázalo se, že existují významné rozdíly v závislosti na pohlaví vnoučete. Demokratický styl výchovy je prarodiči více uplatňován u děvčat, autoritářský u chlapců. Celkově prarodiče používají oba výchovné styly, demokratický styl je však čtenější. Pokud jde o frekvenci užívání jednotlivých dimenzí, v rámci demokratického výchovného stylu, nejvíce procent dosáhla bezpodmínečná láska, následována reflexí a demokratickými principy. U dimenze autoritářského výchovného stylu byly jen velmi málo nebo vůbec používány autoritářské principy, čteněji pak byla uplatňována moc a manipulativní láska.

Prostřednictvím korelační analýzy zaměřené na vztah mezi výchovným stylem a aktivitami prarodičů sdílenými s vnoučaty, autoři studie dospěli k závěru, že demokratický výchovný styl kladně a významně koreluje s pečovatelskými a pomáhajícími aktivitami, stejně jako s aktivitami rekreačně-kulturními. Osuna (2006) toto zjištění podporuje. Podle ní se zvyšujícím počtem kontaktů, roste množství aktivit, které vnouče s prarodičem dělá společně, a vytváří se tak mezi nimi úzký vztah s prvky porozumění, které souvisí s demokratickým stylem výchovy.

Demokratický výchovný styl		Autoritativní výchovný styl	
Dimenze	Technika	Dimenze	Technika
Demokratické principy	1. Konsensus v rozhodování	Autoritářské principy	1. Hierarchická rozhodnutí
	2. Konsensus v pravidlech		2. Hierarchie v pravidlech
	3. Flexibilita v trestech		3. Přísné tresty
	4. Zhodnocení kritizování		4. Ocenění poslušnosti
Reflexe	1. Objasňování	Užití moci	1. Hrozba fyzického trestu
	2. Analýza generace		2. Fyzické tresty
	3. Vyvíjení skupinové reflexe		3. Deprivace privilegií
	4. Napodobování		4. Nadávky
	5. Sebehodnocení		5. Ukládání příkazů
	6. Vyjádření osobních hodnot		6. Zvyšování práce nebo úkolů
Bezpodmínečná láska	1. Nepodmíněná péče při porušení pravidel	Manipulativní láska	1. Odmítavá gesta nebo slova
	2. Nepodmíněná podpora druhých při porušení pravidel		2. Vytváření nízkého sebevědomí
	3. Vyjádření důvěry		3. Přenesení odpovědnosti na lidi s větší autoritou
	4. Vyjádření porozumění		4. Vyjádření ztráty náklonosti
	5. Vyjádření hrdosti		5. Projevování vzteku
	6. Prokázání hrdosti		6. Ignorování dítěte
	7. Prokázání podpory		7. Generování viny prostřednictvím odplaty

Tabulka 3 - Výchovné styly: dimenze a techniky (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010, s. 712)

V Taiwanu byl uskutečněn výzkum zkoumající rozdíly mezi výchovnými styly matek a babiček (výzkumný vzorek tvořilo 448 matek a 53 babiček) pomocí Maternal Parenting Style Questionnaire (MPSQ). Dotazník byl vyvinut autorkou studie na základě modelu čtyř stylů výchovy, jak je uvádí Baumrind. Byly nalezeny významné rozdíly mezi postoji babiček a matek v rámci čtyř výchovných stylů (autoritářský, autoritativně vzájemný, shovívavý a zanedbávající

styl). Přesto postoje většina babiček a matek ukázaly, že favorizují nejvíce autoritativní výchovný styl (50,9 % babiček, 37,1 % matek), následovaný shovívavým výchovným stylem (32,2 % babiček, 26,9 % matek), autoritářským (9,4 % babiček, 19,9 % matek) a nakonec zanedbávajícím (7,5 % babiček, 16,1 % matek). V rámci dimenze emočního vztahu byl prokázán signifikantní rozdíl mezi babičkami a matkami, výchovný styl babiček byl více vstřícnější. U dimenze výchovného řízení nebyl nalezen žádný významný rozdíl. Podle autorky větší vstřícnost babiček může být způsobena několika faktory. Babičky mohou mít s vnoučaty větší trpělivost. Dále se mohly ponaučit ze svých minulých chyb a zkušeností. Z hlediska četnosti kontaktu, jsou babičky s dětmi oproti rodičům méně, nejsou zodpovědné za disciplínu a výchovu dítěte jako matky, a tak mohou vyjadřovat více vstřícnosti. Jinou možností je fakt, že vstřícnější babičky byly ochotnější odpovědět na dotazník a svou roli mohl také hrát malý výzkumný vzorek babiček (Li, 2002).

V našich podmínkách se Landová (2011) ve své diplomové práci zabývala, zda a jak se změnila role prarodičů v rodině během poslední generace. V průřezové studii kvalitativního charakteru získala údaje od dvou generací, osob ve věkovém rozmezí 14-16 let a 40-45 let, výzkumný vzorek tvořilo celkem 20 respondentů. Prostřednictvím polostrukturovaného interview získala mimo jiné, data týkající se výchovného vlivu prarodičů. Celkem 13 dotazovaných jedinců sdělilo, že prarodiče měli vliv na jejich výchovu. Mladší generace vnímala, že prarodiče ovlivňují výchovu prostřednictvím rad nebo poučení, a jsou spíše konzervativní. Podle autorky je to dáno menším kontaktem dané generace s prarodiči a nepravidelným hlídáním. Z pohledu starší generace je prarodiče vychovávali v nepřítomnosti rodičů, či skrze společné soužití. Jeden respondent dokonce vnímal prarodiče jako přísné a autoritativní.

3. Specifika pěstounské péče prarodičů

V mnohých výzkumech Matějčka se ukázalo, že tam, kde se biologičtí rodiče dostávají do těžkostí a přestávají jako rodiče fungovat, jako první dětmi na pomoc přicházejí babičky a dědečkové (Matějček, 1994; Matějček, & Dytrych, 1997). Prarodiče jsou podle výzkumu po rodičích pro nás těmi nejbližšími a nejvýznamnějšími osobami. Ukázalo se, že v 9 % jsou prarodiče dokonce těmi nejbližšími osobami. Děti, které prožily přesun z vlastních rodin do individuální pěstounské péče, uvádí prarodiče jako nejdůležitější osoby v 25 % (Matějček, & Dytrych, 1997). Z toho lze odvodit, že kde vlastní rodina nefunguje, ale prarodiče jsou schopní a funkční, tak jejich význam u dětí ještě roste.

Pěstounská péče je státem vedená a zajišťovaná forma péče o děti, o které se rodiče nechtějí, neumějí nebo nemohou starat (Sobotková, & Očenášková, 2013). Legislativní ukotvení lze nalézt v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který byl k 1. 1. 2013 novelizován.

Na specifickou pěstounskou péči prarodičů poukazují statistické údaje z Ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí Ministerstva práce a sociálních věcí (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016) ze kterých vyplývá, že k 31. 12. 2016 z celkového počtu 11 075 osob, které mají svěřeno alespoň jedno dítě do pěstounské péče a pečují celkově o 10 922 dětí, je 6 373 prarodičů, 1 636 jiných příbuzných a 3 066 cizích osob. To znamená, že pěstounská péče je z 57,5 % vykonávána právě prarodiči. Ukazuje se, že za uplynulých 10 let se počet prarodičů více než zdvojnásobil, protože v roce 2006 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006) z celkového počtu 4 845 pěstounů pečujících o 4 884 dětí, bylo 2 250 prarodičů, 800 jiných příbuzných a 1 761 cizích pěstounů.

Z hlediska dědičnosti je hereditární základna u pěstounské péče vykonávané prarodiči oproti klasické pěstounské péči, zřejmá a blízká. Vždyť čtvrtinu genetické výbavy mají děti po svých prarodičích. Pro prarodiče jsou vnoučata pokračováním rodu a nadějí, kterou oni sami nebo jejich děti nenaplnily. V souvislosti s tím mají prarodiče výraznou motivaci k náležité výchově svých vnoučat (Matějček, 1999).

Prarodič-pěstoun se na rozdíl od pěstouna vykonávajícího klasickou pěstounskou péči nachází zcela v jiné situaci. Pěstoun prochází procesem rozhodování o přijetí cizího dítěte do rodiny, dále zařazením do registru žadatelů, účastní se psychologického vyšetření, přípravy pro žadatele o náhradní rodinnou péči. Situace prarodičů je však zcela jiná (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009). Mnozí prarodiče se stali znovu rodiči náhle, bez přípravy

a s bolestným doprovodem. Jiní se dlouhodobě podíleli na výchově svých vnoučat, která nebyla ze strany rodičů z mnoha důvodů příkladná, a jediným východiskem pro ně bylo si vzít vnoučata do své péče (Uhlířová et al., 2010).

Důvodů, pro které se dítě ocitne v pěstounské péči prarodičů, je mnoho. Může jít konkrétně o nenadálé úmrtí rodiče(ů) vlivem nemoci či nehody; úmrtí jednoho z rodičů, v jehož důsledku druhý rodič situaci nezvládá a odchází od dětí; sociálně patologický způsob života rodiče, který vede k odebrání dítěte (např. zanedbávání dítěte, domácí násilí); psychiatrické onemocnění rodiče(ů); výkon trestu odnětí svobody rodiče(ů) a alkoholismus či zneužívání návykových látek rodiči (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009; McGowen, Ladd, & Strom, 2006). Backhouse a Graham (2012) navíc mezi příčiny řadí onemocnění AIDS u rodiče(ů), apatii či lhostejnost rodičů ve vztahu k dětem a preferenci bezstarostného života rodiče(ů). V českém prostředí Mošťková a Sobotková (2016) uskutečnily kvalitativní výzkum, v jehož rámci vedly polostrukturované rozhovory s dvaceti prarodiči-pěstouny. Na základě analýzy získaných dat rozdělily příčiny svěřením dítěte do pěstounské péče prarodičů do tří kategorií: patologický způsob života rodičů dítěte (např. nadužívání alkoholu, drog, trestná činnost, týrání dítěte), osobnostní charakteristiky rodičů (např. nezralost související s nízkým věkem, nezodpovědnost, agresivita,) a vliv životních událostí (rozpad partnerského vztahu, opuštění dítěte, odchod do zahraničí, nezaměstnanost rodičů aj.).

Na následujících řádcích se vyjádřím k tomu, jaké klady a rizika pěstounská péče vykonávána prarodiči s sebou přináší, jak k vzniklé situaci pěstounské péče přistupují prarodiče a samotná vnoučata a jak vypadá výchova prarodičů-pěstounů. Jelikož v našem prostředí je oproti zahraničí stále nedostatek příslušných výzkumných studií zkoumající toto téma, české publikace a příručky, ze kterých čerpám, vycházejí převážně ze zkušenosti a praxe.

3.1 Pozitiva pěstounské péče prarodičů

Příbuzenská pěstounská péče zajišťována prarodiči skýtá množství výhod, které činí tuto formu náhradní rodinné péče specifickou.

Jedním z pozitiv je vztah mezi prarodičem a vnoučetem. Nejsou výjimkou případy, kdy prarodiče vnouče vychovávali od narození a chránili ho před nevhodnou výchovou rodičů. Možnost být s prarodiči „oficiálně“ je pak dětmi vítána, jelikož prarodiče znají, a často je mezi nimi vytvořené citové pouto a důvěra.

Další výhodou je informovanost a osobní zkušenost vnoučete s bydlištěm prarodičů. Pokud prarodiče bydlí ve stejném regionu a dítě případně nemusí měnit ani školu, je pro dítě

velkým přínosem zachování širších vztahů (s kamarády, učiteli, sousedy, a dalšími příbuznými). Znalost prostředí prarodičů, zachování širších vztahů pak mírní stres dítěte plynoucí z přijetí změny (Nadační fond J&T, 2014). Štěrbová a Kalábová (2009) vnímají příbuzenskou pěstounskou péči pro dítě jako mnohem stabilnější než jinou formu pěstounské péče. Vyjma toho, co bylo uvedeno výše, dodávají, že děti se v této formě pěstounské péče cítí bezpečně, což se projevuje také tím, že místo, kde pobývají s prarodiči, častěji nazývají domovem. U dětí se mnohem méně setkáváme s problémy týkajícími se chování a také útky z domova nejsou příliš časté oproti jiným formám pěstounské péče.

Solomon a Marx (1995) zjistili, že děti z úplných rodin (tj. vychovávané oběma rodiči) jsou sice ve škole z akademického hlediska úspěšnější než děti vychovávané prarodiči. Nicméně děti vychovávané prarodiči dosahují srovnatelného akademického úspěchu jako děti, které jsou z neúplných rodin (tj. žijící pouze s jedním rodičem). Ukázalo se také, že děti vychovávané prarodiči a děti z úplných rodin se navíc s menší pravděpodobností dopouštějí výchovných problémů než děti vychovávané jedním rodičem.

Dalším benefitem je, že prarodiče mohou zprostředkovávat dítěti kontakt s dalšími příbuznými a informovat dítě o historii rodiny prostřednictvím fotografií či zážitků, a tím umožňovat vnoučeti zachovat si tolik důležitou identitu. Dítě zkrátka ví, kam patří. Bohužel, jak bude uvedeno níže, není takhle otevřenost prarodičů samozřejmostí (Király & Humpreys, 2013; Nadační fond J&T, 2014).

V některých případech se vnouče pravidelně schází se svými rodiči. Tato výhoda, která umožňuje udržovat vztahové pouto s rodiči, je individuální záležitostí rodiny a závisí také na přístupu prarodičů k příčinám opuštění dítěte rodiči. Pravidelný kontakt s dítětem může rodiče motivovat k návratu do funkčního života a touze získat dítě zpět, pokud návrat není možný, poskytuje prostor pro smíření či jejich další vztah (Nadační fond J&T, 2014).

Příbuzenská pěstounská péče vykonávaná prarodiči má pozitivní účinek i na samotné prarodiče. Pro mnohé prarodiče je péče o vlastní vnoučata obohacením, které jim dává druhou šanci na rodičovství, možnost být u toho, jak vnoučata rostou a dávat jim lásku (Backhouse, & Graham, 2012). Někteří prarodiče pečují o svá vnoučata takzvaně vnitřně omládnou. Vnoučata činí jejich život podnětnější. Mnozí i přes vyšší věk začnou využívat a učit se moderním technologiím, s vnoučaty začnou navštěvovat zájmové kroužky, sportovat, cestovat. Je potřeba si ale uvědomit, že tato změna života přináší značnou fyzickou, psychickou a finanční zátěž,

takže podpora širší rodiny, známých či doprovázejících organizací, je nezbytná (Uhlířová et al., 2010).

3.2 Rizika pěstounské péče prarodičů

Vedle výhod je pěstounská péče poskytována prarodiči spojována také s řadou rizik. Gabriel a Novák (2008) v souvislosti s riziky hovoří o radikálním postoji prarodičů-pěstounů k biologickým rodičům dítěte, který je značně ovlivněn rodinnou historií a emočním pozadím vztahu mezi prarodičem a biologickým rodičem. V souvislosti s tím prarodiče-pěstouni buď vnouče nepřiměřeně chrání a neumožňují kontakt dítěte s biologickým rodičem, a to i v případech, že kontakty by byly prospěšné, anebo prarodiče přehlíží negativní dopad rodiče na dítě, omlouvají jeho nezáměr a v některých případech nutí vnouče, aby vyjadřovalo vůči rodiči náklonnost.

Problém rovněž nastává, pokud prarodiče o biologických rodičích v zásadě nehovoří, protože předpokládají, že vnoučata zapomenou a bude to tak pro ně lepší. Prarodiče mnohdy selhání svých dětí prožívají bolestně, ale tento způsob vyrovnání se s danou situací není pro samotné vnouče vůbec prospěšný, jelikož nemá možnost pochopit, proč ho rodiče opustili a vyrovnat se tak s minulostí. Existují případy, kdy naopak prarodiče o biologických rodičích hovoří, ale vyjadřují se o nich pouze v negativním smyslu a hrubě. U dítěte se v takových situacích prohlubují pocity viny a negativní sebepojetí (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009).

Poměrně častým rizikovým faktorem je řetězení nevhodných postojů prarodičů při výchově vnoučat. Stává se, že sám prarodič nepochází z přijatelného výchovně sugestivního zázemí, což vedlo k tomu, že byl neúspěšný při výchově svých vlastních dětí, a v roli prarodiče-pěstouna může svým výchovným modelem nevhodně působit na vnoučata. Prarodiče mnohdy nechápou, čím si vnouče prošlo, že bylo deprimováno a potřebuje individuální výchovný přístup na místo po léta uplatňovaného nefunkčního výchovného postoje (Nadační fond J&T, 2014). Riziko se zvyšuje, zejména pokud si prarodič neuvědomuje podíl na selhání svého dítěte a vyčítá mu, že jej tak dobře vychoval a ono i přesto selhalo při výchově vlastního dítěte (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009). Je však řada prarodičů, kteří přiznávají obavy z rizika opakování nevhodné výchovy (Kolomer, 2000), a jsou otevřeni změně výchovného stylu a hledají řešení z opakovaného rodinného příběhu (Nadační fond J&T, 2014).

Hanušová, Jeníčková a Uhlířová (2009) uvádí, že někteří prarodiče v důsledku problematické rodinné historie (komunikační a vztahové problémy, nedostatky v citové oblasti,

rozvod apod.), pociťují výčitky a vinu za selhání svých dětí, což vede k tomu, že se vnoučatům pak bezvýhradně věnují a má to dopad na jejich zdraví, jelikož je to pro ně jak po psychické, tak fyzické stránce náročné. Matějček (1999) dodává, že ve výchově vnoučat prarodiči-pěstouny může být problémem spíše přemíra lásky a shovívavosti než jejich nedostatek.

Pro pěstounskou péči vykonávanou prarodiči je častým specifickým problémem izolace nově vytvořené rodiny. Prarodiče, kteří doposud žili život odpovídající jejich věku, se opětovně stávají rodiči, což pro ně může představovat z hlediska jejich věku a sil značnou zátěž. V souvislosti s tím se někdy zdráhají vyhledat rodiny s podobnými osudy a sdílet s nimi svou situaci a prohlubuje se tak jejich osamocení a vyčerpání. Jiným důvodem izolace může být již výše uvedený pocit viny za selhání dětí a přehnaná péče o vnouče v pěstounské péči. Prarodiče pak před svými přáteli a příbuznými skrývají své pocity a snaží se budít dojem, že vše naprosto zvládají a straní se tak (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009).

V neposlední řadě se jako problematický jeví také vyšší věk prarodičů-pěstounů, a to z hlediska mezigenerační vzdálenosti mezi prarodičem a vnoučetem a obav prarodičů o vlastní zdraví. V mladším věku dítěte je pro prarodiče po stránce fyzické, případně finanční náročné držet krok s potřebami a koníčky dítěte, zvláště pokud prarodiče pečují o více dětí. V období puberty obvykle tento značný věkový rozdíl vrcholí a přidávají se další problémy. V souvislosti se zdravím se prarodiče mohou obávat, zda zvládnou péči o vnouče s nemocemi či doprovodnými potížemi, které je sužují. Tyto obavy vedou často ke zhoršení zdraví, čímž se prohlubuje úzkost a zdraví je tím opět ohroženo – vzniká tak začarovaný kruh (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009). Stává se, že prarodiče začnou sami sebe zanedbávat, protože veškerou energii věnují péči o vnoučata a pak si stěžují na vracející se obtíže. Zároveň s tím pak dochází k narušení jistoty budoucí péče o dítě (Nadační fond J&T, 2014).

Backhouse a Graham (2012) v kvalitativní studii zjistily, že prarodiče vychovávající svá vnoučata čelí mnohým problémům. Zejména se jednalo o finanční problémy, narušení fyzického a emocionálního zdraví (vyčerpání, stres), a s tím související nemožnost zapojit se do fyzických aktivit spojených s rodičovskou rolí, které běžně absolvovali při výchově vlastních dětí. Mnozí prarodiče popisovali pocity smutku a frustrace při snaze vyvážit péči a ochranu svých vnoučat, a zároveň udržovat nějaký vztah mezi dětmi a jejich rodiči. Někteří byli znepokojeni fyzickými a emocionálními zdravotními problémy vnoučat, které byly často důsledkem zneužívání nebo zanedbávání ze strany jejich rodičů. Rozhovory také odhalily obavy prarodičů týkající se zajištění budoucnosti pro vnoučata a výchovy nové generace dětí.

V některých případech se stává, že prarodiče zatajují nezvyklé projevy vnoučete nebo že se mu nedaří např. ve škole, protože se obávají, že to bude považováno za jejich chybu, které se dopouští ve výchově vnoučete. Takové skrývání problému však může mít neblahý vliv na budoucnost dítěte (Nadační fond J&T, 2014).

Rizikovou se stává situace, kdy rodič, nejčastěji matka, která opustila své dítě, příležitostně a neplánovaně navštíví své dítě anebo ho spíše sporadicky telefonicky kontaktuje. Dítěti dává naději na společně strávený čas, ale sliby nedodrží, čímž dítě trpí, protože na matku čeká, a nakonec je opakovaně zklamáno. Pokud prarodič nezaujme adekvátní a přiměřený postoj vůči matce, dostává se s ní do rozporu, pak je dítě touto situací stresováno a viní prarodiče z toho, že nemůže s matkou být (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009).

3.3 Přístupy prarodiče k pěstounské péči svého vnoučete

Poskytování péče prarodiči souvisí s rodinnými, ekonomickými a společenskými kontexty, které jsou samy o sobě stresující a náročné (Silverstein, 2007). Každý prarodič k této události přistupuje rozdílně, jak uvádí Uhlířová s kolektivem (Uhlířová et al., 2010) v praktické příručce „Dítě ve výchově příbuzných“. K problematice dodávají, že uvedené přístupy jsou zcela přirozené a mohou se vzájemně propojovat, protože každý člověk disponuje všemi přístupy. V publikaci jsou rozlišeny tři základní přístupy – prarodič jako trpitel, prarodič jako oběť a prarodič jako aktivní řešitel.

Prarodič, který vzniklou situací trpí, má mnohdy nepřátelské pocity vůči sobě samému ale i vůči vnoučeti. Pociťuje vinu za to, že je tvůrcem dané situace, protože nezvládl výchovu vlastního dítěte, které pak následně selhalo ve své vlastní rodině. Obává se, zda danou situaci zvládne jak z hlediska věku, tak finančně. Nepřátelské pocity vůči vnoučeti může prarodič aktivně vyjadřovat tím, že mu vyčítá absenci poklidného stáří a nedostatek finančních prostředků. Dítě si výtky může vzít osobně, protože nemusí chápat, že agrese je možným projevem trápení či smutku a v důsledku toho, pak může dojít k narušení sebepojetí dítěte. Existují ale i děti, které si nevhodné vyjádření pocitů od prarodičů nenechají líbit a pouštějí se do otevřeného konfliktu, který může vyvrcholit fyzickým útokem či útekem dítěte z domova. Jiným typem prarodiče je takzvaný pasivní trpitel, kterého vnouče slovně napadá, vysmívá se mu a obviňuje z celé situace (např. že je babička stará oproti matkám vrstevníků, že nemají dost peněz apod.). Samotný prarodič však nemá sílu se bránit, rezignuje, vnitřně se uzavírá a nechá si to líbit.

Druhý přístup představuje prarodič, který se obětovává. Takový jedinec věnuje veškerý čas a energii svému vnoučeti bez ohledu na vlastní potřeby. Toto chování je často vysvětlováno jako odčinění nezvládnuté výchovy vlastního dítěte a zároveň tedy i jeho potomka, za kterou se prarodič cítí vinen (Uhlířová et al., 2010). Tento přístup podporují také Hayslip a Goodman (2008) podle nichž se mnoho prarodičů stává rodiči znovu, buď proto, že mohou prostřednictvím toho rozšířit jejich lásku vůči dospělým dětem a vnoučatům nebo to vnímají jako příležitost, jak dohnat své selhání ve výchově dítěte, a odčinit tak vlastní rodičovství před mnoha lety. Podle Uhlířové (Uhlířová et al., 2010) pro samotné vnouče je tato obětavost přínosem, protože se může na někoho spolehnout a zažívat tak pocit jistoty a bezpečí. Pro prarodiče toto chování přináší určitý pocit satisfakce a vnitřního odčinění. Problém nastává, pokud prarodič v rámci tohoto přístupu začne zanedbávat své zdraví. Zdravotní následky prarodiče pak mohou ohrožovat budoucnost samotného vnoučete, které potřebuje zdravou pečující osobu.

Prarodič jako aktivní řešitel, je takovým rodinným manažerem. Prarodič si uvědomuje závažnost situace a snaží se být rodině nápomocen, přičemž však myslí na své vlastní potřeby, na potřeby vnoučete a případně i potřeby dalších členů domácnosti. Podle situace je v kontaktu s třídním učitelem vnoučete, neostýchá se požádat o pomoc např. sociální pracovníci či psychologa, zprostředkovává kontakt dítěte s biologickým rodičem, pokud je to žádoucí a stanovuje pravidla setkání. Pozitivní na tomto přístupu je zejména uvědomělost pečovatele, že je důležitá vlastní duševní hygiena, bez níž by nemohl být dobrým prarodičem-pěstounem. Pro dítě pak takový prarodič představuje osobu, na kterou se může spolehnout a důvěřovat jí. Úskalím je zejména energetická náročnost pro pečovatele, který může být tímto organizačním tempem vyčerpán. Další omezení se týká vyjádření vlastních emocí prarodiče, protože takový „manažer“ se přece nesmí nechat unést svými emocemi. Pro okolí je mnohdy náročné odhadnout, že se rodina nachází v krizi, když prarodič vysílá signály, že vše zvládají (Uhlířová et al., 2010).

Ukazuje se, že prarodiče v souvislosti s pěstounskou péčí svého vnoučete mohou často pociťovat smíšené pocity. Mohou se cítit smutně a izolovaně od svých přátel, kteří nedokáží ocenit význam podpory poskytované vnoučeti. Deprese prarodičů může vést ke ztrátě aspirací ve vztahu k ostatním lidem a závazkům (Gray, 2009). Případné nastavení hranic kontaktu dítěte s biologickými rodiči bývá často komplikovaným a bolestivým úkolem. Prarodiče v souvislosti s tím musí mnohdy zvládnout celou řadu silných pocitů, jako je ztráta, smutek, pocity viny,

hněvu, zášti a rozpaky (McGowen, Ladd, & Strom, 2006). I přesto jsou ale prarodiče přesvědčeni, že by stejnou cestu k záchraně vnoučat zvolili znovu (Gray, 2009).

3.4 Přístupy dítěte k pěstounské péči vykonávané prarodiči

Pro porozumění příbuzenské pěstounské péči je důležitý také pohled dítěte na danou situaci, který je rozdílný od prožívání prarodiče. Mnohé děti si uvědomují, že výchova biologickými rodiči nebyla příkladná a jsou prarodičům vděční, že jim nabídli bezpečný domov. Problematické je, pokud se tento **vděk** stává povinným. Dítěti je ze strany prarodičů překládáno, že díky němu přišli o pokojné stáří. Vnouče se pak snaží prarodičům jejich ztrátu odčinit, například výbornými výsledky ve škole, vzorným chováním, potlačováním vlastních přání a potřeb s čím souvisí například i stesk po rodičích, o kterých se raději ani nezmiňují. **Úlevu** dítě pocítuje, pokud u prarodičů nachází tolik potřebnou jistotu, bezpečí a lásku po náročném koloběhu změn v životě (některé děti si prožily nejen odebrání z rodiny, ale také pobyt v dětském domově, než se dostaly do péče prarodičů). Některé děti si přisuzují **vinu** za celou situaci, protože například utekly z domova, najednou začaly selhávat ve škole. Mají pocit, že kdyby se tak nezachovaly, nedošlo by k odebrání z rodiny. Je zřejmé, že chování dítěte nemělo přímý vliv na danou situaci, ale bylo to mnohdy vyústění vyhořelého stavu doma, ale dítě si to tak bohužel někdy vysvětluje. Rizikové je, že dítě o svých pocitech z tohoto pohledu často nemluví, a tím se pocit viny prohlubuje. Další možnou emocí je **strach** dítěte, který je v souvislosti se změnou prostředí přirozenou reakcí. Vnouče se může strachovat i o to, zda prarodiče brzy neumřou, nepošlou ho zpátky do dětského domova apod., což pak ovlivňuje chování dítěte. Případy, kdy rodič umřel, odešel a už se nevrátil či nastoupil do vězení, mohou u dítěte vyvolat proces **truchlení**, což je bezprostřední reakce, kterou si dítě potřebuje prožít.

Náhlá změna situace spojená s přechodem k prarodičům může u dítěte vést k **neporozumění a zmatenosti**. Dítě například neumí vyhodnotit vhodnost rodičova chování a v souvislosti s tím nerozumí náhlé změně pečující osoby. Zmatek často vede k agresivitě a úzkosti dítěte (Uhlířová et al., 2010). Někdy může být dominantní odpovědí hněv k lidem, zejména pak vůči prarodičům. Pečovatelé někdy v souvislosti s tím přehlížejí, že dítě potřebuje odbornou pomoc, aby se snáze vyrovnalo s úzkostí a nepřízpůsobivostí, které často doprovázejí dysfunkční rodinné vztahy (Solomon, & Marx, 1995).

Mošťková a Sobotková (2016) ve výzkumné studii zjišťovaly, jak prarodiče-pěstouni vnímali reakce vnoučete na odloučení od biologických rodičů. Tyto reakce rozdělily do 3 rovin: emoční, kognitivní a rovina chování. V emoční rovině pěstouni odkazovali na citové prožitky dítěte, nejčastěji na pláč, strach, že prarodiče dítě opustí, dále žal, stres či uzavření do vlastního

nitra. Reakce dítěte na emocionální rovině nebyla jen negativní, objevovala se také lhostejnost či úleva v případě, že dítě bylo zanedbáváno a vystavováno násilí u svých rodičů. Na kognitivní úrovni autorky zaznamenaly u malých dětí zejména nepochopení dané situace, dále porovnávání s vrstevníky, kteří žili jen s jedním rodičem či kladení otázek typu „proč?“. Fixace na babičku či dědečka, noční děsy, strach ze tmy či zvýšená mazlivost se nejčastěji projevovali na behaviorální rovině. Jak autorky uvádějí, reakce dítěte závisela na mnoha faktorech: okolnosti odebrání dítěte a charakteristika rodiče (zda rodič zemřel, opustil dítě, zanedbával své povinnosti atd.), kvalita vztahu rodič-dítě, vztah dítěte k prarodiči a věk dítěte související s pochopením dané situace.

3.5 Výchovné styly pěstounských prarodičů

Mnoho výzkumu potvrzuje, že vztahy mezi prarodiči-pěstouny a vnoučaty svěřenými do jejich péče jsou kladné a mladiství se cítí být milováni a akceptováni svými prarodiči (např. Altshuler, 1999; Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008). Babičky se obvykle více zapojují do výchovy a vzdělávání svých vnoučat než dědečci, kteří se spíše připojují ke společenským aktivitám s vnoučaty (Hayslip, Shore, Henderson, & Lambert, 1998).

Fuentes, Bernedo, a Fernández-Molina (2008) analyzovaly několik charakteristik ve vztahu mezi pěstounskými prarodiči a jejich dospívajícími vnoučaty jako je náklonnost, komunikace a také výchovné styly prarodičů (autoritativní, autoritářský, liberální styl výchovy). Výzkumný vzorek tvořilo 54 prarodičů z provincie Málaga (Španělsko), kteří celkově pečovali o 70 mladistvých vnoučat bez výraznějšího fyzického, smyslového, či psychického handicapu (31 chlapců a 39 dívek) ve věkovém rozmezí 11 až 17 let. Základní informace (např. věk, úroveň vzdělání, názory prarodičů ohledně vztahu s vnoučaty apod.) autorky zjišťovaly prostřednictvím rozhovoru, navrženého z řady dalších rozhovorů od jiných autorů. K posouzení výchovného stylu prarodičů využily dvě škály – „The Affect Scale“ a „The Rules/Demands Scale“ (Bersabé, Fuentes, & Motrico, 2001). První škála obsahuje 20 položek se dvěma faktory analyzující náklonnost-komunikaci a kritiku-odmítání. Druhá škála se skládá z 28 položek se třemi faktory (autoritativní, autoritářský, liberální), které odrážejí způsob, jakým prarodiče kladou požadavky na vnoučata a jak jsou kontrolovány.

Z výsledků studie vyplývá, že více než polovina dotázaných prarodičů vnímá babičky jako ty, které mají s dospívajícími dětmi z hlediska důvěry a intimity láskyplnější vztah než se svými dědečky. Prarodiče pozorují lepší vztah s dospívajícími vnučkami než s dospívajícími vnuky. Mezi prarodiči a vnoučaty existuje vysoká míra lásky a komunikace. Svou roli však hraje věk vnoučat a prarodičů. Prarodiče vnímají, že jsou méně laskavější a komunikativnější

u starších dospívajících než u mladších dětí a míra komunikativnosti a laskavosti také klesá s rostoucím věkem prarodičů. Z hlediska výchovy šedesát procent prarodičů přiznalo, že k vnoučatům přistupují a vychovávají stejně jako své děti, i když necelých třicet devět procent z nich učinilo ve výchovných metodách změny ve směru vyšší tolerance či komunikativnosti, než tomu bylo u jejich dětí. Prarodiče při vytváření a prosazování pravidel užívají především autoritativní styly výchovy, následované autoritářskými a liberálními. Babičky jsou přitom shovívavější se zvyšujícím se věkem a věkových rozdílem mezi nimi a vnoučaty. Autoři poukazují, že prarodiče obecně racionalizují uplatňování pravidel, ale jak babičky stárnou, jejich vztah s vnoučaty se mění a ony se stávají tolerantnější a flexibilnější, což může souviset s nedostatkem času v důsledku vlastního zdravotního stavu či potřebou starat se o nemocného manžela. V této studii se také ukázalo, že babičky s vyšším stupněm vzdělání užívají více autoritativní styly výchovy než ty se základním či žádným vzděláním. Korelace mezi autoritářským uplatňováním pravidel ze strany prarodičů a vztahy mezi prarodiči a vnoučaty prokázala, že lepší vztahy jsou spojeny s nižší rigiditou při prosazování pravidel prarodiči (Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008).

Altshuler (1999) zkoumala pozitivní aspekty příbuzenské pěstounské péče, a zjistila, že i když jsou pečující osoby laskavé, ochranné a pečující, tak vyžadují od dětí kázeň a kladou jasné požadavky na očekávané chování dítěte. Prarodiče jsou často také těmi, kteří pomáhají dětem při rozhodování v nejrůznějších oblastech (např. přátelství, budoucí volba školy či zaměstnání).

Backhouse & Graham (2012) výzkumně zjistily, že prarodiče zažívají nesoulad mezi idealizovaným pojetím prarodiče jako přítele, důvěrníka a každodenní skutečností, že jsou prarodiči, kteří plní roli náhradního rodiče a autority. Lze tak říci, že u prarodičů dochází ke konfliktu rolové identity. Žáková (2016), která v rámci diplomové práce uskutečnila rozhovory s deseti babičkami-pěstounkami, se snažila porozumět zkušenosti babiček vychovávajících v pěstounské péči vlastní vnoučata. Zjistila, že prožívání konfliktu rolí u babiček-pěstunek je velmi různorodé. Některé z nich tento fenomén vnímaly velmi silně, jiné ho nepocíťovaly vůbec nebo jim dokonce nedělalo problém tyto dvě role skloubit, protože nad tím příliš nepřemýšlely a byly spíše pragmatičtější. Do konfliktu se dostávaly zejména respondentky, které měly potíže s autoritativním přístupem a přísností ve vztahu k vnoučeti. Někteří prarodiče dokonce pocíťují napětí mezi touhou být shovívavým prarodičem a tím, že je třeba přijmout pevný postoj rodičů.

Kaminski s kolegy (Kaminski, Hayslip, Wilson, & Casto, 2008) se ve studii zaměřili na rozdíly v rodičovských postojích a v přizpůsobení prarodičů-pěstounů ($n = 42$) a rodičů ($n = 39$). Pro případ, že se prokážou určité rozdíly, se výzkumu také zúčastnili klasičtí prarodiče (věkově podobná kontrolní skupina, $n = 44$), kteří byli pravidelně v kontaktu se svými vnoučaty, aby bylo možné určit, zda rozdíly lze přičíst kohortovému účinku nebo efektu specifické role (tedy péči na plný úvazek). Polovina aktivně pečujících osob se starala o dítě či vnouče s běžnými emočními či behaviorálními problémy (například ADHD). Děti či vnoučata byly ve věku 4 až 12 let. Výsledky ukázaly, že prarodiče-pěstouni byli méně citliví k potřebám dětí a méně jasně vyjadřovali názor ohledně zodpovědnosti role rodiče a dítěte. Obě skupiny se však shodly v postojích ohledně tělesných trestů nebo jiných rodičovských opatřeních. Prarodiče-pěstouni, kteří pečovali o vnoučata s emočními nebo behaviorálními problémy vykazovali signifikantně nižší úroveň rodičovského přizpůsobení, než prarodiče-pěstouni a rodiče, kteří nepečovali o děti s takovým handicapem. Podle autorů lze říci, že při výchově dítěte s emocionálními problémy nebo poruchami chování jsou prarodiče-pěstouni méně odolní než rodiče s podobnými problémy.

Analýza kovariance neprokázala, že by se obě skupiny prarodičů navzájem lišily ve svých rodičovských postojích, avšak obě skórovaly v méně adaptivním vedení ve srovnání s rodiči. Tyto údaje ukazují na kohortové účinky, kdy členové starší generace mají postoje, které jsou spojené se zvýšeným rizikem špatného rodičovského chování. Například, prarodiče spíše než rodiče, souhlasili s položkami jako „Děti by si měly být vědomy způsobů, jak podpořit rodiče (pečovatele, prarodiče) po náročném pracovním dni.“ Zatímco původ těchto rozdílů je nejasný, autoři se domnívají, že to může být způsobeno menším okruhem znalostí starší generace o dětském vývoji, které udržují mýty, jako například „děti jsou jen malí dospělí“. Taková dezinformace může vést k tomu, že dětem jsou přiřazovány nevhodné role. Autoři uvádějí, že také špatné fyzické zdraví prarodičů může přispívat k akceptaci obrácené role dospělý-dítě. Například, prarodič může požádat dítě, aby mu doneslo lék z horní skříňky, protože je fyzicky méně schopen tak učinit. Pozitivní je, že riziko fyzického zastrasování nebo zneužívání není u starších pečovatelů vyšší, než je tomu u těch mladších (Kaminski, Hayslip, Wilson, & Casto, 2008).

V Texasu byla provedena studie porovnávající výchovné styly pěstounských babiček ($n = 79$), babiček žijících ve společné domácnosti s dětmi (rodiči vnoučete) a vychovávající vnoučata ($n = 21$) a babiček, které každodenně hlídají svá vnoučata, ale nebydlí ve společné domácnosti s vnoučaty a jejich rodiči ($n = 23$). Kromě toho studie také zjišťovala, jak účastnice

studie vnímají spokojenost, úspěch a učení v rámci jejich pečovatelské role prostřednictvím online dotazníků Grandparent Skills and Needs Inventory (GSNI). Výchovné styly byly zjišťovány pomocí 4 otevřených otázek v rámci online průzkumu. O jak staré děti babičky pečovaly, nebylo ve studii uvedeno. Ukázalo se, že babičky, které měly svá vnoučata svěřené do pěstounské péče, dosahovaly nižšího skóre spokojenosti a úspěchu než ostatní dvě skupiny babiček. Babičky na všech třech úrovních péče sdělily, že se cítí být při výchově svých vnoučat trpělivější, uvolněnější a zároveň méně frustrované a nahněvané než při výchově svých vlastních dětí. Zároveň přiznaly, že se více zajímají o potřeby vnoučat než u svých dětí, kdy byly priority odlišné a neměly čas naslouchat jejich potřebám. Pěstounské babičky připustily, že tráví více času s vnoučaty a zapojují se do jejich aktivit. Necelých 11 % pěstounských babiček lituje, že přišly o tradiční roli babičky, a musí být primárně pečovatelkami, které vyžadují od vnoučat disciplínu. Babičky na všech třech úrovních přiznávají, že péče o děti je obohacila tak, že se cítí šťastnější, aktivnější a mladší. Na druhou stranu pocítují, že mají méně soukromého času pro sebe a svého partnera a jsou izolovány od vrstevníků, kteří nemají zájem o dětské aktivity (McGowen, Ladd, & Strom, 2006).

Sampson a Hertlein (2015) se ve kvalitativní studii snažily porozumět zkušenostem a výzvám prarodičů, kterým čelí při výchově vnoučat. Studie se zúčastnilo deset prarodičů pečujících o vnoučata (ve věku 9 měsíců až 18 let). S prarodiči byl uskutečněn rozhovor. Otevřené otázky se týkaly různých témat, mimo jiné také rodičovských zkušeností. Účastníci uvedli, že jsou ve vztahu k vnoučatům shovívavější, než byli ve vztahu k vlastním dětem. Často také tvrdili, že jsou mnohem více trpělivější, než když byli mladší. Podporování vnoučat v účasti na různých aktivitách, jako bruslení, skauting, gymnastika vnímali jako prevenci budoucích možných problémů. Prarodiče také hovořili, že se o vnoučata více obávají z důvodu různých nástrah ve světě a snížení bezpečnosti. Snaží se tak vyvážit každodenní aktivity vnoučat s dnešními otázkami bezpečnosti.

EMPIRICKÁ ČÁST

4. Metodologický rámec

4.1 Východiska pro empirické šetření

Teoretická východiska psychologických aspektů prarodičovství a specifík pěstounské péče prarodičů byla již ve větší míře popsána v teoretické části diplomové práce. V této podkapitole bych ráda shrnula některá zjištění, se kterými budu dále pracovat v empirické části. Konkrétně se to týká sdílených aktivit prarodičů a vnoučat, výchovných stylů prarodičů, a rodičovských zkušeností prarodičů mající svěřená vnoučata do pěstounské péče.

Výzkumy zabývající se společnými činnostmi vnoučat a prarodičů přicházejí se zjištěními, že existuje určitá diferenciacce podle pohlaví prarodičů. Babičky vynikají v sociálních, rodinně-pečujících a pomocných aktivitách. Kromě toho rády malým vnoučatům vyprávějí pohádky a postupně s tím, jak vnoučata rostou, jejich vypravování přechází k rodinným příběhům, ale i každodenním záležitostem. Dědečkové jsou při společných činnostech s vnoučaty aktivnější, rádi s nimi podnikají různé sportovní a venkovní aktivity jako jsou procházky v přírodě, výlety apod. Zároveň se ukazuje, že ve sdílených aktivitách jsou babičky produktivnější z hlediska dosaženého skóre než dědečkové (Kennedy, 1992; Smorti, Tschiesner, & Farneti, 2012).

Co se týká výchovných stylů prarodičů, zahraniční výzkumy k této problematice přistupují z různých pohledů a teoretických východisek. Některé výzkumy porovnávají výchovné styly matek a babiček (Li, 2002; Staples, & Smith, 1954), jiné ke zjištění výchovných stylů prarodičů pracují s tím, jak samotná vnoučata vnímají a hodnotí výchovu prarodičů (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010). Osuna (2006) dává do souvislosti množství sdílených aktivit prarodičů s demokratickým stylem výchovy. U nás se problematice výchovných stylů prarodičů nevěnuje přílišná pozornost. Určité snahy o prozkoumání této oblasti se objevují v rámci bakalářských a diplomových prací (např. Landová, 2011).

Z výzkumného hlediska jsou v našich podmínkách dlouhodobě sledované a dobře zmapované výchovné styly rodičů (např. Čáp, 1996; Gillernová, 2009, 2011). Jeden z rozsáhlejších výzkumů byl proveden v letech 2000-2002 na souboru více jak 2000 respondentů, chlapců a dívek ve věku od 11 do 18 let. Děti vyplňovaly Dotazník o způsobu výchovy v rodině (Čáp, & Boschek, 1994) a reflektovaly emoční vztah a výchovné řízení otce a matky. Výsledky ukázaly, že na rozdíl od stejné koncipovaného šetření z roku

1991 (Čáp, 1996), významně přibýlo slabého výchovného řízení matek i otců u chlapců i dívek. Typickým stylem výchovy rodičů v našem prostředí je nyní slabé výchovné řízení u obou rodičů častěji v kombinaci se středním emočním vztahem matky a otce, u matek se emoční vztah blíží více kladnému vztahu (Gillernová, 2009).

Přijetí a následná výchova vlastního vnoučete v rámci pěstounské péče, je pro prarodiče náročnou zkušeností, která může mít různou podobu a může být ovlivněna různými faktory.

Mezi příčiny svěřením dítěte do pěstounské péče prarodičů se v našem prostředí řadí patologický způsob života rodičů dítěte (např. nadužívání alkoholu, drog, trestná činnost, týrání dítěte, vězení), osobnostní charakteristiky rodičů (např. nezralost související s nízkým věkem, nezodpovědnost, agresivita, psychiatrické onemocnění rodiče) a vliv životních událostí jako rozpad partnerského vztahu, opuštění dítěte, odchod do zahraničí, nezaměstnanost rodičů, náhlé úmrtí rodiče aj. (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009; Mošťková, & Sobotková, 2016). Zahraniční výzkumy přicházejí s podobnými zjištěními, například Backhouse a Graham (2012) kromě výše uvedených příčin hovoří o závažném onemocnění u rodiče(ů) jako je AIDS, nezáměru rodičů ve vztahu k dětem a preferenci bezstarostného života rodiče(ů).

Pěstounská péče prarodičů přináší mnoho kladů ale také rizik, které činí tuto formu náhradní péče specifickou. Z pohledu vnoučete může jít o pozitiva jako je vztah mezi vnoučetem a prarodičem mnohdy vytvořený od narození, známost prostředí prarodiče, zachování širších vztahů, snadnější zprostředkování kontaktu s dalšími příbuznými a možnost pravidelného kontaktu s rodičem (Nadační fond J&T, 2014). Na druhou stranu pěstounská péče vykonávána prarodiči může být zatížena radikálním postojem prarodičů-pěstounů k rodičům dítěte (Gabriel, & Novák, 2008), dále chybějícím nebo dehonestujícím vyjadřováním o rodičích vnoučete (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009), řetězením nevhodných výchovných postojů prarodičů (Nadační fond J&T, 2014), izolací pěstounské rodiny a problematickou rodinnou historií (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009).

Pro prarodiče je tato zkušenost příležitostí, jak předávat vnoučatům lásku (Backhouse & Graham, 2012), ale také učinit svůj život podnětější prostřednictvím moderních technologií, cestování a sportování s vnoučaty (Uhlířová et al., 2010). Babičky v rámci výzkumu dokonce přiznávají, že se cítí být šťastnější, aktivnější a mladší, na druhou stranu mají méně času pro sebe a svého partnera a jsou izolovány od vrstevníků, kteří nemají zájem o dětské aktivity (McGowen, Ladd, & Strom, 2006). Opětovné zastání role prarodiče z hlediska věku a sil představuje značnou zátěž (Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009). Vyšší věk

prarodičů-pěstounů z hlediska mezigenerační vzdálenosti mezi prarodičem a vnoučetem a zdravotních problému se jeví jako problematický, zvláště v období dospívání vnoučete. Prarodiče mohou pociťovat obavy, zda po zdravotní stránce zvládnou péči o vnouče a zajistí mu zdárnou budoucnost (Nadační fond J&T, 2014). Prarodiče v souvislosti s pěstounskou péčí často čelí finančním problémům a vyčerpání (fyzické i psychické), je pro ně tak náročné zapojit se do aktivit spojených s rodičovskou rolí (Backhouse, & Graham, 2012). Bez podpory širší rodiny a doprovázejících organizací může být péče o vnouče pro prarodiče velmi zatěžující, a proto se taková pomoc jeví jako nezbytná (Uhlířová et al., 2010).

Mnoho výzkumů (např. Altshuler, 1999; Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008), zabývajících se výchovou vnoučat prarodiči-pěstouny, se shoduje, že vztahy mezi těmito aktéry jsou kladné a přijímající. Prarodiče při vytváření a prosazování pravidel užívají především autoritativní styly výchovy, následované autoritářskými a liberálními (Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008). Ukazuje se, že přes veškerou péči, starostlivost a přívětivost prarodičů, kladou pěstouni důraz na kázeň a jasné požadavky týkající se chování vnoučat (Altshuler, 1999).

V případě, že prarodiče mají porovnat výchovu vlastních dětí a vnoučat, tak většina přiznává, že k výchově vnoučat přistupují stejně, jako tomu bylo u jejich potomků. Ti, kteří změny ve výchově připouštějí, hovoří o vyšší toleranci a komunikativnosti s vnoučaty oproti vlastním dětem (Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008). Jiné studie přišly se zjištěním, že ve srovnání s výchovou svých dětí se při výchově vnoučat cítí být prarodiče-pěstouni trpělivější, uvolněnější, více se zajímají o potřeby vnoučat, tráví s nimi více času a zapojují se do jejich aktivit. Při výchově vlastních dětí byly priority odlišné, a neměli čas naslouchat jejich potřebám (McGowen, Ladd, & Strom, 2006; Sampson, & Hertlein, 2015). Pěstounská péče prarodičů je také spojena mnohem více s obavami o bezpečnost vnoučat (Sampson, & Hertlein, 2015). Necelých 11 % pěstounských babiček uvedlo, že nejsou ztotožněné s tím, že jsou primárně pečovatelkami, které vyžadují od vnoučat disciplínu a litují tak, že přišly o tradiční roli babiček (McGowen, Ladd, & Strom, 2006).

4.2 Cíl výzkumu a výzkumný design

Cílem výzkumu je snaha o zmapování oblasti, týkající se vztahů prarodičů a vnoučat se zaměřením na sdílené aktivity těchto dvou aktérů a styly výchovy prarodičů vymezené dimenzemi emočního vztahu a výchovného vedení, která u nás není výzkumně příliš zpracována. Pozornost je také věnována zjištění výchovných stylů a rodičovských zkušeností u specifické skupiny, kterou jsou prarodiče mající svěřená vnoučata do pěstounské péče.

Empirické šetření představuje výzkumný projekt, který má podobu extenzivně intenzivního empirického šetření. Extenzivní výzkum má kvantitativní charakter, data budou získána na základě sebedposouzení výzkumného vzorku dětí ve věku 12 až 15 let. Intenzivní výzkum zaměřený na specifickou skupinu prarodičů-pěstounů má kvalitativní, tak kvantitativní charakter. Jako design výzkumu jsem zvolila **deskriptivní mnohonásobnou případovou studii** (Yin, 1994 podle Hendl, 2016). Případ v této studii představuje pěstounská rodina, kde prarodič-pěstoun (babička či dědeček) či prarodiče-pěstouni pečují vždy alespoň o jedno vnouče ve věkovém rozmezí 11–16 let.

4.3 Výzkumné předpoklady a výzkumné otázky

Na základě předem vymezených psychologických východisek jsou formulovány výzkumné předpoklady. Ty se vážou k výchovným stylům prarodičů a sdíleným aktivitám prarodičů a vnoučat.

1. Sdílené aktivity prarodičů a vnoučat se budou lišit podle pohlaví prarodičů.

Babičky se budou zaměřovat na aktivity související s péčí o rodinu (společné činnosti v domácnosti), sociální a komunikační aktivity (zábavné a oddechové aktivity, symbolické aktivity založené na řeči), zatímco dědečkové se budou účastnit s vnoučaty více sportovních (aktivní a pasivní sportování) a outdoorových činností (rekreačně kulturní aktivity). Babičky budou celkově dosahovat vyššího skóre v účasti na společných aktivitách s vnoučaty oproti dědečkům.

2. Zatímco u nás převažují styly výchovy rodičů vymezené často záporným emočním vztahem a slabým či rozporným řízením, tak prarodičovské styly výchovy se od těch rodičovských budou lišit.

Tento výzkumný předpoklad je dále rozpracován do **výzkumných otázek**:

- *Jak se liší reflexe způsobu výchovy dospívajících podle četnosti kontaktu vnoučete s prarodičem?*
- *Jaké rozdíly se objevují ve stylech výchovy na základě vzdálenosti místa bydliště prarodiče od vnoučete?*
- *Jak se liší reflexe způsobu výchovy prarodičů u dospívajících chlapců a dívek?*
- *Jaké rozdíly se objevují ve stylech výchovy v působení babičky a dědečka?*

- *Jak se liší hrubé skóry jednotlivých komponent (kladný, záporný, požadavků a volnosti) výchovy babičky a dědečka v porovnání s hrubými skóry uvedených komponent u rodičů v současnosti u nás?*

Podobným způsobem se bude orientovat intenzivní výzkum, zaměřený na specifickou skupinu prarodičů-pěstounů, který je vymezen třemi výzkumnými otázkami:

- *Jaké jsou okolnosti péče o vnouče prarodiči-pěstouny?*
- *Jaká jsou výchovná specifika prarodičů, kteří mají do pěstounské péče svěřená svá vnoučata?*
- *Jak prarodiče pohlíží na výchovu svých vnoučat? Jak ji charakterizují?*

4.4 Popis a výsledky extenzivního výzkumu

4.4.1 Výběr a charakteristika použitých metod

Metoda, která by mapovala vztahy prarodičů a vnoučat se zaměřením na sdílené aktivity těchto dvou aktérů a styly výchovy prarodičů z pohledu samotných vnoučat, v našem prostředí neexistuje. Z toho důvodu byl sestaven vlastní dotazník specificky orientovaný na tyto sledované oblasti (viz příloha 1).

Úvodní část dotazníku tvoří položky zjišťující pohlaví respondenta, rok jeho narození, bydliště (název města, obce či vesnice), datum vyplnění a složení rodiny, ve kterém respondent žije. V poslední jmenované položce respondent volí z několika možností (s vlastní matkou a vlastním otcem, s jedním vlastním rodičem, s vlastním rodičem a jeho novým partnerem, s prarodiči, v pěstounské rodině, v jiné rodině), přičemž volbou odpovědi „s prarodiči“ je myšlena, jak možnost svěřením dítěte do výchovy prarodiči, tak pěstounská péče, poručnictví či adoptivní péče ze strany prarodičů. Po úvodních položkách, které mají respondenta naladit na vyplnění dotazníku, navazují položky orientované na skutečnosti a názory respondenta ohledně jeho biologických prarodičů z matčiny a otcovy strany. V případě, že některý z prarodičů respondenta již nežije, příslušné položky k němu nevyplňuje. Pokud se z různých důvodů s některým z prarodičů respondent nenavštěvuje, nestýká, označí tuto skutečnost u následující položky věnované četnosti kontaktu prarodiče a vnoučete a další položky u něj nevyplňuje. Na tuto položku navazují otázky týkající se vzdálenosti bydliště prarodiče od vnoučete, místa bydliště prarodiče, a sdílených aktivit respondenta a jeho prarodičů. Respondent u sdílených aktivit, označuje četnost výskytu (často – málo – nikdy) 16 nabízených aktivit.

Poslední část dotazníku tvoří **Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy** od Čápa a Boscheka (1994), upravený pro účely tohoto výzkumu, na zjišťování výchovných stylů u prarodičů. Dotazník obsahuje 40 položek, na které respondent odpovídá ano, zčásti či ne, odděleně pro babičku a dědečka z matčiny a otcovy strany (v původním dotazníku odděleně pro matku a otce). Položky dotazníku jsou shodné s původním dotazníkem, kromě položky č. 10, která namísto „Říkal(a) mi, že jsem nevděčný syn (nevděčná dcera).“, zní „Říkal(a) mi, že jsem nevděčný vnuk (nevděčná vnučka).“ a položky č. 36, kde „Omlouval(a) a chránil(a) mě, když mě druhý z rodičů huboval a chtěl mě potrestat.“ je nahrazeno „Omlouval(a) a chránil(a) mě, když mě jeden z rodičů huboval a chtěl mě potrestat.“ Na základě odpovědí v dotazníku zjišťujeme hrubé skóry v jednotlivých komponentech výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti). Jejich syntézou pak získáváme informaci o emočním vztahu (záporný, střední, kladný, extrémně kladný) a výchovném řízení (silné, střední, slabé, rozporné) babičky a dědečka z matčiny a otcovy strany.

4.4.2 Charakteristika a výběr výzkumného souboru

Do extenzivního výzkumu bylo zařazeno celkem 350 respondentů – děti a dospívající ve věku 11 až 16 let (tj. ročník narození 2001-2004) navštěvující základní školu (7., 8., a 9. ročník) či víceleté gymnázium (sekunda, tercie a kvarta). Věkové omezení bylo dáno zejména použitelností Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy (Čáp, & Boschek, 1994), který je určen dětem od 11 do 17 let. Pro výběr výzkumného souboru byla použita nepravděpodobnostní metoda prostého výběru (Miovský, 2006). Prostřednictvím emailu či telefonického kontaktu byly osloveny základní školy, o kterých jsem předpokládala, že budou otevřené ke spolupráci. Celkově se zapojilo 7 základních škol a 1 gymnázium v okrese Karviná a Ostrava v Moravskoslezském kraji. Složení škol bylo následující: 3 základní školy z velkého města, 3 základní školy z malého města, 1 základní škola z vesnice a 1 víceleté gymnázium z malého města. Vesnice je v tomto případě chápána jako sídlo, které je součástí menších měst a mezi jednotlivými obyvateli panují úzké sociální vztahy.

V 11 případech děti uvedly, že s biologickými prarodiči nejsou vůbec v kontaktu, a to buď proto, že se s nimi nevidají nebo prarodiče již nežijí. Další položky týkající se prarodičů neměly děti v takovém případě, jak vyplnit, a proto konečný výzkumný vzorek představuje 339 respondentů (viz tabulka 4).

Rok narození	Pohlaví		
	Chlapci	Dívky	
2001	26	23	49
2002	51	41	92
2003	54	63	117
2004	36	45	81
Celkem	167	172	339

Tabulka 4 - Rozložení vzorku podle roku narození

4.4.3 Etické aspekty extenzivního výzkumu

Zásadní podmínkou pro zařazení do extenzivního výzkumu byl písemný souhlas jednoho z rodičů s dotazováním jejich dítěte a anonymním použitím dat pro vědecko-výzkumné účely v rámci diplomové práce zaměřené na výchovné styly prarodičů (viz příloha 2).

4.4.4 Výzkumné podmínky a způsob analýzy dat

V měsíci prosinec 2016 byl proveden pilotní výzkum v 7.-9. třídách základní školy na vzorku 49 dětí. Ukázalo se, že průběh dotazování je vyhovující, instrukce a otázky v dotazníku srozumitelné. Proto byla tato škola zařazena do výzkumného vzorku. V dotazníku u položky č. 4, týkající se místa bydliště prarodiče, měly některé děti problém určit, zda se jedná o velké město, malé město či vesnici, proto byly požádány, aby u každého prarodiče napsaly i název daného města či vesnice, podle toho, kde žije. Tohle konkrétnější doplnění položky bylo ústně vyžadováno i při následujících dotazování na jiných školách. Zároveň se ukázalo, že děti mají problém určit věk a vzdělání prarodičů, proto položky zjišťující tyto údaje byly z dotazníku odebrány.

Sběr dat v rámci extenzivního empirického šetření probíhal od prosince 2016 do března 2017. Školám, které souhlasily s účastí na výzkumu, byly nejprve předány informované souhlasy pro rodiče žáků 7.-9. tříd základní školy, v případě gymnázia pro rodiče žáků sekundy, tercie a kvarty. Na základě návratnosti informovaných souhlasů, byl se školami domluven další postup týkající se dotazování. V některých školách probíhalo dotazování v jednotlivých třídách podle ročníků. V jiných, z důvodu menšího počtu respondentů, byli žáci sloučeni v rámci jednoho ročníku nebo více ročníků do jedné třídy, kde se následně uskutečnilo dotazování.

Na počátku každého dotazování jsem se představila, seznámila děti s předmětem a průběhem dotazování, včetně možnosti odmítnutí účasti na výzkumném šetření. Dále jsem dětem vysvětlila, jak vyplnit dotazník, prošla s nimi postupně položky dotazníku. Pokud bylo dětem v průběhu něco nejasného, mohly se doptávat. Vyplnění dotazníků dětem trvalo přibližně 15-40 minut (tzn. necelou jednu vyučovací hodinu) v závislosti na tom s kolika žijícími

prarodiči jsou v kontaktu. U dotazování byl vždy spolu se mnou přítomen učitel či učitelka základní školy či gymnázia.

Způsob analýzy dat

Vyhodnocení dotazníků

Po úvodních položkách, které slouží zejména k popisu souboru respondentů, navazují položky orientované na skutečnosti a názory vnoučat ohledně jejich biologických prarodičů z matčiny a otcovy strany (četnost kontaktu prarodiče a vnoučete, vzdálenost bydliště prarodiče od vnoučete, místo bydliště prarodiče, a sdílené aktivity respondenta a jeho prarodičů). Společné aktivity vnoučat a prarodičů byly podle četnosti výskytu (často – 2 body, málo – 1 bod, nikdy – 0 bodů) v rámci vytvořených kategorií sečteny (viz tabulka 5) a dále s nimi bylo pracováno jako s 5 základními kategoriemi společných činností vnoučat a prarodičů.

Symbolické aktivity založené na řeči (max. 4 body)	<ul style="list-style-type: none"> - Povídání o každodenních zážitcích - Vyprávění příběhů z minulosti
Zábavné a oddechové aktivity (max. 8 bodů)	<ul style="list-style-type: none"> - Sledování televize - Poslech hudby - Četba knihy - Hraní společenských her
Aktivní a pasivní sportování (max. 4 body)	<ul style="list-style-type: none"> - Sledování sportovních akcí - Sportování
Rekreačně kulturní aktivity (max. 8 bodů)	<ul style="list-style-type: none"> - Výlety - Návštěva kulturních akcí - Procházky do přírody - Návštěva kostela
Společné činnosti v domácnosti (max. 8 bodů)	<ul style="list-style-type: none"> - Pomoc s domácími pracemi a na zahradě - Pomoc prarodiči s elektronikou - Společné nakupování - Společné vaření, pečení

Tabulka 5 – Společné činnosti prarodičů a vnoučat

Poslední část dotazníku zjišťující výchovné styly prarodičů, byla vyhodnocena podle příslušného manuálu. Při vyhodnocování jsem pracovala především s hrubými skóry jednotlivých komponent výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti).

Získaná data byla následně přepsána do statistického programu SPSS a statisticky vypočítána.

4.4.5 Výsledky extenzivního výzkumu

Konečný výzkumný soubor obsahoval 339 respondentů, pohlaví bylo rovnoměrně rozděleno na 167 chlapců a 172 dívek. Z celkového počtu respondentů - 146 (43,1 %) z nich žije v malém městě, 124 (36,6 %) ve velkém městě a 69 (20,4 %) na vesnici.

Z hlediska složení rodiny 190 dětí (56 %) žije v úplné rodině (s vlastním matkou a otcem), 69 dětí (20,4 %) v doplněné rodině (s vlastním rodičem a jeho novým partnerem), 67 respondentů (19,8 %) v rodině neúplné (s jedním vlastním rodičem). V menší míře byla zastoupena péče ze strany prarodičů (zahrnující jak možnost svěření dítěte do výchovy prarodiči, tak pěstounské péče, poručnictví či adoptivní péče ze strany prarodičů) tuto možnost volilo 8 dětí (2,4 %). V pěstounské rodině vyrůstalo pouze jedno dítě. V rámci odpovědi „v jiné rodině“ ve 4 případech děti uvedly střídavou péči (1,2 %).

Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a četností společných činností byl spočítán pro děti, které měly alespoň jednu babičku a alespoň jednoho dědečka. Pokud měly děti obě babičky, byl vypočítán průměr jejich hodnocení (totéž platí pro dědečky).

Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a četností různých druhů společných činností byl zkoumán pomocí série dvoufaktorové smíšené ANOVA: pohlaví dítěte bylo mezisubjektovým faktorem a pohlaví prarodiče vnitrosubjektovým faktorem (navíc byl zjišťován efekt interakce mezi pohlavím dítěte a pohlavím prarodičů); závisle proměnnou byla četnost různých činností s prarodiči.

Typ činností	Pohlaví dítěte	Pohlaví prarodičů					
		Babičky		Dědečkové		Celkem	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Řečové/symbolické	Dívky	2,77	0,90	2,28	1,10	2,52	1,03
	Chlapci	2,37	1,03	2,29	1,14	2,33	1,09
	Celkem	2,58	0,99	2,29	1,11	2,43	1,06
Zábava/oddech	Dívky	3,53	1,45	2,35	1,69	2,94	1,68
	Chlapci	2,94	1,55	2,11	1,50	2,53	1,58
	Celkem	3,25	1,52	2,24	1,60	2,74	1,64
Sport	Dívky	0,90	0,89	1,41	1,15	1,16	1,06
	Chlapci	0,91	1,01	1,40	1,15	1,16	0,11
	Celkem	0,90	0,95	1,41	1,15	1,16	1,08
Rekreace/kultura	Dívky	2,92	1,70	2,50	1,81	2,71	1,76
	Chlapci	2,69	1,52	2,55	1,77	2,62	1,64
	Celkem	2,81	1,62	2,52	1,79	2,67	1,71
Domácnost	Dívky	4,87	1,67	2,97	1,87	3,92	2,01
	Chlapci	4,10	1,88	3,21	2,12	3,65	2,05
	Celkem	4,51	1,80	3,08	1,99	3,79	2,03

Tabulka 6 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a četností společných činností

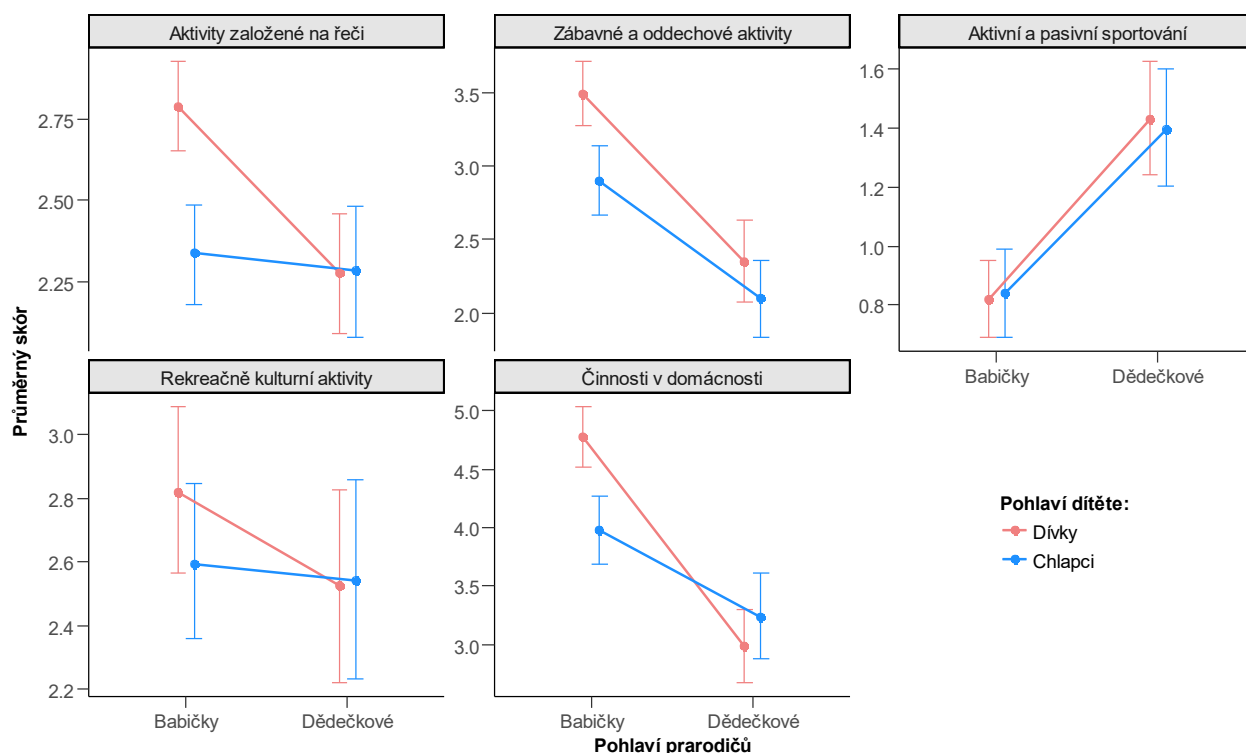
Bylo zjištěno, že babičky se častěji věnují řečovým/symbolickým aktivitám než dědečkové [$F_{(1; 250)} = 15,33, p < 0,001, \eta_p^2 = 0,06$]. Efekt pohlaví dítěte přitom nebyl signifikantní [$F_{(1; 250)} = 3,06, p = 0,082, \eta_p^2 = 0,01$], ale efekt interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče ano [$F_{(1; 250)} = 7,89, p = 0,005, \eta_p^2 = 0,03$]: s dívkami si babičky povídaly častěji než s chlapci.

Dále bylo zjištěno, že se babičky výrazně častěji věnují zábavě a oddechovým činnostem s dětmi než dědečkové [$F_{(1; 250)} = 97,99, p < 0,001, \eta_p^2 = 0,28$]. Chlapci vnímali, že se prarodiče s nimi věnují těmto činnostem méně často než dívky [$F_{(1; 250)} = 6,16, p = 0,014, \eta_p^2 = 0,02$]. Interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče nebyla statisticky významná [$F_{(1; 250)} = 3,07, p = 0,081, \eta_p^2 = 0,01$].

Dědečkové se s dětmi věnovali častěji sportovním aktivitám než babičky [$F_{(1; 250)} = 65,63, p < 0,001, \eta_p^2 = 0,21$]. Mezi chlapci a dívkami nebyl zjištěn signifikantní rozdíl v četnosti sportovních činností s prarodiči [$F_{(1; 250)} < 0,01, p = 0,965, \eta_p^2 < 0,01$]. Efekt interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče rovněž nebyl signifikantní [$F_{(1; 250)} = 0,02, p = 0,877, \eta_p^2 < 0,01$].

Rekreačním a kulturním aktivitám s dětmi se věnovaly častěji babičky než dědečkové [$F_{(1; 250)} = 10,17, p = 0,002, \eta_p^2 = 0,04$]; tento rozdíl byl však poměrně malý. Mezi chlapci a dívkami nebyly zjištěny signifikantní rozdíly [$F_{(1; 250)} = 0,23, p = 0,635, \eta_p^2 < 0,01$]. Interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče nebyla signifikantní [$F_{(1; 250)} = 2,65, p = 0,105, \eta_p^2 = 0,01$].

Činnostem v domácnosti se s dětmi věnovaly častěji babičky než dědečkové [$F(1; 250) = 139,32$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,36$]. Efekt pohlaví dítěte signifikantní nebyl [$F(1; 250) = 1,74$, $p = 0,188$, $\eta^2 = 0,01$], ale interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče ano [$F(1; 250) = 18,59$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,07$]: babičky se činností v domácnosti věnovaly častěji s dívkami než s chlapci. Průměry a směrodatné odchylky jednotlivých skupin uvádí tabulka 6; graf 1 pak ukazuje průměry jednotlivých skupin s 95% intervaly spolehlivosti.

Graf 1 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a četností různých typů společných činností

Souhrnně můžeme říci, že babičky se věnují činnostem s vnoučaty více než dědečkové s výjimkou sportu. Babičky přitom moc nerozlišují mezi tím, zda aktivitu provádějí s vnukem, nebo vnučkami, i když si více povídají s vnučkami a vykonávají s nimi více domácích prací než s vnuky.

Prarodič (n) / prvek výchovy	Četnost kontaktů						χ^2 (df= 2)	p	η^2
	Malá		Střední		Vysoká				
	Med	IQR	Med	IQR	Med	IQR			
Babička matky (301)									
Kladný	27	5	28	3	28	4	12,87	0,002	0,04
Záporný	11	3	11	3	11	3	0,65	0,721	0,00
Požadavky	15	4	14	3	15	4	1,72	0,424	0,01
Volnost	20	6	22	4	22	4	5,26	0,072	0,02
Babička otce (253)									
Kladný	27	7	28	6	29	4	8,49	0,014	0,03
Záporný	11	3	11	3	11	3	1,68	0,431	0,01
Požadavky	14	4	14	4	14	5	0,46	0,794	0,00
Volnost	21	6	22	6	23	4	5,37	0,068	0,02
Dědeček matky (202)									
Kladný	27	4	27	4	28	5	1,80	0,407	0,01
Záporný	10	3	11	4	11	3	4,78	0,092	0,02
Požadavky	15	4	14	5	15	4	0,83	0,662	0,00
Volnost	20	4	21	4	21	5	3,55	0,169	0,02
Dědeček otce (163)									
Kladný	25	6	26	6	27	7	5,85	0,054	0,04
Záporný	11	3	10	2	12	4	5,14	0,077	0,03
Požadavky	13	5	13	4	14	5	4,95	0,084	0,03
Volnost	20	4	21	4	21	5	1,00	0,607	0,01

Poznámka. Med = medián, IQR = mezikvartilové rozpětí. Velikost účinku (η^2) byla vypočtena podle vzorce: $\chi^2 / (n - 1)$.

Tabulka 7 - Souvislost mezi četností kontaktů a způsobem výchovy prarodičů (Kruskal-Wallisův test)

Tabulka 7 ukazuje vztah mezi četností kontaktů s prarodiči a elementy výchovy a tabulka 8 vztah mezi vzdáleností bydliště prarodičů a jednotlivými elementy výchovy. Ačkoli některé rozdíly byly statisticky významné, velikosti účinku byly velmi nízké. Nezdá se tedy, že by četnost kontaktů s prarodiči či vzdálenost bydliště prarodičů souvisela s tím, jak děti vnímají jejich výchovné působení. I když některé výsledky jsou "signifikantní", tak musíme počítat s tím, že čím více statistických testů člověk udělá, tím pravděpodobnější je, že alespoň jeden výsledek bude "signifikantní" pouze v důsledku náhody.

Prarodič (n) / prvek výchovy	Vzdálenost bydliště prarodičů								χ^2 ($df=2$)	p	η^2
	Stejný dům		≤ 30 min. chůze		≤ 30 km		≥ 30 km				
	<i>Med</i>	<i>IQR</i>	<i>Med</i>	<i>IQR</i>	<i>Med</i>	<i>IQR</i>	<i>Med</i>	<i>IQR</i>			
Babička matky (301)											
Kladný	28,0	3	28,0	3	28,0	4	27,5	6	3,83	0,281	0,01
Záporný	12,0	5	11,0	3	11,0	3	11,0	3	8,14	0,043	0,03
Požadavky	15,0	4	15,0	3	14,0	4	14,5	4	4,19	0,241	0,01
Volnost	21,0	5	22,0	4	21,0	3	19,5	7	10,70	0,013	0,04
Babička otce (253)											
Kladný	28,0	6	28,0	7	28,0	7	28,0	8	0,66	0,883	0,00
Záporný	12,0	6	10,5	3	11,0	3	11,0	2	3,52	0,318	0,01
Požadavky	16,0	6	14,0	4	14,0	4	14,0	3	8,43	0,038	0,03
Volnost	22,0	4	22,0	6	21,0	6	23,0	6	5,28	0,153	0,02
Dědeček matky (202)											
Kladný	27,5	6	27,0	5	27,0	6	27,0	3	1,30	0,730	0,01
Záporný	12,0	4	11,0	3	11,0	3	11,0	3	3,15	0,369	0,02
Požadavky	15,0	4	15,0	4	14,0	4	15,0	4	3,96	0,266	0,02
Volnost	20,5	7	21,0	4	21,0	4	20,5	5	2,74	0,434	0,01
Dědeček otce (163)											
Kladný	26,0	7	26,0	7	26,0	7	26,0	4	0,39	0,943	0,00
Záporný	13,0	6	11,0	3	10,0	2	11,0	3	8,55	0,036	0,05
Požadavky	16,0	5	13,0	3	13,0	4	14,0	5	10,59	0,014	0,07
Volnost	21,0	5	21,0	5	20,0	6	21,5	5	0,97	0,809	0,01

Poznámka. *Med* = medián, *IQR* = mezikvartilové rozpětí. Velikost účinku (η^2) byla vypočtena podle vzorce: $\chi^2 / (n - 1)$.

Tabulka 8 - Souvislost mezi vzdáleností bydliště prarodičů a způsobem jejich výchovy (Kruskal-Wallisův test)

Obdobně jako v případě společných činnosti prarodičů a vnoučat, vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a komponenty výchovy byl spočítán pro děti, které měly alespoň jednu babičku a alespoň jednoho dědečka. Pokud měly děti obě babičky, byl vypočítán průměr jejich hodnocení (totéž platí pro dědečky).

Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a jejich výchovným působením byl zkoumán pomocí série dvoufaktorové smíšené ANOVA: pohlaví dítěte bylo mezisubjektovým faktorem a pohlaví prarodiče vnitrosubjektovým faktorem (navíc byl zjišťován efekt interakce mezi pohlavím dítěte a pohlavím prarodičů); závisle proměnnou byly jednotlivé elementy výchovy.

Prvek výchovy	Pohlaví dítěte	Pohlaví prarodičů					
		Babičky		Dědečkové		Celkem	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Kladný	Dívky	27,06	3,06	25,32	3,99	26,24	3,57
	Chlapci	26,62	3,79	25,98	3,66	26,20	3,67
	Celkem	26,85	3,43	25,63	3,84	26,22	3,62
Záporný	Dívky	12,05	2,60	12,00	2,43	12,08	2,56
	Chlapci	12,19	2,58	11,93	2,49	12,14	2,63
	Celkem	12,12	2,59	11,97	2,45	12,11	2,59
Požadavky	Dívky	14,58	2,83	14,02	2,70	14,43	2,83
	Chlapci	14,74	2,75	14,78	3,18	14,94	2,96
	Celkem	14,66	2,79	14,38	2,96	14,68	2,91
Volnost	Dívky	21,96	2,96	20,64	3,25	21,30	3,17
	Chlapci	21,67	3,21	20,81	3,28	21,13	3,19
	Celkem	21,82	3,08	20,72	3,26	21,21	3,18

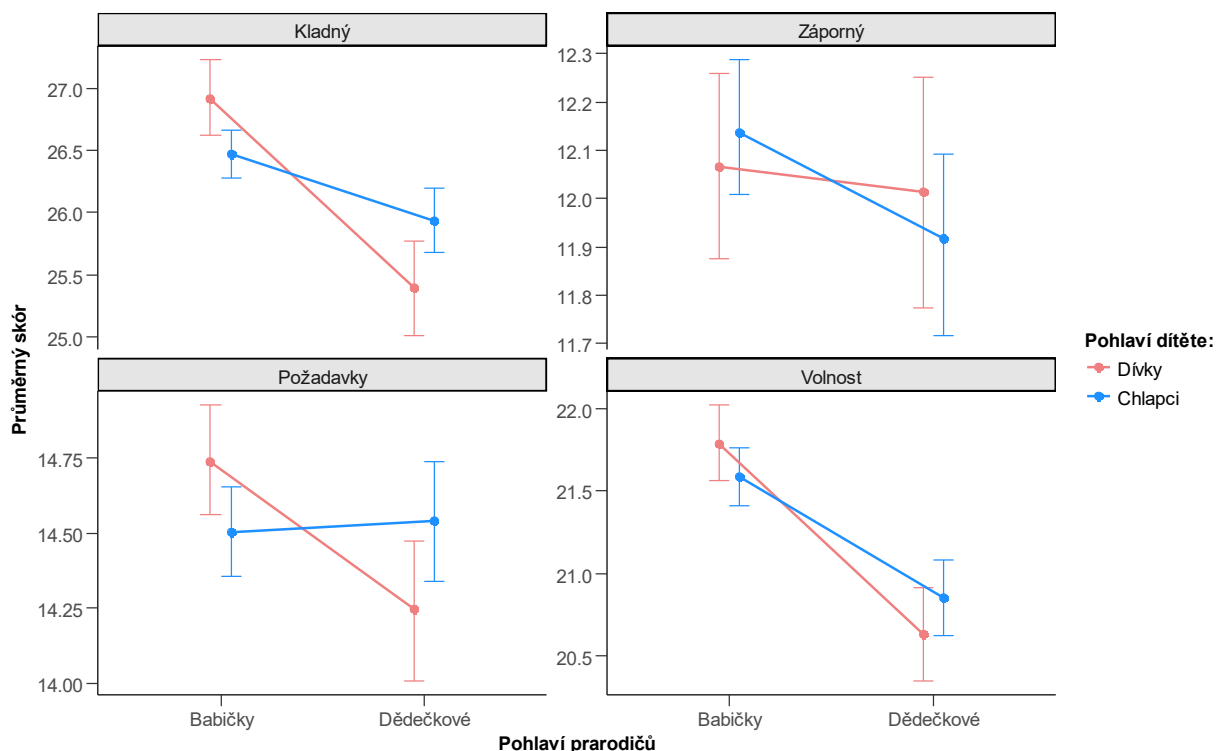
Tabulka 9 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a prvky výchovy: průměry a směrodatné odchylky

Bylo zjištěno, že děti vnímají kladné výchovné působení babiček silněji než u dědečků [$F_{(1; 250)} = 24,22, p < 0,001, \eta_p^2 = 0,09$]. Efekt pohlaví dítěte nebyl signifikantní [$F_{(1; 250)} = 0,08, p = 0,777, \eta_p^2 < 0,01$], ale interakce mezi pohlavím dítěte a pohlavím prarodiče ano [$F_{(1; 250)} = 5,28, p = 0,022, \eta_p^2 = 0,02$]: kladné výchovné působení babiček vnímaly dívky jako silnější než chlapci, zatímco kladné výchovné působení dědečků vnímali chlapci jako silnější než dívky.

V záporném výchovném působení nebyly zaznamenány signifikantní rozdíly mezi babičkami a dědečky [$F_{(1; 250)} = 0,94, p = 0,333, \eta_p^2 < 0,01$] ani mezi vnímáním chlapců a dívek [$F_{(1; 250)} = 0,02, p = 0,890, \eta_p^2 < 0,01$]. Interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče rovněž nebyla statisticky významná [$F_{(1; 250)} = 0,39, p = 0,535, \eta_p^2 < 0,01$].

V míře výchovných požadavků nebyly mezi babičkami a dědečky signifikantní rozdíly [$F_{(1; 250)} = 2,60, p = 0,108, \eta_p^2 = 0,01$]. Chlapci a dívky se nelišili vnímanou volností [$F_{(1; 250)} = 1,97, p = 0,162, \eta_p^2 = 0,01$], ani interakce mezi pohlavím dítěte a prarodiče nebyla statisticky významná [$F_{(1; 250)} = 3,51, p = 0,062, \eta_p^2 = 0,01$].

Babičky ovšem poskytovaly dětem signifikantně více volnosti než dědečkové [$F_{(1; 250)} = 32,24, p < 0,001, \eta_p^2 = 0,11$]. Mezi chlapci a děvčaty v tomto ohledu nebyly signifikantní rozdíly [$F_{(1; 250)} = 0,03, p = 0,857, \eta_p^2 < 0,01$], stejně tak efekt interakce nebyl signifikantní [$F_{(1; 250)} = 1,41, p = 0,237, \eta_p^2 = 0,01$]. Průměry a směrodatné odchylky jednotlivých skupin uvádí tabulka 9; graf 2 pak ukazuje průměry jednotlivých skupin s 95% intervaly spolehlivosti.

Graf 2 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a uplatněním různých elementů výchovy

Ve stručnosti můžeme říci, že k babičkám mají vnoučata kladnější vztah než k dědečkům, zároveň babičky dávají vnoučatům více volnosti než dědečkové.

Elementy výchovy	Otcové (n = 2162)		Dědečkové (n = 258)		T	df	p	d
	M	SD	M	SD				
Kladný	25,50	4,20	25,61	3,81	-0,45	333,79	0,653	-0,03
Záporný	13,60	3,80	11,96	2,44	9,28	418,88	< 0,001	0,50
Požadavky	16,20	3,70	14,42	2,98	8,84	359,14	< 0,001	0,53
Volnost	19,40	3,70	20,67	3,25	-5,88	341,84	< 0,001	-0,37

Poznámka. Velikost účinku d byla vypočtena podle vzorce: $d = (M_1 - M_2) / [(SD_1^2 + SD_2^2) / 2]^{1/2}$, kde M_1 a M_2 jsou průměry a SD_1 a SD_2 směrodatné odchylky jednotlivých skupin.

Tabulka 10 - Porovnání výchovných stylů otců a dědečků pomocí Welchova t-testu

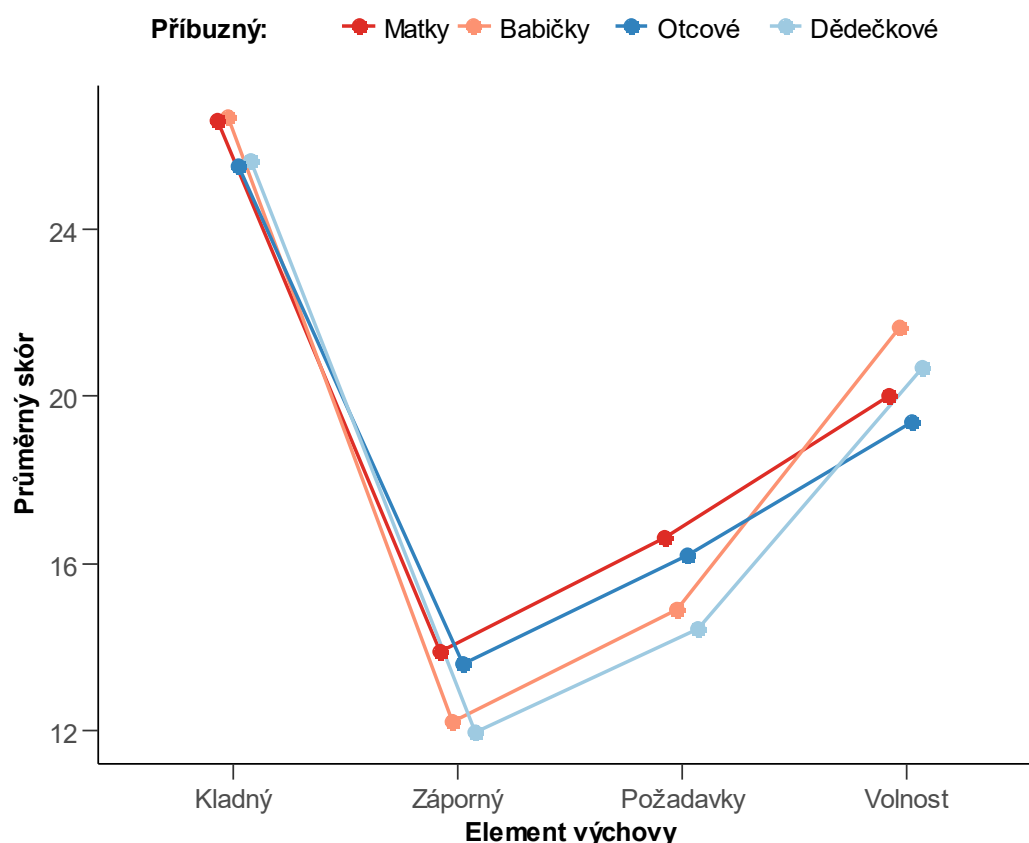
Tabulka 10 obsahuje srovnání výchovného působení dědečků z našeho vzorku a výchovného působení otců ze vzorku Gillernové (2009). Jak můžeme vidět, otcové dosahovali signifikantně vyššího záporného působení ($d = 0,50$), měli signifikantně více požadavků ($d = 0,53$) a projevovali signifikantně méně volnosti ($d = -0,37$).

Elementy výchovy	Matky (n = 2162)		Babičky (n = 333)		T	df	p	d
	M	SD	M	SD				
Kladný	26,60	3,30	26,69	3,38	-0,46	434,99	0,643	-0,03
Záporný	13,90	3,80	12,23	2,70	9,90	557,07	< 0,001	0,51
Požadavky	16,60	3,60	14,88	2,84	9,89	511,75	< 0,001	0,53
Volnost	20,00	3,60	21,63	3,07	-8,81	484,21	< 0,001	-0,49

Poznámka. Velikost účinku d byla vypočtena podle vzorce: $d = (M_1 - M_2) / [(SD_1^2 + SD_2^2) / 2]^{1/2}$, kde M_1 a M_2 jsou průměry a SD_1 a SD_2 směrodatné odchylky jednotlivých skupin.

Tabulka 11 - Porovnání výchovných stylů matek a babiček pomocí Welchova t-testu

Tabulka 11 obsahuje srovnání výchovného působení babiček z našeho vzorku a výchovného působení matek ze vzorku Gillernové (2009). Jak můžeme vidět, výchovné působení matek se vyznačovalo silnějším záporným elementem ($d = 0,51$) a elementem požadavků ($d = 0,53$) ve srovnání s výchovou babiček, zatímco babičky při výchově uplatňovaly více volnosti ($d = -0,49$) než matky. Tyto rozdíly tedy naznačují, že výchovný styl dědečků se liší od výchovného stylu otců podobně, jako se liší výchovný styl babiček od výchovného stylu matek. Uvedená srovnání přehledně ukazuje též graf 3.

Graf 3 - Průměrný skór jednotlivých elementů výchovy rodičů a prarodičů

Z mezigeneračního srovnání je tak patrné, že prarodiče dávají dětem více volnosti a mají na ně méně požadavků. Vzhledem k rodičům prožívají děti více záporných elementů než

vůči prarodičům. Tento fakt může být způsoben tím, že konflikty s rodiči jsou častější, když rodiče a jejich děti bydlí "pod jednou střechou".

4.5 Popis a výsledky intenzivního výzkumu

4.5.1 Výběr a charakteristika použitých metod

Pro získání komplexních informací o výchovných stylech a rodičovských zkušenostech prarodičů mající svěřená vnoučata do pěstounské péče, bylo využito kvalitativních (polostrukturovaný rozhovor) a kvantitativních (dotazník) metod.

Tradiční klinická metoda – rozhovor, konkrétně **polostrukturované interview** (Miovský, 2006), umožňuje opřít se o relevantní oblasti s ohledem na cíl výzkumu a zároveň poskytuje prostor pro klienta a jeho náměty k tématu. Zároveň je zde možnost pokládat doplňující otázky, kterými se lze ujistit o správnosti porozumění klientovým odpovědím. Rozhovor se týkal emočního vztahu, výchovného řízení prarodiče/ů a proměnných působících na způsob výchovy (viz příloha 3). Rozhovor byl uskutečněn s prarodiči-pěstouny.

Druhou metodu představuje sestavený dotazník, který je stejně jako v extenzivním výzkumu upravený pro zjištění aktivit, které vnoučata nejčastěji sdílejí s prarodiči-pěstouny a na zjištění výchovných stylů prarodičů-pěstounů z pohledu vnoučat (viz příloha 4). Ve shodě s dotazníkem v extenzivním výzkumu, úvodní položky zjišťují základní údaje o vnoučeti jako jeho pohlaví, datum vyplnění, jeho rok narození a název města, obce či vesnice, kde žije. Druhou část dotazníku tvoří seznam 16 sdílených aktivit s prarodiči-pěstouny, u kterých vnouče posuzuje četnost výskytu dané aktivity na škále často-málo-nikdy. Poslední část dotazníku tvoří **Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy** (Čáp, & Boschek, 1994), který je upravený a identický s dotazníkem použitým v extenzivním výzkumu, jen vnouče vyplňuje položky týkající prarodičů-pěstounů, se kterými žije.

4.5.2 Charakteristika a výběr výzkumného souboru

Pěstounské rodiny v rámci intenzivního výzkumu byly vybrány nepravděpodobnostní metodou prostého záměrného výběru (Miovský, 2006). Vzhledem k poměrně obtížné dostupnosti respondentů jsem osobně oslovila ke spolupráci doprovázející organizaci, (ve kterém jsem sama pracovala jako sociální pracovnice), která působí po celém Moravskoslezském kraji a také oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) v malém městě v okrese Karviná. Sociální pracovnice na uvedených pracovištích byly ochotné ke spolupráci, a tak byly požádány, zda by oslovily své klienty, kteří odpovídají zadaným kritériím a zjistily jejich ochotu zúčastnit se výzkumného šetření.

Kritéria pro výběr respondentů byla vymezena následovně:

- Prarodič (nebo prarodiče), který vychovává v pěstounské péči alespoň jedno své vnouče ve věku 11-16 let. Věk vnoučat byl vymezen z důvodu věkové podobnosti s respondenty v extenzivním výzkumu a také kvůli omezení věku v Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy (Čáp, & Boschek, 1994).
- Délka trvání pěstounské nebo klasické péče ze strany prarodičů by měla být alespoň dva roky (aby reflexe skutečností vycházela z již déletrvající zkušenosti).
- Vnouče je vlastní, to znamená, že jde o potomka vlastního syna či dcery.
- Rodič vnoučete nežije ve společné domácnosti s prarodičem-pěstounem (prarodiči-pěstouny).

Sociální pracovnice potenciální rodiny informovaly o možnosti zúčastnit se výzkumu prostřednictvím emailu, telefonicky či osobně. Předaly jim průvodní dopis pro prarodiče obsahující informace pro zájemce o účast na výzkumu. Pokud rodiny souhlasily, byl mi předán sociálními pracovníci telefonický kontakt na prarodiče-pěstouny, se kterými jsem následně telefonicky domluvila podrobnosti setkání. Rodiny, které se zapojily do výzkumu, jsem osobně neznala.

Během získávání dat jsem se snažila, aby výzkumný vzorek byl homogenní podle určených kritérií, ale zároveň různorodý v ostatních aspektech, což se také podařilo. Výzkumu se zúčastnilo 11 příbuzenských pěstounských rodin, kde jeden prarodič či oba prarodiče pečovali alespoň o jedno vnouče (chlapci i děvčata) ve věku 13-16 let (tj. ročník narození 2001-2003). Jedna rodina musela být z výzkumu vyřazena, jelikož se podařilo získat pouze rozhovor s babičkou, vnouče odmítlo vyplnit dotazník. Proto konečný výzkumný vzorek tvoří 10 pěstounských rodin. Rozhovor byl učiněn celkem s 12 participanty (8 ženami, 4 muži), z toho dva páry byly partnerské. Jejich průměrný věk byl 61,3 let ($SD = 7,2$ let), přičemž nejmladší participant byl ve věku 50 let a nejstarší měl 75 let. Jejich vzdělání bylo různé od základního po středoškolské s maturitou: 3 participanti měli základní vzdělání, 8 absolvovalo střední odborné učiliště a 1 participantka vystudovala střední odbornou školu s maturitou. Většina prarodičů-pěstounů již byla v důchodu (celkem 7, z toho jedna participantka měla částečný invalidní důchod), menšina byla nezaměstnaná (3 participanti), jedna participantka pracovala a jeden prarodič-pěstoun pobíral rentu. Všichni participanti pocházeli z Moravskoslezského kraje a žili ve velkém i menším městě či na vesnici. Tři respondentky (babičky-pěstounky) žily a pečovaly o vnoučata samy, tři babičky-pěstounky žily a pečovaly o děti s partnery (nevlastními dědečky vnoučat), dva respondenti (dědečci-pěstouni)

žili a pečovali o děti s manželkami (vlastními babičkami vnoučat) a ve dvou případech byli respondenty oba prarodiče (vlastní babička a dědeček vnoučat, dědeček a jeho družka). Věk vnoučete při přijetí do péče se pohyboval od narození do 12 let a šlo o děti vlastních synů a dcer. U 8 rodin byla vnoučata v pěstounské péči od syna participantů, u zbylých 2 rodin byla vnoučata od dcery participantů.

4.5.3 Etické aspekty intenzivního výzkumu

Všichni účastníci intenzivního výzkumu byli předem seznámeni s povahou a průběhem výzkumného šetření, s dobrovolnou účastí na něm a anonymitou dat. Děti byly informovány, že odpovědi v dotazníku nebudou k nahlédnutí rodičům, případně ani doprovázejícímu sociálnímu pracovníkovi rodiny. Se souhlasem všech zúčastněných prarodičů byl rozhovor nahráván na diktafon. Dále byli účastníci informováni o doslovném transkribování rozhovoru a o možnosti uvedení některých jeho úryvků v diplomové práci. Veškeré identifikační údaje zahrnující jména osob, dětí, názvy měst či organizací jsou anonymizovány. Uvedená jména rodin a dětí jsou fiktivní. Kromě toho jsem ve výzkumu věnovala pozornost i ostatním etickým aspektům. V případech, kdy bylo zřejmé, že pro respondenty je těžké hovořit o některých tématech, snažila jsem se průběžně získávat souhlas participanta s položenou otázkou a zjišťovala, zda otázky a průběh rozhovoru jsou pro něj v pořádku.

4.5.4 Výzkumné podmínky a způsob analýzy dat

Pěstounské rodiny, které souhlasily s účastí na intenzivním výzkumném šetření, byly telefonicky kontaktovány a prostřednictvím toho, byl s nimi domluven termín a místo setkání. Interview s prarodiči a dotazování vnoučat bylo realizováno ve všech rodinách v jejich domácím prostředí. Výzkumné šetření probíhalo od měsíce února do března 2017 v rámci jednoho setkání. Na počátku každého setkání s rodinou jsem představila sebe a mou motivaci týkající se výzkumu. Snažila jsem se o navázání přátelského kontaktu a vytvoření příjemné atmosféry. Na konci rozhovoru proběhlo poděkování a krátký neformální rozhovor. Délka polostrukturovaného interview se pohybovala mezi 15-90 minutami (průměrně 45 minut). Před samotným rozhovorem s prarodiči byl vnoučatům (ve věku 13-16 let) administrován sestavený dotazník. Vnoučata dotazník vyplňovala v jiné místnosti, než probíhal rozhovor s prarodiči (nejčastěji v dětském pokoji). Vyplnění dotazníků vnoučatům trvalo přibližně 10-15 minut.

Na počátku výzkumu byl proveden pilotní výzkum s jednou pěstounskou rodinou, kde babička pečovala o vnuka. Protože jak průběh rozhovoru s prarodičem, tak dotazování s vnoučetem, a stanovené otázky se ukázaly být vyhovující, byla tato rodina zařazena

do výzkumného vzorku. U pilotního rozhovoru docházelo k tomu, že pěstounka občas odbíhala, z hlediska výzkumu, k nepodstatným věcem, které mohly být pro ni významné a příjemné, ale odváděly pozornost od tématu rozhovoru a poměrně jej protahovaly. Proto bylo potřeba v rozhovorech někdy pěstouny citlivě vracet k stěžejním otázkám.

Způsob analýzy dat

Analýza rozhovorů

Zvukové nahrávky získané z rozhovorů byly nejprve doslovně transkribovány. Prostřednictvím metody otevřeného kódování byly vytvořeny základní kategorie a subkategorie (viz příloha 5). Druhou fází představovalo axiální kódování, kdy kategorie vytvořené v rámci otevřeného kódování byly znovu uspořádány na základě nalézání vazeb mezi kategoriemi (viz příloha 6). Výsledkem tohoto procesu byly nově a logicky uspořádané kategorie a subkategorie umožňující popsat výzkumná zjištění podle vytvořené osnovy.

Vyhodnocení dotazníků

První část dotazníku – společné aktivity vnoučat a prarodičů-pěstounů byly podle četnosti výskytu (často – 2 body, málo – 1 bod, nikdy – 0 bodů) v rámci vytvořených kategorií sečteny – viz tabulka 5. Druhá část dotazníku zjišťující výchovné styly prarodičů, byla vyhodnocena podle příslušného manuálu.

Výsledky dotazníků byly použity zejména při zpracování kazuistik pěstounských rodin. Pracovala jsem s hrubými skóry jednotlivých komponent výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) a jejich syntézou umožňující zjištění o emočním vztahu a řízení pěstounských prarodičů.

Kromě kvantitativního zpracování dotazníků jsem věnovala pozornost také kvalitativnímu zpracování a slovnímu popisu. Porovnávala jsem nejen hrubé skóry jednotlivých komponent a sdílených činností, ale také konkrétní odpovědi v dotazníku a ty porovnávala s informacemi získanými z rozhovoru s prarodiči-pěstouny.

4.5.6 Výzkumná zjištění – kazuistiky rodin

V této kapitole diplomové práce budou představeny kazuistiky jednotlivých pěstounských rodin, které byly zpracovány na základě kvantitativních dat získaných z dotazníků pro vnoučata a kvalitativních dat (rozhovory s prarodiči-pěstouny). Při vytváření kazuistik jsem pracovala s hrubými skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků,

volnosti) a výchovnými dimenzemi (emoční vztah a řízení) vzniklými syntézou jednotlivých komponent. Dále jsem také pracovala se seznamem 16 sdílených aktivit prarodičů a vnoučat. Jména rodin a dětí uvedená v kazuistikách jsou smyšlená.

Každá z kazuistik obsahuje tyto části:

1. **Obecný popis rodiny:** informace o věku a pohlaví vnoučat, složení pěstounské rodiny a délce pěstounské péče.
2. **Okolnosti péče o vnouče:** důvody, pro které se vnouče ocitlo v pěstounské péči prarodičů.
3. **Vnouče (vnoučata) očima babičky, dědečka či obou prarodičů:** charakteristiky dětí, vycházející z rozhovoru pouze s babičkou či dědečkem nebo oběma prarodiči-pěstouny.
4. **Emoční vztah:** percepce emočního vztahu prarodiče-pěstouna či obou prarodičů-pěstounů z pohledu vnoučat, vycházející z hrubého skóru kladného a záporného komponentu, doplněného informacemi z rozhovoru s prarodičem-pěstounem či oběma prarodiči.
5. **Řízení:** percepce řízení prarodiče-pěstouna či obou prarodičů-pěstounů u vnoučat, vycházející z hrubého skóru komponentu požadavků a volnosti, doplněné informacemi z rozhovoru s prarodičem-pěstounem či oběma prarodiči.
6. **Sdílené aktivity:** posouzení četnosti výskytu 16 aktivit sdílených s prarodiči-pěstouny z pohledu vnoučete, doplněné informacemi z rozhovoru s prarodičem-pěstounem či oběma prarodiči.
7. **Shrnutí:** shrnutí hlavních charakteristik způsobu výchovy v dané rodině.

Pěstounská rodina A – Kopeckých

Pěstounská rodina Kopeckých	Komponenty	Eliška (14 let)
Babička	Kladný	26
	Záporný	14
	Požadavků	13
	Volnosti	22
Dědeček	Kladný	20
	Záporný	20
	Požadavků	18
	Volnosti	18

Tabulka 12 - Pěstounská rodina A

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malé vesnici v rodinném domku. Babička, paní Kopecká, má spolu se svým manželem (nevlastní děda vnoučete) v pěstounské péči vnučku Elišku, které je 14 let. Paní Kopecká měla vnučku nejprve svěřenou do výchovy, a to v jejích 3,5 letech, později, když bylo Elišce 10 let, byla jí svěřena do pěstounské péče. Pěstounka má s bývalým manželem dvě děti – dceru a syna. Eliška je potomkem syna. Oba prarodiče jsou vyučeni, toho času ve starobním důchodu.

Rozhovor probíhal pouze s babičkou Elišky, nevlastní dědeček je těžce nemocný a byl v době rozhovoru v nemocnici.

2. Okolnosti péče o vnouče

Když byly Elišce 3 roky, její rodiče se rozvedli. Otec (syn paní Kopecké) skončil na psychiatrii, chtěl se otrávit alkoholem, dodnes má s alkoholem problémy. Eliška spolu s její starší nevlastní sestrou byla svěřena do péče matky, ta ale výchovu nezvládala a péči o děti zanedbávala. Přednější bylo pro ni se bavit a trávit čas po hospodách. O Vánocích, když byly Elišce 3 roky, matka trávila veškerý čas v hospodě, s dětmi byla v kontaktu přes telefon. Tehdy si paní Kopecká přišla pro Elišku a její nevlastní sestru do bytu matky a s jejím souhlasem děti trávily celé Vánoce u babičky. Od té doby Eliška prakticky trávila čas u paní Kopecké, v 3,5 letech jí byla svěřena do výchovy. Nevlastní sestra Elišky byla svěřena do výchovy jinému příbuznému.

Matka o dceru nejeví žádný zájem, s otcem se Eliška nechce vídat, protože je to alkoholik, který se léčí v protialkoholní léčebně.

3. Vnouče očima babičky

Pěstounka popisuje Elišku jako přátelskou a milou. Uvádí, že s příchodem puberty jsou pro vnučku důležitější kamarádky než babička s dědečkem. Pěstounce dělá starosti její prospěch ve škole, který není podle jejích slov takový dobrý.

4. Emoční vztah

Ve skóre kladného a záporného komponentu můžeme pozorovat šestibodový rozdíl mezi babičkou (kladný komponent: HS=26, záporný komponent: HS=14) a dědečkem (kladný komponent: HS=20, záporný komponent: HS=20). Z výsledku dotazníku vyplývá, že podle vnučky na ni dědeček často křičí a z něčeho ji podezřívá. Babička v rozhovoru shodně popisuje, že vnučka nechce s dědečkem probírat problémy týkající se školy či toho, co ji aktuálně trápí, protože je vznětlivý. Raději se svěří babičce, která podle vnučky bere ohled

na její přání, vyslechne ji, pomůže a povzbudí. Vnučka v dotazníku také uvádí, že se s prarodiči často zasměje.

5. Řízení

Vnučka pocítuje ze strany dědečka více požadavků (HS=18), než ze strany babičky (HS=13). Dědeček je podle ní přísnější ve srovnání s babičkou. V komponentu volnosti babička dosahuje HS=22, dědeček HS=18. V rozhovoru babička uvádí, že dědeček je přísnější na vnučku, nemá pro ni v určitých ohledech pochopení. Babička je k vnučce benevolentnější například, co se týká úklidu, dědeček očekává od vnučky řád a smysl pro pořádek. Tresty v rodině nejsou používány.

6. Sdílené aktivity

Z výsledků dotazníku lze vysuzovat, že vnučka si s babičkou často povídá o každodenních zážitcích a minulosti, jezdí na různé výlety, společně vaří a uklízí. S dědečkem kromě sledování televize a pomáhání s elektronikou, mnoho společných aktivit vnučka často nesdílí. Tento fakt může být způsoben zdravotním stavem dědečka, který má zdravotní komplikace s nohou a je tak omezen v pohybu. Babička v rozhovoru uvádí, že teď začaly s vnučkou společně vařit jednoduchá jídla, vnučka se také podílí na chodu domácnosti (mytí nádobí, věšení prádla, uklízení dětského pokoje, pomoc na zahradě). Dále babička zmiňuje, že v minulosti spolu s manželem a vnučkou hodně cestovali, nyní z důvodu zdravotního omezení manžela, jezdí spolu s druhou dcerou (tetou Elišky), jejím manželem a jejich dětmi na nejrůznější výlety.

7. Shrnutí

Emoční vztah vnučky k dědečkovi je spíše záporný s rozporným řízením. Vyšší hrubý skóre kladného komponentu spolu se zvýšeným záporným komponentem poukazuje na střední emoční vztah vnučky k babičce. Z hlediska výchovného řízení u babičky převládá slabé řízení. Sdílené aktivity babičky a vnučky jsou založené především na symbolických řečových aktivitách, rekreačně kulturních aktivitách a společných činnostech v domácnosti. V tabulce 12 jsou uvedené hrubé skóre komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Kopeckých.

Pěstounská rodina B – Mrázkových

Pěstounská rodina Mrázkových	Komponenty	Lukáš (16 let)
Babička	Kladný	29
	Záporný	11
	Požadavků	18
	Volnosti	21
Dědeček	Kladný	30
	Záporný	11
	Požadavků	19
	Volnosti	22

Tabulka 13 - Pěstounská rodina B

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malém městě v bytě. Prarodiče Mrázkovi mají v pěstounské péči vnuka Lukáše, kterému je 16 let a je potomkem jejich syna. V pěstounské péči prarodičů je Lukáš od svých 13 let. Oba prarodiče jsou vyučeni, v současné době ve starobním důchodu.

Rozhovor probíhal pouze s panem Mrázkem, babička byla toho času nemocná.

2. Okolnosti péče o vnouče

Rodiče Lukáše se rozvedli, když mu bylo 5 let. Lukáš byl svěřen do péče otce, matka začala nadužívat alkohol, nejevila o syna zájem. Když bylo Lukášovi 13 let, jeho otec onemocněl a zemřel. Matka se syna zřekla. Když se Lukáše u soudu ptali, kam by chtěl jít, volba babičky a dědečka byla jasná. Kontakt mezi matkou a Lukášem neprobíhá.

3. Vnouče očima dědečka

Dědeček-pěstoun uvádí, že velmi obdivuje svého vnuka za to, jak přijal otcovu nemoc a vypořádal se s jeho smrtí. Taky se mu líbí, že když vnuk něco řekne, tak si za tím stojí a drží slovo. Na druhou stranu mu dělá starosti, aby se nechytl nějaké špatné party. Na to pěstoun myslí, ale zatím se jim podle jeho slov daří kontrolovat, s kým se stýká a kam chodí.

4. Emoční vztah

Oba prarodiče dosahují velmi vysokého skóre v kladném komponentu (HS=29/30) a nízkého skóre v záporném komponentu (HS=11). Dědeček v rozhovoru popisuje ve shodě s vnukem bezproblémový vztah, založený na přístupu: „jak ty na nás, tak my na tebe“.

5. Řízení

V komponentu jak požadavků (HS=18/19), tak volnosti (HS=21/22) dosahují oba prarodiče poměrně vysokého skóre. Lukáš vnímá prarodiče jako velmi přísné osoby, které mu podrobně určují, co a jak má dělat. Na druhou stranu jsou oba prarodiče z pohledu Lukáše benevolentní ke kontrole splnění příkazů a dodržování zákazů a dávají mu volnost v tom, kam může chodit. V dědečkovi má Lukáš oporu, zastane se ho, když se vnukovi něco nepovede nebo se mu podaří něco provést.

6. Sdílené aktivity

Vnuk uvádí, že s babičkou i dědou si každodenně povídá o zážitcích, dále často spolu jezdí na nejrůznější výlety. Zároveň vnuk často pomáhá prarodičům s domácími pracemi a s elektronikou. Dědeček v rozhovoru uvádí, že když vnuk přijde ze školy, tak mají tzv. „pokec“, vnuk rád povídá o počítačích a elektronice, které jsou pro prarodiče „španělskou vesnicí“, ale rádi si to vždy vyslechnou. Na výlety podle dědečka teď už jezdí v menší míře, protože Lukáše více táhnou kamarádi, ale i přesto jezdí například pod stan, na ryby a na hory sbírat hříby.

7. Shrnutí

Emoční vztah k oběma prarodičům je z pohledu Lukáše kladný. Co se týká výchovného řízení, tak jak u babičky, tak dědečka komponent požadavků a volnosti dosahuje vyšších hodnot, proto lze uvažovat o rozporném řízení. Přesto, že prarodiče mají 75 let, jsou velmi aktivní a s Lukášem podnikají nejrůznější výlety, v rodině spolu hodně komunikují. V tabulce 13 jsou uvedené hrubé skóre komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Mrázkových.

Pěstounská rodina C – Šťastných

Pěstounská rodina Šťastných		Komponenty	Petra (15 let)	Adam (13 let)
Babička	Kladný		26	25
	Záporný		25	13
	Požadavků		27	17
	Volnosti		18	18
Dědeček	Kladný		23	25
	Záporný		20	11
	Požadavků		25	16
	Volnosti		21	20

Tabulka 14 - Pěstounská rodina C

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malém městě v rodinném domku. Dědeček dětí, pan Šťastný má v pěstounské péči 4 děti – Petru (15 let), Adama (13 let), Tomáše (10 let) a Šimona (7 let). Pan Šťastný je rozvedený, v domácnosti rodiny žije jeho družka, která se podílí na výchově vnoučat. Děti družku dědečka oslovují jako „teta“. Panu Šťastnému byla vnoučata svěřena do pěstounské péče před 3 lety. Děti jsou potomky syna. Pan Šťastný i jeho družka mají základní vzdělání, nepracují.

Rozhovor probíhal s dědečkem i jeho družkou, dotazník v souladu s předpoklady vyplnily pouze dvě nejstarší děti, tzn. Petra a Adam – popis emočního vztahu, řízení a společných aktivit tak bude vycházet pouze z posouzení těchto dvou dětí.

2. Okolnosti péče o vnouče

Před 5 lety se rodiče dětí rozešli a matka s dětmi odjela do Anglie. Po roce pobytu tam, byla matka s dětmi vyhoštěna, protože tam matka kradla, dokonce byla ve vězení. Děti neměly zajištěny základní potřeby, byly velmi zanedbávané, pravděpodobně dokonce týrané (používání neúměrných fyzických trestů apod.). Po návratu z Anglie se matka s nejmladším dítětem (sestrou dětí) vrátila ke své matce a čtyři zbylé děti neměly kam jít. Otec dětí (potomek pěstouna) sám řekl, že by se nedokázal postarat o čtyři děti, a proto poprosil svého otce (nynějšího pěstouna), zda by se o děti nepostaral. Pěstoun je rád, že má děti u sebe a může jim zajistit veškerou péči a lásku, i když je to podle jeho slov náročné. Toho času pan Šťastný pečuje o čtyři děti, jejich sestra Klára je v pěstounské péči jiné osoby. Matce se v letošním roce narodila další dcera, která je nyní v pěstounské péči na přechodnou dobu. Matka je v podmínce za týrání dvou vlastních dětí, proto jí také děti byly odebrány.

S otcem jsou děti v pravidelném kontaktu, s matkou se dvě nejstarší děti odmítají vidět, s ostatními dětmi je kontakt s matkou spíše sporadický. Se sestrou Klárou se děti vídají, co dva měsíce.

3. Vnoučata očima dědečka a jeho družky

Pěstoun popisuje dvě nejstarší děti jako typické „pubertáky“ pro které jsou přednější kamarádi a tráví po škole většinu času venku. Co pěstouna trápí, jsou jejich známky ve škole, jeho družka dodává, že děti jsou zapomnětlivé a je potřeba jim stále něco připomínat.

4. Emoční vztah

Z pohledu jak Petry, tak Adama dědeček a jeho družka v kladném komponentu dosahují vyššího skóre. Z dotazníku vyplývá, že teta dokáže Petru povzbudit a pomoci jí, když se jí něco

nepovede, ráda s ní dělá společně nějaké činnosti. S oběma se Petra často zasměje, má pocit, že s ní jednají přátelsky a berou ohled na její přání. Podle Adama má teta zájem o to, co dělá a baví ho. S dědečkem se často zasměje a je mu příjemné s ním dělat společné činnosti. Jak dědeček, tak teta Adamovi důvěřují a berou ohled na jeho přání a názory. V záporném komponentu se děti rozcházejí. U Petry dosahuje dědeček a jeho družka vyšších hodnot (družka: HS= 25, dědeček: HS=20), zatímco u Adama jsou hodnoty nižší (družka: HS=13, dědeček: HS=11). Podle Petry, jí teta vyčítá, že ji zklamala, je podle tety nevďěčná, stěžuje si na ni a často křičí. Obě děti vnímají tetu jako chladnou a málo přátelskou.

5. Řízení

Obě vnoučata shodně reflektují komponentu volnosti jak u dědečka, tak jeho družky (družka: HS=18, dědeček: HS=20/21). V komponentě požadavků, Adam vnímá nižší míru požadavků než jeho sestra. Obě děti reflektují přílišný důraz dědečka a jeho družky na známky ve škole. Podle Petry babička a dědeček potřebují vědět, co a jak dělá, vyžadují od ní poslušnost a často zdůrazňují její chyby. „Teta“ dětí v rozhovoru uvádí, že mají doma pro děti vytvořený harmonogram související s učením, úklidem a posloucháním. Děti jsou finančně hodnocené (dostávají plusové a minusové body, hvězdičky) podle toho, co během dne dodrží, poruší, s čím pomůžou. Děti musí podle tety dodržovat určitá pravidla, ale mají také dostatek volnosti – mohou chodit ven s kamarády, ale například musí dodržovat dohodnutou hodinu návratu domů. Podle tety je spíše ona ta přísná oproti dědečkovi dětí, který musí plnit roli dědečka i pěstouna.

6. Sdílené aktivity

Petra si s dědečkem a jeho družkou často povídají nejen o každodenních záležitostech, ale i minulosti, často se společně dívají na televizi. Z výsledků dotazníků také vyplývá, že Petra je „pravou rukou“ tety co se týká společných činností v domácnosti a úklidu, což také v rozhovoru sděluje samotná družka dědečka. Často společně s dědečkem a jeho družkou doma podle Adama sledují televizi a poslouchají hudbu. Dědečkovi Adam často pomáhá na zahradě, dědeček velkou pomoc vnuka také potvrzuje v rozhovoru a dodává, že je za to rád, protože ze zdravotního hlediska by nebyl schopen kolem nově postaveného domku zvládnout veškerou práci sám.

7. Shrnutí

Petra vnímá emoční vztah dědečka a jeho družky jako záporný s rozporným výchovným řízením. Podle Adama je výchovné řízení dědečka, tak jeho družky slabé, emoční vztah vůči dědečkovi je kladný, vůči tetě střední. Z pohledu sdílených aktivit si Petra s tetou a dědečkem

často povídají, společně s tetou zajišťuje chod domácnosti, co se týká úklidu, nákupu a vaření. Podle Adama jsou v rodině časté zábavné a oddechové aktivity jako sledování televize a poslouchání hudby, zároveň se často zapojuje do společných aktivit s dědečkem spojených s prací kolem rodinného domku. V tabulce 14 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) dědečka a jeho družky.

Pěstounská rodina D – Jandových

Pěstounská rodina Jandových	Komponenty	Patrik (14 let)
Babička	Kladný	29
	Záporný	12
	Požadavků	20
	Volnosti	20

Tabulka 15 - Pěstounská rodina D

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije na vesnici v bytě. Babička sama pečuje dva roky o svého vnuka Patrika, kterému je 14 let. Patrik je potomkem dcery. Pěstounka, paní Jandová vystudovala učiliště, momentálně je ve starobním důchodu.

2. Okolnosti péče o vnouče

Když bylo Patrikovi 12 let, jeho matka zemřela. Paní Jandová slíbila dceři, že se o vnuka postará. Výchova otce nebyla nikdy příkladná, výchovu o syna odmítl. Kontakt mezi otcem a Patrikem neprobíhá.

3. Vnouče očima babičky

Podle slov paní Jandové je vnuk normální a hodný kluk, který chodí s kamarády ven na kolo či kolečkové brusle, uklidňuje ji, že to není žádný lump, který by se „poflakoval“ venku. Jediné, co jí dělá starosti je školní prospěch vnuka, jeden ročník ve škole nezvládl a propadl.

4. Emoční vztah

V kladném emočním komponentu dosahuje babička vysokého skóre (HS=29), a nízkého skóre v záporném komponentu (HS=12). Vnuk reflektuje, že babička mu dává najevo zklamání z jeho strany.

5. Řízení

Z komponentu požadavků, tak volnosti, lze vyvodit rozporné řízení, protože obě komponenty dosahují poměrně vysokého shodného skóre (HS=20). Na jednu stranu vnuk

vnímá přílišný důraz babičky na to, co dělá a jak má něco dělat, včetně prospěchu ve škole, na druhou stranu má v babičce zastání a volnost v tom, aby dělal to, co ho baví. Podle slov babičky jí záleží na tom, jaké má vnuk známky ve škole. Uvědomuje si, že školu nezvládá a není studijní typ, ale snaží se ho podporovat v tom, aby se připravoval – například kontroluje, zda má nachystané všechny pomůcky do školy.

6. Sdílené aktivity

Z hlediska sdílených aktivit jsou často zastoupeny ty, které jsou založené na řeči, výjimkou nejsou různé výlety a pomoc v domácnosti. Babička v rozhovoru zmiňuje, že na výlety s vnukem nejedí sama, ale společně se svým synem (strejdou Patrika) a jeho rodinou.

7. Shrnutí

Způsob výchovy babičky lze charakterizovat kladným emočním vztahem a rozporným řízením. Vnuk s babičkou a příbuznými často jezdí na nejrůznější výlety a dovolené. Spolu s babičkou vnuk často komunikuje a pomáhá občas s úklidem v domácnosti. V tabulce 15 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) babičky.

Pěstounská rodina E – Kadlecových

Pěstounská rodina Kadlecových	Komponenty	Radek (13 let)
Babička	Kladný	27
	Záporný	10
	Požadavků	14
	Volnosti	18

Tabulka 16 - Pěstounská rodina E

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije ve velkém městě v bytě. Babička, paní Kadlecová má sama v pěstounské péči svého vnuka Radka, kterému je 13 let. Vnuk (potomek dcery) jí byl svěřený do pěstounské péče, když Radkovi byly 3 roky. Pěstounka je vyučená, momentálně nepracující.

2. Okolnosti péče o vnuče

Dcera paní Kadlecové má celkově 5 dětí, Radek je druhý v pořadí. Pěstounka uvádí, že se prakticky od narození starala o první vnučku dcery. Dceři bylo tehdy 19 let, neměla k dítěti žádný vztah a chtěla si užívat mládí. Pěstounka v té době měla o dva roky starší dceru, než byla vnučka, výchova obou dětí byla pro ni obzvlášť náročná. Vnučku, po prokázání selhání výchovy ze strany matky, si do pěstounské péče nakonec vzala kamarádka paní Kadlecové. Když se narodil Radek, tak jej jeho matka začala nechávat u matky pěstounky (prababičky

Radka), nejprve na hlídání, poté na více dnů. Otec Radka byl v té době neznámý. To se pěstounce nelíbilo a začala podnikat kroky k tomu, aby mohla o Radka pečovat ona. Když byly Radkovi 3 roky, byl paní Kadlecové svěřen do pěstounské péče. Třetí vnučka paní Kadlecové byla svěřena do pěstounské péče, a to neteři pěstounky, čtvrtá vnučka byla svěřena do péče cizí osoby a pátou vnučku má dcera pěstounky u sebe.

S otcem se Radek pravidelně stýká, jezdí spolu na výlety, dovolené. S matkou je vnuk spíše ve sporadickém kontaktu, jelikož vztahy mezi babičkou a matkou vnuka jsou velmi napjaté.

3. Vnouče očima babičky

Pěstounka popisuje svého vnuka jako rozumného dospívajícího kluka, se kterým nemá žádné větší potíže. Je velmi ráda za Radkův školní úspěch, nejhůře měl prozatím na vysvědčení pár dvojek. Obává se, aby se do budoucna nechytl nějaké špatné party.

4. Emoční vztah

Vysoké skóre kladného komponentu (HS=27) a nejnižší možné skóre komponentu záporného (HS=10) poukazuje na extrémně kladný emoční vztah Radka k babičce.

5. Řízení

Kombinace nízkého komponentu požadavků (HS= 14) a zvýšeného skóre komponentu volnosti (HS=18) ukazuje na spíše slabé výchovné řízení babičky. Sama babička přiznává v rozhovoru, že vnuka nenutí, aby se podílel na chodu domácnosti. Vztah je spíše založen na vzájemné důvěře. Například, pokud vnuk slíbí, že přijde domů v určitou hodinu nebo babička mu hodinu určí, Radek vždy čas dodrží.

6. Sdílené aktivity

Z výsledků dotazníku vyplývá, že Radek si s babičkou často povídá o každodenních věcech, o minulosti si spolu nepovídají vůbec. Dále se Radek často s babičkou dívá na televizi, občas si čtou knížky nebo poslouchají hudbu. I když babička uvádí, že s Radkem už na výlety moc nejedí, protože on to odmítá, tak vnuk tuto společnou činnost v dotazníku označuje jako častou. Vnuk také reflektuje, že často babičce pomáhá v domácnosti s nákupem, úklidem či elektronikou.

7. Shrnutí

Rodinu, ve které paní Kadlecová pečuje o svého vnuka, lze charakterizovat extrémně kladným emočním vztahem a slabým řízením. Vnuk reflektuje společné výlety s babičkou jako

časté, zatímco podle babičky na společné výlety s vnukem moc nejezdí. V tabulce 16 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) babičky.

Pěstounská rodina F – Čapíkových

Pěstounská rodina Čapíkových	Komponenty	Jakub (13 let)
Babička	Kladný	25
	Záporný	20
	Požadavků	23
	Volnosti	22
Dědeček	Kladný	25
	Záporný	21
	Požadavků	22
	Volnosti	21

Tabulka 17 - Pěstounská rodina F

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malém městě v bytě. Prarodiče Čapíkoví mají v pěstounské péči vnuka Jakuba, kterému je 13 let a Aničku, které jsou 3 roky. Děti jsou potomky jejich syna. V péči prarodičů je Jakub prakticky od narození, do pěstounské péče jim byl svěřen, když mu bylo 10 let. Aničku mají prarodiče v pěstounské péči od jejích 2,5 let. Oba prarodiče jsou vyučeni, babička pobírá invalidní důchod, dědeček rentu.

Rozhovor probíhal s oběma prarodiči. Dotazník v souladu s předpoklady vyplnil pouze vnuk Jakub.

2. Okolnosti péče o vnouče

Jakub se narodil, když oběma jeho rodičům bylo pouhých 16 let. Jakub od narození s rodiči bydlel ve společné domácnosti s rodiči ze strany otce (nynějšími pěstouny). Rodiče ze strany matky neměli zájem o vnuka, jeho matka nepocházela z příliš emočně podnětného prostředí. Když rodiče Jakuba dovršili 18 let, nechali syna u prarodičů a utekli na Vánoce pryč. Jakmile manželé Čapíkoví zjistili, kde rodiče vnuka pobývají, napsali jim dopis, aby se vrátili, že vše v klidu proberou. Rodiče Jakuba se nakonec vrátili, odstěhovali se spolu s Jakubem do nového bytu. Problém byl v tom, že žádné bydlení se jim nezdálo vhodné, neustále se stěhovali z jednoho bytu do druhého, Jakub tak neměl stabilní rodinné zázemí. Manželé Čapíkoví rodičům nabídli, že Jakub u nich může zůstat, než si najdou trvalé bydlení, což rodiče přijali. Od té doby je prakticky Jakub v péči prarodičů. Později se rodičům Jakuba narodily

další dvě děti, o které pečovali sami. Když bylo Jakubovi 10 let, prarodiče si zažádali o pěstounskou péči, která jim byla schválena.

Před třemi lety se rodiče Jakuba rozešli, protože otec si našel novou přítelkyni, se kterou má další dítě. V době, kdy se rodiče Jakuba rozešli, se jim narodilo čtvrté dítě – Anička. Matka se z rozchodu zhroutila, výchovu o tři nezletilé děti nezvládala, našla si nového přítele, se kterým se opět stěhovala z jednoho bydlení do druhého. Anička byla velmi zanedbávaná, neměla zajištěné základní hygienické potřeby, natož emoční zázemí. Matka Aničky prosila pěstouny, aby si ji vzali, že to jinak psychicky nezvládne. Pěstouni malou Aničku často hlídali, později se dozvěděli, že Anička s matkou vůbec není, a když není s nimi, tak ji hlídají různí neznámí lidé. Pěstouni se nakonec rozhodli vzít si Aničku do pěstounské péče, je u nich už necelý rok.

S matkou jsou děti v kontaktu, syn pěstounů o děti nejeví žádný zájem, občas děti telefonicky kontaktuje.

3. Vnouče očima prarodičů

Babička si u Jakuba váží toho, že když mu s dědečkem něco vysvětlují nebo spolu něco řeší, tak jim naslouchá, dodržuje to a následně jde vidět, že to mělo smysl. Dědeček u vnuka obdivuje, jak bezproblémově přijal svou mladší sestru. Podle něj, čím je vnuk starší, tím je rozumnější. Oba prarodiče trápí prospěch Jakuba ve škole. Uvítali by nějaké doučování pro vnuka. Dědeček dodává, že ho mrzí, když mu vnuk občas řekne, že chce skončit s fotbalem. Dědeček ho k fotbalu dovedl a byla by škoda, kdyby toho zanechal podle jeho slov.

4. Emoční vztah

Z hlediska emočního vztahu oba prarodiče dosahují poměrně vysokého skóre jak v kladném (HS=25), tak záporném komponentu (HS=20/21). Podle Jakuba oba prarodiče berou ohled na jeho přání a názory, důvěřují mu a snaží se mu být jeho oporou a povzbudit jej v případě potřeby. Na druhou stranu někdy dávají vnukovi najevo, kolik toho pro něj obětovali a chovají se někdy málo přátelsky.

5. Řízení

Jakub shodně hodnotí prarodiče jak v komponentu požadavků (HS=22/23), tak v komponentu volnosti (HS=21/22). Vnuk reflektuje přílišný důraz prarodičů na jeho školní prospěch a jejich tendenci vědět, co a jak dělá. Podle slov prarodičů jsou pro ně známky opravdu důležité, protože vnuk pak bude moci nastoupit na lepší učební obor z deváté třídy. Zároveň

prarodiče uvádějí, že mají rádi vše pod kontrolou. Snaží se dávat vnukovi volnost, ale raději si předem vše ověří.

6. Sdílené aktivity

Společné aktivity vnuka s prarodiči jsou často založené na symbolických řečových aktivitách, zábavných a oddechových aktivitách, jako je sledování televize, hraní her, dále na rekreačně kulturních aktivitách jako jsou výlety a procházky do přírody. S dědečkem vnuk často sportuje, a to jak aktivně, tak prostřednictvím pasivního sledování sportu v televizi. Prarodiče shodně uvádějí, že si hodně povídají s vnukem o tom, co bylo ve škole, o každodenních problémech, ale také o tom, co ho trápí a honí se mu aktuálně hlavou. Společně podle prarodičů se rádi dívají na televizi, na výlety a dovolené také jezdí. Prarodiče však dodávají, že teď už méně jezdí na společné výlety, protože Jakub už tolik s nimi jezdit nechce. Dědeček v rozhovoru uvádí, že se snaží vnukovi věnovat, co se týká sportu, přivedl ho k fotbalu.

7. Shrnutí

Jakub emoční vztah obou prarodičů vnímá jako záporný s rozporným výchovným řízením. Ze společných aktivit dominuje povídání s prarodiči, sledování televize, absolvování výletů a s dědečkem aktivní i pasivní sportování. V tabulce 17 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Čapíkových.

Pěstounská rodina G – Koutných

Pěstounská rodina Koutných	Komponenty	Libor (16 let)
Babička	Kladný	26
	Záporný	14
	Požadavků	16
	Volnosti	21

Tabulka 18 - Pěstounská rodina G

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malém městě v bytě. Babička, paní Koutná má sama v pěstounské péči svého vnuka Libora, kterému je 16 let. Babička o vnuka pečuje od jeho 3 let, do pěstounské péče jí byl svěřen před 6 lety. Vnuk je potomkem syna. Pěstounka je vyučená, momentálně ve starobním důchodu.

2. Okolnosti péče o vnouče

Rodiče od narození Libora bydleli v domácnosti paní Koutné. Když byl Liborovi 1 rok, matka z bytu odešla a už se nevrátila. Libor byl svěřen do péče otce, který si našel novou přítelkyni a odstěhoval se od paní Koutné. Otec Libora se však dostal do takových problémů, že šel na dva roky do vězení. Otec měl velmi málo času na to, aby zajistil dítě, oslovil tak svou matku, paní Koutnou. Když si babička přišla pro Libora, našla ho ve velmi špatných podmínkách – byl přivázaný k posteli, po tmě, bez jídla. Ještě dlouho poté babička uvádí, že se Libor bál tmy. Nejprve byl Libor babičce svěřen do výchovy, poté do péče pěstounské.

Libor s rodiči není v osobním ani telefonickém kontaktu. Samotný vnuk neprojevuje zájem se s rodiči vidat.

3. Vnouče očima babičky

Babička popisuje vnuka jako cílevědomého chlapce, na kterého je velmi hrdá. Obdivuje na něm jeho vytrvalost, například už 5 let chodí do Juda a stále ho to baví. Když má Libor svůj cíl, jde za ním, ať to stojí, co to stojí. Pěstounka také uvádí, že na to, kolik Libor má v hlavě vědomostí, často zapomíná.

4. Emoční vztah

Syntéza kladného (HS=26) a záporného (HS=14) emočního komponentu poukazuje na střední emoční vztah Libora k babičce. Z výsledků dotazníku lze vysuzovat, že babička je k vnukovi přátelská, podporující a zábavná.

5. Řízení

Z hlediska výchovného řízení lze uvažovat spíše o slabém řízení. Podle Libora babička očekává, že bude tím, kdo ji hned poslechne, také se snaží za něj občas rozhodovat. Na druhou stranu jej podporuje v tom, co ho baví a zastane se ho, když se mu něco nepovede. Z rozhovoru s babičkou vyplývá, že se ho snaží vést k samostatnosti. Co se týká školy, má přehled, občas tajně nahlíží do jeho tašky, zda má vše připravené a prohlédne žákovskou knížku.

6. Sdílené aktivity

Libor si s babičkou často povídá o běžných denních záležitostech, což v rozhovoru uvádí i babička, podle ní je Libor velmi sdílný, hned na něm pozná, že je něco v nepořádku. Dále se Libor s babičkou často dívá na televizi, poslouchá hudbu, případně hrají nějaké hry. Společné výlety či sportování jsou spíše méně zastoupené aktivity. Babička uvádí, že ze zdravotního hlediska není schopná takové aktivity vnukovi nabídnout, ale podporuje ho v nich. Když je možnost ze školy někam jet, nebo se známými, ráda mu to dopřeje. Vnuk se

také často podílí na aktivitách související s chodem domácnosti. Sama babička v rozhovoru uvedla, že Libor si dětský pokoj uklízí sám, podílí se na úklidu bytu a pomáhá s nákupem potravin každou sobotu.

7. Shrnutí

V rodině Koutných lze uvažovat z hlediska výchovy o středním emočním vztahu se slabým výchovným řízením. Ze společných aktivit lze za časté označit zábavné a oddechové aktivity a společné činnosti v domácnosti. V tabulce 18 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) babičky.

Pěstounská rodina H – Krausových

Pěstounská rodina Krausových	Komponenty	Pavčina (16 let)
Babčka	Kladný	29
	Záporný	12
	Požadavků	16
	Volnosti	19
Dědeček	Kladný	29
	Záporný	10
	Požadavků	15
	Volnosti	20

Tabulka 19 - Pěstounská rodina H

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije v malém městě v bytě. Prarodiče Krausovi mají v pěstounské péči vnučku Pavčinu, které je 16 let a je potomkem jejich syna. Pan Kraus je nevlastní dědeček Pavčiny. Když bylo Pavčině 1,5 let, byla nejprve svěřena do výchovy prarodičům, později do péče pěstounské. Babčka má středoškolské vzdělání s maturitou, dědeček je vyučen. V současné době jsou oba prarodiče ve starobním důchodu.

Rozhovor probíhal pouze s paní Krausovou, dědeček byl toho času po těžké operaci.

2. Okolnosti péče o vnučku

Prakticky od narození byla Pavčina hlídána prarodiči Krausovými. Více času trávila u prarodičů než u vlastních rodičů. Rodiče péči o dceru zanedbávali, byli uživateli drog. Když bylo Pavčině rok a půl, zazvonila u prarodičů sociální pracovnice s informací, ať se rozhodnou do 24 hodin, zda si vezmou vnučku do péče. Prarodiče neváhali, nejprve jim byla vnučka svěřena do výchovy, po 11 letech zažádali o svření vnučky do pěstounské péče.

Otec Pavlíny se po pár letech ze špatného vlivu přítelkyně vymanil a začal žít spořádaným životem s jinou ženou a odstěhoval se do jiného města. Měl snahu získat dceru zpět, ale Pavlína nechtěla. V současné době je Pavlína s otcem v pravidelném kontaktu, navštěvují se a telefonicky kontaktují. S matkou Pavlína v kontaktu není, jelikož je celostátně hledanou osobou, nikdy o dceru nejevila zájem.

3. Vnuče očima babičky

Babička na vnuče obdivuje její abnormální ochotu vůči druhým lidem a to, že ve škole nemá žádné problémy, je chválena ze všech stran. Co babičku trápí, je nepořádnost vnučky a lakomost.

4. Emoční vztah

Oba prarodiče dosahují velmi vysokého skóre v kladném komponentu (HS=29) a nízkého skóre v záporném komponentu (HS=10/12).

5. Řízení

Z hlediska požadavků (HS=15/16) a volnosti (HS=19/20) lze u obou prarodičů hovořit o slabém výchovném řízení. Podle vnučky prarodiče chtějí mít přehled o tom, co a jak dělá, babička navíc klade přílišný důraz na výborný školní prospěch. Naopak vnučka ze strany prarodičů cítí určitou podporu pro to, co ji baví dělat, i když má pomáhat s domácími pracemi. Sama babička přiznává, že je pro ni prospěch vnučky důležitý, přála by si, aby šla na vysokou školu a měla se co nejlépe, v tomto směru motivuje vnučku finanční odměnou. Zapojení vnučky do domácnosti babička příliš neřeší, jediné, co si musí vnučka udržovat v čistotě je dětský pokoj.

6. Sdílené aktivity

Vnučka uvádí, že si s prarodiči často povídá o každodenních problémech, babička v rozhovoru doplňuje, že si s vnučkou povídají, o tom, jaký měla vnučka den, co bylo ve škole, ale také o různých obavách Pavlíny. Z hlediska společných činností v domácnosti vnučka v dotazníku jako časté označila pomoc prarodičům s elektronikou či nakupování s babičkou. Babička dodává, že začala s vnučkou péct a vařit.

7. Shrnutí

Emoční vztah vnučky k babičce lze charakterizovat jako kladný, k dědečkovi jako extrémně kladný. U obou prarodičů převažuje spíše slabé výchovné řízení. V rámci sdílených aktivit vnučky a prarodičů vystupuje do popředí povídání o každodenních záležitostech

a pomoc prarodičům s elektronikou. V tabulce 19 jsou uvedené hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Krausových.

Pěstounská rodina CH – Potočných

Pěstounská rodina Potočných	Komponenty	Kristýna (14 let)
Babička	Kladný	29
	Záporný	11
	Požadavků	14
	Volnosti	22
Dědeček	Kladný	23
	Záporný	12
	Požadavků	14
	Volnosti	20

Tabulka 20 - Pěstounská rodina CH

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije na vesnici v rodinném domku. Babička, paní Potočná má v pěstounské péči vnučku Kristýnu, které je 14 let a vnuka Sebastián, kterému je 8 let. Děti jsou potomkem syna pěstounky. Pan Potočný je nevlastní dědeček dětí. Sebastián a Kristýna byli svěřeni do pěstounské péče babičce, když vnukovi byly 4 roky. Babička i nevlastní dědeček jsou vyučení, v současné době oba prarodiče pracují v oboru.

Rozhovor probíhal pouze s paní Potočnou, nevlastní dědeček byl toho času v práci. Dotazník byl na základě předpokladů administrován pouze Kristýně.

2. Okolnosti péče o vnouče

Babička popisuje, že vztah jejího syna a matky dětí nebyl šťastný. Když byl Kristýně jeden rok, rodiče se rozešli. Kristýna byla svěřena do péče matky, často však pobývala u paní Potočné, která se nabídla, že matce pomůže, protože věděla, že podmínky, ve kterých matka žije, nejsou dobré. Otec byl s Kristýnou v pravidelném kontaktu, měl však problémy se zákonem a byl opakovaně ve vězení. Otec a matka Kristýny byli spolu stále v kontaktu, o šest let později se jim narodil syn Sebastián. Vnuka babička také často hlídala. Když byly Sebastiánovi 3 roky, matka jej nechala přes Vánoce u paní Potočné, pak se už neukázala. Na základě toho byly děti babičce svěřené do pěstounské péče.

V současné době si matka našla nového přítele, s dětmi je v pravidelném kontaktu. Otec je toho času ve vězení, s Kristýnou si dopisuje.

3. Vnoučata očima babičky

Babička popisuje, že Kristýna se Sebastiánem mají jiný život než ostatní děti, které vyrůstají s vlastními rodiči. Váží si u nich, že jsou takové statečné a hodné. Starosti jí dělá Kristýna, která do některých věcí týkajících se rodičů vidí více než ona. Vnučku trápí fakt, že otec je ve vězení, nedokáže pochopit, proč se tak stalo. Táta jí chybí, protože, když byla malá, tak s ní chodil do přírody a trávil čas, jak se dalo.

4. Emoční vztah

Na základě výsledků dotazníku lze říci, že vnučka má emočně blíže k babičce než k nevlastnímu dědečkovi. V kladném komponentu je tento rozdíl zřejmý (babička HS=29, dědeček HS=23).

5. Řízení

Z hlediska požadavků (HS=14) a volnosti (HS=20/22) lze u obou prarodičů hovořit o slabém výchovném řízení. Babička chce podle vnučky mít přehled o tom, co dělá. V případě, že jeden z rodičů chce Kristýnu potrestat, má vnučka u babičky zastání a ochranu. Nevlastní dědeček od vnučky očekává okamžitou poslušnost. Sama babička v rozhovoru uvádí, že má ráda vše pod kontrolou, v rodině má vše pod palcem. Podle babičky je nevlastní dědeček dětí pohodlnější, přenechává výchovu na ní, ale když už zasáhne, má u dětí respekt.

6. Sdílené aktivity

Společné činnosti vnučky a babičky jsou podle výsledku dotazníku založené na řečových aktivitách. Z rozhovoru s babičkou vyplývá, že si s vnučkou povídají, jak o každodenních záležitostech, o tom, co Kristýnu trápí, tak o jejích kamarádkách a dalších věcech souvisejících s pubertou. Absolvování výletů a různých kulturních akcí s babičkou nejsou výjimkou, což potvrzuje také babička. Co se týká úklidu v domácnosti, babička v rozhovoru uvádí, že po dětech nic nechce, má pocit, že děti jsou po škole unavené a nevyžaduje tak po nich žádné povinnosti, úklid nechává zcela na dobrovolnosti dětí. S dědečkem se vnučka často dívá na televizi, a sportovní pořady, což uvádí v rozhovoru i babička.

7. Shrnutí

Emoční vztah vnučky k babičce lze charakterizovat jako kladný, k dědečkovi jako záporný. U obou prarodičů převažuje spíše slabé výchovné řízení. V rámci sdílených aktivit lze říci, že vnučka si s babičkou často povídá o různorodých záležitostech, často absolvují nejruznější výlety. S dědečkem vnučka často odpočívá u televize. V tabulce 20 jsou uvedené

hrubé skóry komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Potočných.

Pěstounská rodina I – Valachových

Pěstounská rodina Valachových	Komponenty	František (13 let)
Babička	Kladný	24
	Záporný	12
	Požadavků	17
	Volnosti	21
Dědeček	Kladný	19
	Záporný	23
	Požadavků	29
	Volnosti	11

Tabulka 21 - Pěstounská rodina I

1. Obecný popis rodiny

Pěstounská rodina žije na vesnici v rodinném domku. Pan Valacha má v pěstounské péči vnuka Františka, kterému je 13 let a vnučku Lenku, které je 10 let. Babička paní Valachová před pár lety prodělala cévní mozkovou příhodu, od té doby nekomunikuje a je ochrnutá na většinu těla. Z toho důvodu má dědeček v pěstounské péči děti sám. Děti jsou potomky syna. Dědeček má základní vzdělání, babička je vyučená, v současné době jsou oba ve starobním důchodu.

Rozhovor probíhal pouze s panem Valachem, s babičkou ze zdravotních důvodů rozhovor nebyl možný. Dotazník byl vyplněn nejstarším vnukem Františkem v souladu s předpoklady výzkumu.

2. Okolnosti péče o vnouče

Prarodiče o vnoučata prakticky pečují od narození, jelikož rodiče s nimi bydleli ve společné domácnosti. Rodiče byli uživateli drog, často doma docházelo mezi nimi ke konfliktům. Z bytu rodiče bez dětí odešli, když Františkovi byly 3 roky a Lence necelý rok. Matka u soudu řekla rovnou, že děti nechce, její matka (druhá babička dětí) tvrdila, že na děti nemá čas, ať je dá soud do ústavu. Prarodiče Valachovi nemohli připustit, aby děti skončily v dětském domově, proto si je vzali do péče. V současné době je maminka v pravidelném kontaktu s dětmi. Otec před dvěma lety zemřel nešťastnou náhodou.

3. Vnoučata očima dědečka

Podle dědečka jsou s dětmi už tak sžití jako by byly jejich odjakživa. Dědeček připouští, že je má rád takové, jaké jsou, i když jsou občas velmi živé, což podle něj k dětství patří. Jediné, co jej trápí, je fakt, že vnoučata jsou nepořádné a nechtějí si uklízet v dětském pokoji.

4. Emoční vztah

V kladném komponentu dosahují prarodiče poměrně nízkého skóre (babička HS=24, dědeček HS=19). V záporném komponentu dosahuje dědeček (HS=23) vyššího skóre oproti babičce (HS=12). Z dotazníků vyplývá, že dědeček často křičí, chová se málo přátelsky, stěžuje si na vnuka a je podezřívavý.

5. Řízení

Vnuk reflektuje spíše slabé výchovné řízení babičky a silné řízení u dědečka. Komponenta požadavků u dědečka dosahuje velmi vysokého skóre, HS=29. Dědeček přiznává, že výchova dvou dospívajících dětí a péče o manželku není vzhledem k jeho věku snadná.

6. Sdílené aktivity

Z hlediska sdílených aktivit z pohledu vnuka vynikají společné výlety a nakupování s dědečkem. S babičkou se občas dívá na televizi. Z rozhovoru s dědečkem vyplývá, že se jim snaží zajistit nejruznější dovolené a výlety co mu síly stačí; dodává, že občas hrají dohromady společenské hry.

7. Shrnutí

Emoční vztah vnuka k dědečkovi je spíše záporný se silným výchovným řízením. Posouzení výchovného řízení a emočního vztahu babičky z pohledu vnuka nemusí být zcela objektivní vzhledem ke zdravotnímu stavu babičky. Rodina často jezdí na nejruznější výlety. V tabulce 21 jsou uvedené hrubé skóre komponentů výchovy (kladný, záporný, požadavků, volnosti) prarodičů Valachových.

Výchovné dimenze v rodinách a sdílené aktivity

Pro lepší představu o charakteristice výzkumného souboru jsou níže uvedené přehledové tabulky zobrazující četnost výskytu emočního vztahu a výchovného řízení ve všech pěstounských rodinách výzkumného souboru (viz tabulky 22 a 23). Tabulky zahrnují data získaná z dotazníků, které vyplnilo celkem 11 dětí ve věku 13-16 let.

Emoční vztah	Extrémně kladný	Kladný	Střední	Záporný
Babička	1	4	3	3
Dědeček	1	2	0	5

Tabulka 22 - Emoční vztah

Výchovné řízení	Rozporné	Slabé	Střední	Silné
Babička	4	7	0	0
Dědeček	4	3	0	1

Tabulka 23 - Výchovné řízení

Je potřeba vzít v úvahu, že tři děti vyplňovaly data v dotazníku pouze k vlastním babičkám, které je mají v pěstounské péči. Není tedy možné z důvodu různého počtu dědečků a babiček a malého výzkumného souboru, jejich vzájemné porovnání.

Z hlediska sdílených aktivit, tak jak je vnímají vnoučata, dominují symbolické aktivity založené na řeči a společné činnosti v domácnosti. Ze zábavných a oddechových aktivit je časté zejména sledování televize, z rekreačně kulturních aktivit – výlety.

4.5.7 Shrnutí výsledků a jejich srovnání

V této kapitole se pokusím srovnat jednotlivé případy a posoudit jejich vzájemné podobnosti. Východiskem je analýza kvalitativních dat za použití metody otevřeného a axiálního kódování (viz příloha 5 a 6). Na základě toho je možné hledat podobnosti mezi jednotlivými pěstounskými rodinami (případy), a dospět k zobecnění popisující zejména výchovná specifika rodiny, kde prarodič-pěstoun (babička či dědeček) či prarodiče-pěstouni pečují vždy alespoň o jedno vnouče ve věkovém rozmezí 13–16 let.

A. OKOLNOSTI PĚSTOUNSKÉ PÉČE VNOUČETE

Okolnosti, které předcházejí převzetí vnoučete do péče, a které souvisí s aktuální praxí prarodičů-pěstounů, jsou důležité pro získání náhledu na zkušenosti péče o vnouče. Tato oblast zahrnuje podtéma „minulosti“ v rámci kterého se respondenti vyjadřují k příčinám, které vedly k převzetí vnoučete do péče a jejich rodinné minulosti. Dále podtéma „přítomnosti“ zaměřené na kontakt vnoučete s rodičem a vztah prarodiče-pěstouna s vlastním potomkem, jehož dítě má svěřené do pěstounské péče.

Minulost

Příčiny svěření vnoučete do pěstounské péče prarodičům

Na základě rozhovorů s prarodiči-pěstouny byly zjištěny nejrozličnější příčiny, díky kterým dítě nemohlo vyrůstat se svými biologickými rodiči a bylo tak umístěno do pěstounské

péče prarodičů. Aplikací rozdělení příčin, které vytvořily v našem prostředí Mošťková a Sobotková (2016) lze konstatovat, že všechny tři oblasti, tak jak je autorky vymezily, tzn. patologický způsob života rodičů, osobnostní charakteristiky rodičů a vliv životních událostí, mají zastoupení ve výzkumném vzorku.

V oblasti **patologický způsob života** rodičů mělo zastoupení užívání návykových látek rodiči – alkoholu (2)² a drog (2). „Říkám, jak ho přítelkyně vyhodila z bytu, skončil na psychině, protože se chtěl otrávit. Doted' má problémy s alkoholem, opakovaně byl v protialkoholní léčebně“ (Kopecká). „Máma začala chlastat, proto se se synem rozvedli. No začala chlastat a neměla a doted' nemá o něho (syna) vůbec zájem“ (Mrázek). „Oni brali drogy, jo. Bydleli tu s námi, často se prali, řvali po sobě. Odešli, když Františkovi byly 3 roky a Lence necelý rok“ (Valacha).

V rodinách se také objevovalo zanedbávání dětí (2), a týrání dětí (2). „Co on měl tři-čtyři roky, tak oni ho tam též bili, přivazovali k posteli, po tmě ho nechali a nedali mu najíst. To ta baba, co s ní syn pak byl, ta druhá. Já jsem tam vnuka našla, já ho tam viděla a pořád to vidím“ (Koutná). „Děti vykládaly, co se dělo v té Anglii, že ten byl píchnutý nožem, ten taky... Matka je v podmínce, byla uznána, že týrala dvě vlastní děti“ (Šťastní).

Příčiny svěření vnoučete do péče prarodičů byly také spojeny s trestnou činností (2) a následně trestem odnětí svobody a vězením (3). „Matka je vzala do Anglie, rok tam byla, a pak byla vyhoštěna a děti neměly, kam jít... Začala krást a všelijaké věci, byla tam zavřená“ (Šťastní). „Matka opustila Libora, jak měl rok. Tak ho dostal syn, odstěhoval se, zamiloval se do jiné a s ní se potom dostal do takových problémů, že ho nemohl mít, protože ho zavřeli na dva roky do vězení“ (Koutná). „Jenomže syn pak dělal blbosti zase, tak ho zavřeli na nějakou dobu, asi třikrát, vždycky jsme ho nějak vytáhli. Nyní zase pobývá ve vězení za krádeže“ (Potočná).

Okruh **osobnostních charakteristik** zastupují kategorie jako nezájem rodičů o dítě (3), nízký věk rodičů (2) a nezodpovědnost (2). „I když dcera mohla mít trvalé bydliště, tak ji to nebavilo. U mě byla hlídána, nedovolila by si jít na diskotéku a tamto. No tak začala chodit k mojí mamce, a tam ho nechávala. Někdy se tři dny neukázala a babička byla už v letech, tak jsem si řekla ne, tak to nejde“ (Kadlecová). „Prostě můj syn si našel holku, která byla neplnoletá, on taky byl neplnoletý. No a jednoho dne přišel a sdělil mi, že má holku, že je těhotná. Tak já jsem se málem zhroutila s manželem, protože on měl 16-17 roků. Já jsem potom musela, tady si je nastěhovat, protože tam nebylo kde u její mamky. Její rodiče jsou prostě

² Čísla v závorkách označují četnost jednotlivých příčin svěření vnoučete do pěstounské péče prarodičům.

v dezolantním stavu. No, takže jsme synovi povolili teda, když už se stalo no, tak ať bydlí u nás v pokoji. No a oni, jak dovršili těch 18 let, jak už byli plnoletí, tak mě za tu dobrotu, za to všechno, co jsme jim dali, tak mi udělali prostě nádherné Vánoce – zdrhli s vnukem někde pryč, někde daleko, nevěděla jsem kde. Takže jsme byli ve stresu. No potom, když jsme se dozvěděli, kde jsou, tak jsme prostě napsali dopis, si pamatuju, aby se vrátili, že se teda nebude nic dít, ať přijdou v klidu, že se nemusí obávat. No potom dostali opět nohy, takže už chtěli bydlet sami, že. Takže prostě asi 10 bydlení, co tak si jako našli, odešli, našli, odešli, nikdy nic nesesedlo. Furt se stěhovali s děckem, jo. Řekla jsem – „A dost, nechte mi tu Jakuba, s děckem nebudete nikam lítat. Jestli chcete, tak až budete stoprocentně vědět, že chcete bydlet slušně, mít práci a tak dále, tak si ho vezmete“ (Čapíkovi).

V jednom případě byla zaznamenána také neschopnost rodiče postarat se o dítě. „Syn není takový, aby se postaral o děti. Sám řekl, že by nezvládl všechny čtyři děti, a nemá na to ani přizpůsobenou přítelkyni. A té přítelkyně se nechce vzdát“ (Šťastní).

Nutnost svěřit dítě do pěstounské péče prarodiči byla spojena také s různými **životními událostmi**. Jedná se například o opuštění dítěte (2), kdy rodič často ze dne na den odchází a nechává dítě v domácnosti prarodičům. „Syn i matka tu u mě bydleli. No a jednou v sobotu o půl jedné matka řekla, že si jde pro cigarety a už se nevrátila“ (Koutná).

V některých případech to bylo úmrtí rodiče (2). „No umřela mu mamka a jeho tatka není schopný se o něho postarat. Tak já jsem to i té mamce, jak to, tak jsem jí to slíbila, že se o něho postarám“ (Jandová).

Výjimkou také nebyla situace, kdy rodiče neměli dostatek financí a potravin (2). Spouštěčem dalších problémů byl často rozpad partnerského vztahu (3), kdy jeden z partnerů opouští druhého partnera.

Rodinná historie

Jak je uvedeno výše, na selhání péče potomků o vlastní děti může mít vliv mnoho faktorů. V rozhovorech se ukázalo mimo to, že manželství prarodičů ve většině případů nebylo bezproblémové. Pouze ve třech případech prarodiče žijí ve šťastném manželství. Ve dvou případech mají respondentky vnučku v pěstounské péči s novým manželem, protože jedné pěstounce bývalý manžel umřel, když synovi byly 2 měsíce a bývalý manžel té druhé byl alkoholik. „Moje děti byly taky těžce vychovávány, protože jejich otec byl taky alkoholik, takže mlátil nás všechny doma, pak jsem od něho odešla. Měla jsem 40 roků. Pak byl klid no. Ale

nejhorší, když večer přišel táta a bylo zle, že no. A syn se dal tou jeho cestou. Bohužel“ (Kopecká).

Tři pěstounky jsou rozvedené a vnouče mají v pěstounské péči sami, z toho jedna respondentka přiznává násilí ze strany bývalého manžela. *„Vemte si, že já jsem se nechala 6 roků manželem bít, kvůli dětem, až odrostou. Začal pít, bab měl plno. Jak jsem pak zůstala na všechno sama, tak jsem se naučila, protože on taky mě odpojil elektriku a plyn. Dluhy jsem poplatila za bývalého manžela“ (Koutná).*

Ve dvou případech má prarodič sám v pěstounské péči vnouče/vnoučata a na výchově se podílí jejich nový partner.

Přítomnost

Vztah a kontakt s rodičem vnoučete

Pěstounská péče prarodičů se jednoznačně odlišuje od klasické pěstounské péče tím, že prarodiče mají vnouče v péči proto, že jejich potomek se nechce či nemůže o dítě starat.

V našem výzkumném vzorku v pěti pěstounských rodinách neprobíhá žádný kontakt mezi potomkem prarodiče/prarodičů a dítětem. Tři potomci pěstounů zemřeli, kontakt s druhým rodičem probíhá jen v jednom případě. *„Tatínek umřel nešťastnou náhodou, ale maminka se občas staví a bere si děti na víkendy. No teď docela funguje“ (Valacha).*

V jedné rodině dítě s rodiči není v kontaktu, protože o něj nejeví zájem. S otcem (synem pěstounky) se dítě v jednom případě nechce stýkat, protože je alkoholik, s matkou kontakt neprobíhá. *„Ta její matka ta se o ni, jestli jsou Vánoce, jestli to nebo to, ona se o ni vůbec nezajímá. Vůbec, vůbec. A můj syn jako ten jednu dobu to bylo dobrý, teď se dal zase na pití, jo, takže ho vnučka nechce ani vidět. Nechce vidět takového tátu, že jo“ (Kopecká).*

Pěstouni jsou většinou kontaktu s potomky otevřené, někdy to je však pro ně náročné a bezproblémový kontakt není možný a děti jsou tak s rodičem spíše ve sporadickém (nebo telefonickém) kontaktu. *„Já jsem ráda, jak tu dcera není. My se hádáme, a já se musím držet, abych se s ní nepohádala. Nechci to rozebírat před děčkama“ (Kadlecová).* *„Ona jednou za měsíc třeba za dětma přijde, ona chybu neudělala, udělal ji můj syn. A to si málo která matka přizná. Já jsem kdysi, jak oni měli problémy, radši přijala nevěstu než syna. Nevím, jestli si syn myslí, že vyhrál, že si našel novou přítelkyni a má s ní dítě. On nejeví právě vůbec žádný zájem o děti, víte. A víte, jak je to bolestivé?“ (Čapíková).*

Jedna pěstounka uvádí, že syn je ve vězení a dětem posílá dopisy. „*Ted' jí píše takové srdceryvný dopisy z toho vězení a ona to docela těžce nese*“ (Potočná).

Ve dvou případech probíhá pravidelný kontakt dítěte s potomkem prarodiče/prarodičů. „*Jasně, že jo no. On bydlí tady vedle na baráku. O víkendu přijde s flaškou, lehne si s nimi, koukají na televizi. Akorát, že tam ty děti moc nechťejí kvůli té přítelkyni. Ted' tam ten malý spal tu jednu noc. S mamkou zatím ten kontakt není. Na podzim se akorát viděli, neříkám, že ne. Akorát ten nejstarší vnuk, nechce s matkou v kontaktu vůbec být, od začátku, co tu je, tak jako vůbec*“ (Šťastní). „*Ted' byla i u táty o Vánocích. Říkám: „Pavlíno, prosím tě, běž k tomu tátovi. Ty si myslíš, že on ti pořád jen peníze dává?“, protože on ji hodně rozmazluje. Tak vám to řeknu*“ (Krausovi).

Shrnutí

Příčiny, které vedly k převzetí vnoučete do pěstounské péče, jsou různé a dají se rozdělit do všech tří oblastí (patologický způsob života rodičů, osobností charakteristiky rodičů a vliv životních událostí), tak je vymezily ve výzkumu Mošťková a Sobotková (2016).

Rodinné pozadí samotných prarodičů bylo pouze ve třech případech šťastné, v ostatních rodinách si prarodiče prošli nejen rozvodem, ale také úmrtím partnera, alkoholismem či násilím ze strany bývalého partnera.

Na sporné okolnosti týkající se pěstounské péče prarodičů může poukazovat četnost kontaktu vnoučat, které mají prarodiče v pěstounské péči, s potomky pěstounů. V našem vzorku probíhá pravidelný kontakt jen ve dvou rodinách.

B. VÝCHOVNÁ SPECIFIKA PRARODIČŮ-PĚSTOUNŮ

V této kapitole se budu věnovat specifickým pěstounské rodiny (ve které prarodič/prarodiče pečují/pečují o své vnouče/vnoučata), které mohou určitým způsobem ovlivňovat výchovné působení v dané rodině. Z analýzy dat vzešly čtyři základní oblasti, které mohou mít vliv na podobu výchovy, a to společné činnosti, komunikace v rodině, chod domácnosti a míra kontroly.

Společné činnosti

Z rozhovorů s prarodiči-pěstouny vyplývá, že mezi činnosti, které dělají společně s vnoučaty mající v pěstounské péči, patří: společné dovolené (4)³, výlety do přírody (2) a na chalupu (2), návštěva bazénu či koupaliště (3), společné vaření (2) a návštěva příbuzných (2). Společné aktivity jsou často omezené, a to ze dvou důvodů.

Prvním z nich je **zdravotní stav prarodičů**, který jim často znemožňuje držet krok s aktivitami dítěte. V rodinách, kde fungují oba prarodiče, má nezřídka jeden z nich nějaké zdravotní omezení, které limituje pak celou rodinu. „*Nejezdíme teď s manželem tolik, protože on s tou nohou, takové vycházky to se s ním nedá. On autem může přijet kdekoli jo, takže k dceři jedem nebo tak, k prababičce, mojí mamce. Tak snažíme se tak, jo*“ (Kopecká). „*Jo jezdíme na dovolenou, manžel s ním byl třeba v Černé Hoře. Byli u moře spolu. Já jsem byla doma, protože bych to asi zdravotně nedala autobusem*“ (Čapíková). „*Manžel onemocněl, tak jsme nebyli nikde už 4 roky*“ (Krausová). „*Ted' jsem na všechno sám poté, co manželka prodělala mozkovou příhodu, takže mám tři děti. Tím, že manželka je na tom takhle, tak nemáme možnost s nimi vůbec někam jezdit. Mám to dojednaný ve stacionáři, jednou za rok, že ji tam vezmou na měsíc. Babičku tedy letos odvezeme tam a my pojedeme na Slovensko*“ (Valacha).

Jedna babička připouští, že i když nikam nejezdí, protože jí to nedovoluje zdravotní stav, tak se snaží vnuka podporovat, tím, že mu ve škole zaplatí veškeré výlety a pobyty, v kroužku soustředění nebo mu přispívá na výlety s rodinnými přáteli. „*Tak já to dělám tak, že s ním nesportuju, nejezdím s ním na hory a toto, ale všechno mu zaplatím, ať jede*“ (Koutná).

Druhým limitem je **mezigenerační vzdálenost mezi prarodičem a vnoučetem**, která v období dospívání vrcholí a děti jednoduše s prarodiči nechtějí jezdit na výlety a dovolené. Prarodiče často uvádějí, že když byla vnoučata menší, trávili spolu mnoho času. S příchodem dospívání jsou pro vnoučata důležitější kamarádi a oni ustupují do pozadí.

„*No on už se mnou nechce trávit volný čas jo, jestli toto. Protože chatu máme, tam jezdí absolutně za trest. No a jinak on už je velký, puberta s ním tříská. Když je doma tak sedí u počítače, jinak chodí ještě na fotbal*“ (Kadlecová).

„*Kdysi jsme trávili čas hodně, to se hry hrály, chvíli ona četla, chvíli já. Takové všelijaké otázky jsem jí dávala, co jsem kolikrát v televizi poslouchala u mladých. Různě na výlety se jezdilo, na dovolené, to jsme byli i dvakrát u moře za rok. Začala puberta, konec, nejde s námi,*

³ Čísla v závorkách označují četnost společných činností mezi prarodičem-pěstounem a vnoučetem.

nejde. Od těch 11-12 let už tak s námi nikam nechtěla. Už se dívala po klucích. Ted' už nikam nejezdíme“ (Krausová).

„No, protože vnuk bude mít letos už 14, takže už moc s náma nechce jít. Ale já se snažím, aby byl s námi, co nejvíc. Ta grilovačka spíš, to koupání v létě. V zimě on chodí spíše jakože sám občas na ten bazén nebo na tréninky. Nebo spíše s náma jde někdy do obchodu, baví ho třeba nakupovat s náma. Když mu třeba něco slíbím, že mu koupím. Ale třeba se spolu rádi díváme na televizi všichni“ (Čapíková).

„Když byla malá, tak jsme spolu hodně dělaly. Chodily jsme po lese, o všem jsme mluvily, pak jsme malovaly, kreslily, hodně jsme dělaly věci spolu. Až ted' v pubertě je to takové složitější. Většinou tu má kamarádky, se kterými si povídá radši, než s babičkou a dědou“ (Kopecká).

„Jak je možnost, tak s ním někde vyrazíme. Ale on už s náma ted' ani ne. On už má ty kamarády, tak to už víc táhnou ti kamarádi a kamarádky samozřejmě ještě. To už více táhne než děda s babičkou, že. Tak třeba jedeme s druhým synem, se domluvíme všichni a jedeme na ryby“ (Mrázek).

Komunikace v rodině

Mezigenerační rozdíl mezi vnoučaty a prarodiči se může také promítat do vzájemné komunikace. Prarodiče shodně uvádějí, že o tom, jaký mělo vnouče den ve škole, se spolu baví na každodenní bázi.

Někteří prarodiče, zejména babičky, s vnučkami probírají jejich aktuální problémy a otázky související s dospíváním. *„No Kristýna má ted'ka tak trošku pubertu, takže to musíme ted' rozebírat do padnutí, některé věci. A většinou je to strašně vyčerpávající a druhý den hihi haha. Znáte to, jeden den šílený dvouhodinový vysvětlování, a druhý den jako by se nechumelilo. A vy znáte, jaké jsou holky mezi sebou, zvláště u těch koní. Jedna dělá druhé naschvály, ta pohladí jejího koně, ta z toho udělá hysterii“ (Potočná).* *„Jako to ona zas, zeptá se mě, antikoncepce je dobrá nebo není dobrá, zda to škodí zdraví. A takové věci my řešíme“ (Krausová).*

V jednom případě, babička-pěstounka popisuje, že se s problémy chodí vnučka svěřovat spíše jí, než dědečkovi (zde se jedná o nevlastního dědečka vnučky). *„Já chodím za ní a ptám se jí pořád, protože říkám, něco nemůžeš vyřešit a musíš přijít za náma. Děda ten to neřeší, ale*

ten má jinačí to, takže ona chodí za mnou většinou s takovými problémy, co má. On nepochopí tu holku, že má takový problém nebo takový. Ti chlapi to berou jinač“ (Kopecká).

Povídání o rodičích vnoučete svěřeného do pěstounské péče prarodiči/prarodičům

Způsob, jakým prarodiče-pěstouni hovoří o biologických rodičích dítěte, se zdá být důležitou proměnnou, která má vliv nejen na porozumění dítěte pro důvody, které vedly k tomu, že je primárně vychováván prarodiči, ale slouží také k vyrovnání se s minulostí.

Někteří prarodiče o biologických rodičích s vnoučaty mluví otevřeně, ptají se jich na jejich pohled a prožívání. *„Tak my s ním hodně mluvíme, co ho trápí. Takže mi třeba řekne, že ho trápí, že šli rodiče od sebe, že proč je třeba jeho tatka takový a makový a nemá rád tu přítelkyni od tatky. No, že má takhle radši mamku. No takže, když ho fakt trápí něco, tak mi to řekne, že ho štve tatka, že ho třeba štve ta přítelkyně. Ani toho syna nemá tak nějak rád od té přítelkyně“ (Čapíková).* *„Já se ptám: „A trápí tě táta s mámou?““, vnučka často odpoví, že mi to nechce říct, ať se netrápím i já. Ale já to z ní vždy nějak vytáhnu“ (Kopecká).* *Ta do některých věcí vidí lépe než já, pomalu, co se týče rodičů. Ted' už do toho vidí, že jo. Má na to své názory. A má to asi těžké. Má v té hlavě taky něco, co já nevím, že jo. Někdy mám pocit, že má více rozumu než já. Já to tady vysvětluju hodinu, a ona to vysvětlí jednou větou. Ted' nechápe, proč tam táta je, kde je“ (Potočná).*

V některých případech, ale prarodiče neví, co vnouče v souvislosti s rodinnou historií prožívá, a téma týkající se biologických rodičů v důsledku zkušeností raději neotvírají. *„Já nevím no, jestli ho něco trápí. Vnuk je spíše takový zavřený, už od mala, tím, jak to tady proběhlo – že rodiče brali drogy“ (Valacha).* *„Máma ho nechala v roce a šla. Já to těžce nesu, protože já ho tam našla, já ho tam viděla. Pořád to vidím. Takže o tom tak nějak moc nemluvíme. On se dlouho bál tmy, on dlouho nechtěl se zavřenými dveřmi spát. Moc jsme si zkusili“ (Koutná).*

Chod domácnosti

Na základě analýzy rozhovorů s prarodiči-pěstouny zjišťujeme jaké odměny a tresty prarodiče používají a zda v rodině existují nějaká pravidla, která musí dodržovat také vnoučata nebo jim je ponechána volnost.

Nastavení pravidel ze strany prarodiče-pěstouna/prarodičů-pěstounů

Nastavení požadavků či absence pravidel ze strany prarodiče nebo prarodičů se nejvíce promítá do systému **domácích prací**. Ty zahrnují především úklid společných prostor jako je

vysávání (6)⁴, vynášení odpadků (2), dále úklid dětského pokoje (5), nakupování potravin (2), ve dvou případech také pomoc s mladším(i) sourozencem/sourozenci.

V pěti případech ze strany prarodičů nejsou nastavená žádná pravidla, podle kterých by se vnučata podílela na chodu domácnosti a zastávala nějaké úkoly. Samotní prarodiče připouštějí, že po vnučatech nic nepožadují. „*Jako úkoly bych jim mohl dát, ale oni to moc nereflktují. Úklid, že by mi tady nějak pomohli, to moc ne, no. Spíš u maminky, tam je to nařízené*“ (Valacha). „*To někdy povysává, to jakž takž. Jinak do ničeho ho nenutím*“ (Kadlecová). „*Já to přestala řešit po letech určitých neúspěchů v maličkostech, jako pověsit prádlo. Takže já po ní nic nechci tak nějak. Já si říkám, že toho mají dost, přijdou ve čtyři hodiny ze školy, dělají tady dvě hodiny úkoly, co po nich můžete ještě chtít, ani aby si umyli boty, no*“ (Potočná).

Dvě pěstounky přiznávají, že nemá cenu po vnučkách něco chtít, protože to není uklizené tak, jak by mělo a ony to pak musí po nich stejně uklidit. „*Nádobí nerada myje, toho se štítí. Jsou věci, které vím, že po ní nemůžu chtít, protože to nemá význam. Abych to předělávala, to nemá cenu*“ (Potočná). „*Neřešíme to. Já si myslím, že ona to ani tak neumyje, jak to patří. Vždyť už ji život naučí, bude to muset udělat. Já si myslím, že obkoukala dost od nás, co se týče vaření a všeho, jak žijeme*“ (Krausová).

Na samotných vnučatech většinou prarodiče ponechávají úklid dětského pokoje, děje se tak ale hlavně, až když prarodiče vnuče upozorní na nepořádek. „*To jo, to hlavně, aby svůj kutloch si dal dohromady. To je hrůza někdy. Jak tam má binec, to je jasné, že uděláme kravál. V momentě umí uklidit, no*“ (Mrázek). „*Má na starosti pokoj, vynést smetí a tak. Často ji ale musím popohnat: „Není ti trapně? Když tu přijde někdo cizí a já mu ukážu ten tvůj pokoj?“*“ (Krausová). „*V pokoji si musí dělat pořádek, ten si udělá až ji pořádně seřvu, protože to oblečení je všude*“ (Kopecká).

Ve dvou rodinách vnučata pomáhají s úklidem, až když jsou k tomu vyzváni. „*Když mu řeknu, tak jo. To vysávání třeba, mu řeknu: „Kubo, pojd', povysávej.“ Tak třeba jo, někdy se mu vysvětlí, jak to má udělat. Tak jakože, jo. Nebo se smetím jde. Protože jsem mu říkala, že už je velký, že musí pomáhat, takže není to jenom o tom, že přijde ze školy jo a jsem domluvený s kamarádem nebo něco takového. To neexistuje*“ (Čapíková). „*Ale jinak, když jsme tady spolu,*

⁴ V závorkách jsou uvedené četnosti jednotlivých úkolů (domácích prací), které vnučata v rodině zastávají.

tak mi pomáhá, když jí řeknu, vždycky z myčky nádobí vybere. My máme takové rozdělené práce spolu. Já vyperu, ona to pověsí, ať už se trochu zapojí do toho“ (Kopecká).

Některé rodiny mají vymezenou sobotu pro úklid domácnosti, na kterém se musí podílet také vnoučata. *„Pravidelně každou sobotu se gruntuje. To musí povysávat. Každou sobotu jdeme na velký nákup, takže to mi vždycky pomůže“ (Koutná). „Vždycky v sobotu jak to, tak mi povysává, protože mě bolí páteř. No tak to vysávání, jinak mi někdy utře nádobí, ale to není pravidelně“ (Jandová).*

Potřeba řádu se nejvíce promítá v rodině, kde dědeček pečuje o čtyři vnoučata. Družka dědečka uvádí, že bylo potřeba vytvořit sofistikovaný plán související s učením, úklidem a chováním vnoučat, tak aby se rodina sladila a dobře fungovala. *„My máme způsob, tam máme harmonogram, který se dělá každý měsíc. Myslím, že je to správné. Harmonogram souvisí s učením, s úklidem, s posloucháním. Takže mají určitá pravidla. Ale taky mají dost volnosti. Ale musí taky splňovat nějaké podmínky tady. To znamená, že Adam, musí vypomáhat dědovi, Petra, ta nejstarší, nám. No a ti malí se přiučují, že. Tomáš, tak ten se pomaličku musí přizpůsobovat Adamovi, že. Jak půjde Adam do učení, tak že si zase vezmeme Tomáše, že. Jako mají volnost, ale musí mít tu volnost taky nějak trošku odpracovanou a s přístupem v kolik mají být doma a takové ty. Dřevo se dělá, to ten starší pomáhá, nádobí se pomáhá, ta už sem tam i vaří, protože my jsme starší a chodíme taky po doktorech, že. Dále smetí vynášet do popelnice, sem tam zametat dvůr, vysávání, vytírání. Ta si třeba přivydělá na umytí oken, že. A navíc starší děti sem tam při tom učení i vypomáhají. To je takové v globálu. Takže mají povinnosti, já si myslím, že je to správné, než jen vyletět ven a chytout se někde nějaké party. Měli takový přístup, že je matka vyrazila z baráku a nestarala se, že. Tady prostě musí být nějaké pravidla, bohužel“ (Šťastní).*

Odměny a tresty

Prarodiče-pěstouni shodně uvádějí, že tresty při nesplnění úkolů nebo požadavků, které vnoučatům zadali, nikdy neuplatňovali. Nyní, kdy vnoučata dospívají, na ně neplatí nic víc, než slovní napomenutí nebo zabavení elektroniky jako je mobilní telefon, počítač či televize.

„Když mě naštve, tak mu dám zaracha na počítač“ (Kadlecová). „Tak huknu po něm, to je jasné. Ted' spíše tak slovně, já tak: „Nestydíš se kruci, vždyť máš 16 roků, ty se nestydíš nebo co“ (Mrázek). „Tak já křičím jo. Tresty nepoužíváme. Největší trest je, když jí vezmu mobil“ (Kopecká). „No já mu třeba řeknu: „Když to neuděláš, tak ti zabavím telefon.“ A už je zle. Nebo mu řeknu: „Prostě podle zásluh, neuděláš to, tak nedostaneš kapesné, nekoupím ti

nic. „A on řekne: „Tak jo, já to udělám.“ Takže je tam ta domluva dobrá“ (Čapíková). „No tak mu řeknu, že by se měl zamyslet trošku nad tím, že jednou bude dospělý a babička nebo já mu nebudeme chodit uklízet nebo tak“ (Čapík). „No tak já tresty, já ho nebiju nebo tak. Já mu řeknu: „Víš co, dělej si, co chceš.“ A nemluvím s ním a jeho to pak štve, přijde a řekne: „Babi, já jsem to tak nemyslel“ (Jandová). „My tresty nepoužíváme. Já na ně zařvu vždycky. Já udělám kravál, oni se nafouknou, zalezou a je to. Asi takhle to funguje“ (Valacha). „Jsou tresty, ale ne fyzické. Vesměs se vypne Wifina na telefon a na televizi, protože mají chytrou televizi děcka, tak musí mít základní program, tak tím pádem se nebudou dívat na Youtube“ (Šťastní).

Dále družka pana Šťastného dodává, že se dětem strhávají body ve vytvořeném harmonogramu, takže mají děti méně kapesného.

Ve všech rodinách jsou pro prarodiče důležité známky vnoučat, tresty v této souvislosti však nepoužívají, snaží se vnoučata spíše vést k tomu, že se učí sami pro sebe.

„No jsou důležité, ale neberu to tak, že bych jí nějak trestala, nějaké zákazy, nevím“ (Kopecká). „Jsou. To on ví dobře, že mu to neodpustím. Ale zase musíte uznat tak, když vidíte, že se ten synek učí a nejde mu to, tak to musí být člověk soudný. Prostě nesmí ho ničit, protože čím více ničíte, tak konec. Po mém, vlastní zkušenost“ (Mrázek). „No byly, moc, a jsou. Ale nikdy jsem ho za známky netrestala, protože jsem mu říkala: „Učíš se pro sebe. A jak se budeš učit, tak se budeš v životě mít. Pro mě to neděleš, děláš to pro sebe“ (Koutná).

Když se naopak vnoučatům něco povede, většinou ve škole, tak mnoho prarodičů uvádí, že k pravidelnému kapesnému přiloží vnoučeti peníze navíc. Někteří finanční odměnu nepreferují, protože vnoučata, když něco chtějí, tak to většinou dostanou. Odměnou je pro vnouče pak pochvala. „Nevím, čím bych ho měla odměnit. On má prakticky všechno, peníze mu, když potřebuje, dám. On si šetří vždycky na Vánoce, to on vůbec jaksi neutrácí. Ale pochválím ho. Pochválím ho tak, že to mohlo být lepší. Ještě tak motivačně. Dvě dvojky, vidíš to, z takových pitomých předmětů – z pracovek a ze zpěvu. Vidíš, kdybys tam neměl ty dvě dvojky tak bys měl vyznamenání“ (Kadlecová). „Nikdy ne penězi. Ale chválím ho“ (Koutná).

Z rozhovorů dále vyplývá, že pro vnoučata je často odměnou nákup nového oblečení, což prarodiče ochotně vnoučatům dopřávají. „Pochválím. Něco se jí koupí. Ona je spokojená, já ji oblíkám. Ona se sama neoblíká. Já jdu a koupím jí oblečení“ (Krausová). „Pochválíme ho. On dostává kapesné svoje každý týden, jo. Takže se mu spíše koupí oblečení nebo něco navíc jo“ (Mrázek). „A když jdeme do Kiku, tak to ona si dovede vybrat hned něco. Tak to má takovou

odměnu svojí“ (Kopecká). „Když něco zvládne, tak on ví, že dostane odměnu, že dostane třeba více peněz nebo si vybere nějaké oblečení, protože on se rád oblíká“ (Čapíková).

Často odměna není důsledek dobře odvedené práce, ale také motivací. „Chtěl teď strašně takové ty hodinky dotykové, tak říkám: „Dobře já ti je objednáám, já ti je koupím, ale chci vidět prostě, že se budeš trochu lépe učit, zabereš trošku“ (Čapík).

V jednu případě žádnou odměnu vnouče nedostává, prarodič vnímá, že je vnouče odměňováno průběžně. „Ona, co chce, tak nějak dostane. Že by byla vyloženě za něco odměňována, tak to takový systém tady nemáme. A když něco potřebuje, tak to má – včera byla na výletě ze školy třeba. Já totiž nevím, za co bych ji měla odměňovat – „Umyj nádobí a já ti dám 20 Kč?“ To ne. Já jsem v tom taky nebyla tak vychována, tak to asi nedělám. Anebo to funguje i bez toho“ (Potočná).

Míra kontroly

Obecně prarodiče uvádějí, že se snaží vnoučata vést zejména k samostatnosti, ale často mají o vnoučata strach, a tak si rádi okolnosti ověřují, kontrolují a potřebují mít přehled.

„No třeba, než jsem si zvykla, že třeba bude chodit na tréninky sám, no tak jsem měla třeba obavy, že po tréninku někde bude lítat, jo. Prostě měla jsem strach. Takže jsme si pár věcí ověřili – u trenéra jsme si ověřili, jestli tam byl, takže radši tak“ (Čapíková). „Ted' už samostatnost, ale jak odejde, tak zkontroluju“ (Čapík). „Já ju nechávám tak, ale kontroluju to všechno. Ať si udělá podle sebe ledaco, ale já to musím mít pod palcem. Může mít volnost – řekne, že přijdou kluci, že jde na trénink, ale vše potřebuji vědět – do kdy tam bude, jak a co“ (Kopecká).

Většina prarodičů uvádí, že **škola** je jedinou povinností, kterou vnoučata mají a také k tomu tak přistupují. I když jsou dospívající vnoučata při přípravě do školy už zcela samostatná, pravidelná kontrola známek je samozřejmostí. „Žákovskou předkládá každý den“ (Mrázek). „Pravidelně, každou neděli předkládají žakovskou knížku, na podpis“ (Šťastní). „A známky ty kontroluju, ted' to mají na tom internetu, tak to mi musí ukázat, protože já nejsem takový typ vůbec“ (Kopecká).

V některých rodinách prarodiče kontrolují, zda má vnouče nachystané všechny pomůcky a sešity do školy. „Jo. To musím, protože jinak on knížky si nachystá všechno, neříkám, ale musím mu to zkontrolovat, aby k tomu měl třeba i ten sešit, aby ho nezapomněl a takhle, aby měl všechno“ (Jandová).

Kromě toho, někteří prarodiče dohlíží často, zda se vnouče do školy učí a připravuje. „Manžel, ho hodně kontroluje, jestli má dobrou přípravu udělanou a jestli má nachystané věci. Žakovskou mu kontroluje hodně, protože já právě s téma očima to tak nezvládám. On se doma musí učit, většinou v neděli se připravuje do školy před obědem. I přes týden se musí učit. No takže, učit se učí doma“ (Čapíková).

Shrnutí

Z analýzy dat vyplývá, že množství společných aktivit, které prarodiče-pěstouni se svými dětmi sdílejí, je ovlivněno zdravotním stavem prarodičů a mezigenerační vzdáleností mezi prarodičem a vnoučetem.

I přes věkový rozdíl dvou generací vnoučata prarodiče informují o jejich dni ve škole, vnučky pak s babičkami často rozebírají některé záležitosti a běžné problémy týkající se dospívání. Zdá se, že prarodiče, i když to pro ně mnohdy může být zatěžující, otevřeně s vnoučaty hovoří o jejich biologických rodičích. Menší část prarodičů-pěstounů přiznává, že sami od sebe téma týkající se biologických rodičů vnoučete neotvírají.

Pravidla uplatňována prarodičem nebo pěstouny či jejich úplná absence jsou nejvíce viditelná v úkolech, které děti zastávají při udržování chodu domácnosti. Přičemž se můžeme domnívat, že s rostoucím počtem vnoučat, o které prarodiče pečují, roste v rodině i potřeba řádu a pravidel. Co se týká uplatňování trestů, zejména fyzických, ty v rodinách, kde prarodiče pečují o vnoučata, uplatňována nejsou. Odměna je nejčastěji spojena s finančním přilepšením ke kapesnému, nákupem oblečení či slovní pochvalou.

Prarodiče se snaží vnoučata vést spíše k samostatnosti, která je však prarodiči často ověřena a zkontrolována. Samostatnost se nejvíce projevuje při školní přípravě vnoučat. Pro některé prarodiče je i přesto spojena s kontrolou úkolů a pomůcek do školy či připravenosti samotných vnoučat na výuku.

C. POHLED PRARODIČŮ-PĚSTOUNŮ NA VÝCHOVU VNOUČAT

Názor prarodičů na výchovu vlastních vnoučat v rámci pěstounské péče, je velmi důležitý pro vytvoření komplexního obrazu na problematiku výchovného působení prarodičů-pěstounů. Prarodiče jsou často ve věku, kdy by si mohli užívat bezstarostného důchodu zahrnující cestování a volný čas. Rodičovská role spojená s péčí o vnouče s představou tradiční prarodičovské role, dá se říci, ale příliš nesouvisí.

Vnímané zisky a ztráty pěstounské péče o vlastní vnouče/vnoučata

Ve třech případech se prarodiče přiklánějí k tomu, že pěstounská péče je příliš neobohatila, a to buď proto, že o vnouče pečují v podstatě od narození či raného dětství, takže jsou vnoučata pro ně spíše dětmi a nevnímají fakt, že je mají v pěstounské péči. „*Já ho беру jako syna. Mám ho od tří let, takže že by mě to nějak obohatilo, se říct nedá*“ (Kadlecová). „*Zatím ne, my jsme tady furt. Tady nebylo nikdy prázdný v tom baráku. Takže nepřijde. Já to mám pořád stejný, stejný koloběh*“ (Valacha). Pěstounka, která pečuje o vnuka v důsledku úmrtí matky (její dcery) a neschopnosti otce se o dítě postarat, přijímá situaci tak jak je, a k ziskům plynoucím z pěstounské péče se nevyjadřuje.

Většina prarodičů však bez zaváhání sděluje, že péče o vnouče/vnoučata je pro ně obohacením. Někteří prarodiče spojují jejich zkušenost s větším elánem do života, fyzickým omládnutím a překonáním vlastních zdravotních problémů. „*No obohatila, zkušenost, elán do života. Ne jak někteří, že sednou a sedí. To já vám řeknu, otec od matky dětí, on je starší o tři roky ode mě nebo tak, no a ti jeho vnuci další mě úplně obdivují, že já jdu s nimi třeba na bazén, i když mám bolavé nohy*“ (Čapík).

„*Asi, že musím být taková akčnější jo, protože tak bych seděla jak stará babka a pozorovala Ulici, a všelijaký ty seriály, jo. Nemusela bych se tak starat, jo. A to mě dalo... Já jsem totiž v roce 2005 prodělala rakovinu, jo. Já jsem říkala, kdyby asi ta vnučka tady nebyla, tak asi budu zahleděná do sebe a budu myslet na tu svoji nemoc, a tak jo*“ (Kopecká).

„*No určitě. Říkám, co by bylo mým smyslem života už teďka? Čekat až mi dají vnoučku jednou za tři měsíce na víkend? Co bych tady dělala? Já si to nedovedu vůbec představit... Nevím, možná mi to prospívá tím, že člověk neochabuje. Já teďka, co dělám fyzicky, jsem v životě nebyla takhle fyzicky vytižená jako teď... Je to takový živý domov. Já jsem měla celý život děti. Je to moje životní poslání*“ (Potočná).

Ve třech rodinách prarodiče oceňují, že díky péči o vnouče nezůstali sami, poté, co se jejich potomci osamostatnili. Dědeček-pěstoun, kterému je ve výzkumném souboru nejvíce let (75 let), v souvislosti se zisky navíc zmiňuje finanční přilepšení a lepší hospodaření s penězi. „*Když to tak vezmete, jak potom člověk stárne jo, je sám doma jenom, to není dobré, přece jenom je to veselejší takhle. Je více té srandy, jak se říká, když tu je no. Když byl malý, tak tu chodil, ale to nebylo ono, teď jsme s ním pořád no... Jedině finančně, protože tam dostáváme ten příspěvek na něco. No a umím udělat větší rozpočet. Jedině v tom, že jsem se naučil více šetřit, no*“ (Mrázek).

Z hlediska vnímaných ztrát, polovina respondentů sděluje, že není nic, o co by je péče o vnoučata připravila. Péče o vnoučata se stala přirozenou součástí jejich denního života. „*Ne, nevzala nic. Já nevím, co by mi vzala. To, co chci, to mám v rámci rodiny samozřejmě. Ne, nemůžu si naříkat na to*“ (Mrázek).

Zbývající prarodiče-pěstouni hovoří o ztrátě volnosti, osobního života. „*No měla bych více volnosti a mohli bychom si na tu dovolenou zajet. Ted' nemůžu prakticky, protože jak ji tu nemůžu nechat*“ (Krausovi). „*O nervy, o zdraví, o všechno. Je to úplně o něčem jiném. Jsem myslela, že budu jezdi, za děvuchou, že pojedu, tam do lázní a jedu tak do tramtárie možná, no. Není tam ta volnost, jak bych chtěla já no*“ (Koutná). „*No, co nám vzala, že jsme měli jiné plány, že jak budu v důchodě, tak budeme s manželkou cestovat, tam se podíváme, kde nebyla. Tak to nám trošku vzalo no, ale to si zase vynahradíme s vnoučaty, že jezdíme s nimi*“ (Čapík).

Porovnání výchovy vnoučete s výchovou vlastních dětí

V případě, že prarodiče mají srovnat výchovu vlastních dětí a vnoučat, která mají v pěstounské péči, tak podle většiny z nich u nich nedošlo ke změně přístupu. Prarodiče většinou v takovém případě doplňují, že na vlastní potomky nebylo tolik času, protože museli chodit do práce, a v důsledku toho například tolik nevnímali pubertu vlastních dětí. Dále prarodiče zmiňují, že se o vnoučata více bojí, než tomu bylo u jejich dětí. Připouštějí, že jsou při výchově svých vnoučat uvolněnější a pečlivější.

„*Byly nějaké povinnosti, takže co – jesle, školka, práce. Potom zas z práce do jeslí, školky, domů, uvařit. No tak, takový stereotyp, no. Určitě nebyl čas na ty děcka, protože do práce se muselo chodit že, to je jasné. No a prostě, já nevím, jak to mám říct. Nebylo to ono, co ted'. Teda já to mám alespoň trošku volnější a svobodnější ted' s vnukem*“ (Kadlecová).

„*Já asi myslím, že tak asi stejně. U nich jsem nepociťovala tu pubertu takovou. Asi, protože jsem chodila do práce jo, tak jsem na to asi neměla takový čas. Byla jiná doba, nebyly ty mobily, že. Děcka musela dělat a nehleděly furt do toho mobilu, že. Mám určitě větší strach, než když jsem byla mladší a vychovávala jsem ty vlastní děti, jo*“ (Kopecká).

„*Já si myslím, že ani ne. Tak já jsem na svoje děcka neměla tolik času, protože jsem pracovala a ted' jsem doma, takže mám jenom jeho, že. Asi jsem taková více pečlivější bych řekla*“ (Jandová).

„Nic, bych řekl. Prostě to беру tak, jak to jde. Ne že bych vymýšlel něco nového. Naopak bych řekl, že to, co moje děcka nemohly mít, tak má on, no. Spíše tak. Člověk to bere tak, je to vnuk, tak volněji no“ (Mrázek)

„Já nevím no. Já si to s tady téma více užívám. Vyblbla jsem se s nimi více, protože s vlastními dětmi jsem si nehrála vůbec... Jinak já jsem se o děti vždycky strašně bála. Takže když se řekne, že bude vnučka v sedm doma a je sedm pět, tak frrrt. Už volám nebo jančím prostě nebo mám strach prostě. Vidím to všechno černě“ (Potočná).

Ti prarodiče-pěstouni, kteří změny ve výchově přiznávají, tak je dávají do souvislosti s vyšší komunikativností a rozmazlováním oproti vlastním dětem. Jedna pěstounka přiznává, že je k vnukovi přísnější, protože si uvědomuje, že u svých dětí udělala chybu svou benevolencí. Jiní prarodiče-pěstouni naopak sdělují, že vnoučata zažívají oproti jejich dětem menší tresty.

„Jo, trošku jo. No, menší tresty jsou no u vnuka“ (Čapík). „Doma děcka dostala sekec, že a bylo to. Já si nedovedu představit, že bych ho praštil. Já si to nedovedu představit, pro mě by to bylo horší, jak pro něho ta facka třeba“ (Mrázek).

„Já jsem ho od první třídy pérovala, že mi i učitelky nadávaly, že jsem na něho tvrdá. Já vím, že jsem u svých děcek udělala chybu, že jsem jim povolovala, tak na vnukovi jsem to úplně jinak řešila. Já si spíš myslím, že vnuka rozmazluju víc, ale jsem přísná k němu. Jsou nastavená pravidla“ (Koutná).

Percepce ztráty tradiční role babičky-dědečka

Většina prarodičů-pěstounů v souvislosti s péčí a výchovou vlastních vnoučat nelituje nebo vůbec si nepřipouští ztrátu tradiční role babičky či dědečka. Pro prarodiče je prioritní, že vnoučatům můžou dopřát to, co jim nemohli nebo nechtěli poskytnout jejich rodiče – domov, lásku a bezpečí.

„Ne, já su ráda, že jsem vnučce udělala ten její domov. Co by s ní bylo? Kdybych já ji nechtěla, co by s ní bylo. Skončila by v dětském domově, a to já to, já bych nepřežila, to ne“ (Kopecká).

„No podívejte se, nelituju toho, pro mě by bylo lepší, kdyby syn žil, že. Kdyby měl tátu a mámu. A nemá ani tátu, ani mámu, že. Musím zastoupit, já jsem slíbil, že se pokusím ho, jestli mi to zdraví dovolí, tak alespoň do těch 18, vychovat. Jinač nelituju nic, no“ (Mrázek).

„No, kdybych ho nevzala, tak by šel do domova. Nějak jsem nad tímto nikdy nepřemýšlela. Tehdy jsem to prostě utla, teď už je to jedno. To už dožiju nějak“ (Koutná).

V jednom případě babička-pěstounka uvádí, že ona subjektivně toho nelituje, ale její dcera jí někdy vyčítá, že není tolik s dalšími vnoučaty. *„To mi dcera říká, ty máš ještě jedny vnoučata jo, protože ju mám tady, tak se jí musím více věnovat, než když ty jsou tam, že. Jináč to nejde, ale oni mě mají rádi. Tak vnuk má už 22, vnučka 18, takže když tam přijedu tak su s něma“ (Kopecká).*

Menší část výzkumného vzorku (dva prarodiče) přiznává, že litují ztráty tradiční role prarodiče. Ideální by pro ně bylo, kdyby rodina normálně fungovala a k takové situaci by vůbec nedošlo. V jednom případě partnerka pěstouna uvádí, že ona byla dětmi vždy vnímána jako ta přísnější, protože z jejího pohledu bylo pro partnera těžké si zvyknout, že není už jen dědeček, který děti rozmazluje, ale také pěstoun, který děti vychovává. *„Ze začátku to bylo horší, no. Protože ono je těžký si zvykat, že je děda a ještě pěstoun, jo. Já jsem spíš ta zlá, a on je ten hodnej. Ale už se přiklání v některých věcech i na moji stranu no. Ale musí to tak být, protože jinak by to nešlo, že jo“ (Šťastní).*

Shrnutí

Většina prarodičů možnost pečovat o vlastní vnouče/vnoučata vnímá jako obohacující. V souvislosti s tím hovoří o větším elánu do života, fyzickém omládnutí a překonání samoty či zdravotních problémů. Na druhou stranu polovina respondentů spojuje péči o vnouče se ztrátou svobody a osobního života.

Zatímco výchova vlastních potomků byla podle prarodičů zatížena nedostatkem času z důvodu pracovních povinností, s péčí o vnoučata jsou sice úzkostnější, ale také uvolněnější. Výchovné změny se odvíjí směrem k vyšší komunikativnosti a hýčkání.

Majoritní část prarodičů nereflektuje či nelituje ztráty tradiční role babičky či dědečka. Výjimkou není prožívaný nesoulad mezi pojetím prarodiče a pěstouna, který v jednom případě vnímá družka pěstouna.

DISKUZE

Extenzivní výzkum, který má kvantitativní charakter, se zaměřil na dva výzkumné předpoklady. Jeden z nich se týkal společných činností prarodičů a vnoučat. Druhý se orientoval na styly výchovy u prarodičů a jejich odlišnosti od rodičovských stylů výchovy.

Intenzivní výzkum, který měl kvantitativní i kvalitativní charakter, byl zaměřený na specifickou skupinu, a to prarodiče-pěstouny vychovávající vlastní vnouče/vnoučata. Tři výzkumné otázky byly orientovány na zjištění okolností pěstounské péče prarodičů, výchovných specifík prarodičů-pěstounů a pohled samotných prarodičů na výchovu svých pěstounských vnoučat.

Výše uvedené předpoklady a výzkumné otázky odpovídaly podobně zaměřeným studiím. Některé výsledky z extenzivního výzkumu a témata vzešlá z intenzivního výzkumu byly a v souladu s předchozími výzkumy. Jiné výsledky a témata obohatily okrajově zmíněné zjištění výzkumů, navíc vyvstala i témata nová.

Z hlediska společných činností prarodičů a vnoučat v rámci extenzivního výzkumu se ve shodě s jinými výzkumy (např. Roberto, & Stroes, 1992; Smorti, Tschiesner, & Farneti, 2012) ukazuje, že babičky se častěji věnují aktivitám s vnoučaty než dědečkové, s výjimkou sportovních aktivit (a to pasivních či aktivních). Převaha sportu u dědečků může souviset, jak uvádí ve výzkumu Tarrant (2012), s tím, že takové aktivity s vnoučaty odrážejí jejich identitu jako muže a souvisí s maskulinitou, stejně jako s tím, že jsou jako dědečci aktivní, sportují a chodí ven mimo domov. Péče o domácnost, a s tím související aktivity, je tradičně přisuzována ženám.

Vnoučata vnímala kladný emoční vztah a slabé výchovné řízení babiček silněji než u dědečků. Můžeme se domnívat, že je to spojené s tím, že v kontaktu s vnoučetem jsou babičky aktivnější a mají pro ně větší pochopení než dědečci (Fingerman, 2004). I přesto je zajímavé, ve shodě s tím, co uvádí Dubas (2001), že děti mají citově blíže k prarodičům stejného pohlaví. Vnučky vnímaly kladné výchovné působení babiček silněji než vnuci, a naopak vnuci vnímali kladné výchovné působení u dědečků silněji než vnučky. Můžeme předpokládat, že v období dospívání mají vnoučata s prarodičem stejného pohlaví více společného, což se také projevilo ve společných aktivitách prarodičů a vnoučat. Například mnohem pravděpodobněji bude vnučka s babičkou diskutovat o pečení vánočního cukroví než s dědečkem, a naopak vnuk bude pravděpodobněji fotbal v televizi komentovat s dědečkem než s babičkou.

V porovnání s rodičovským výchovným působením je zřejmé, že vnoučata u prarodičů zažívají více volnosti a zároveň na ně kladou méně požadavků. Z hlediska emočního vztahu, děti u rodičů prožívají více záporných momentů než u prarodičů. Tyto poznatky lze spojovat s tím, že prarodiče sice mohou dítě v období dospívání určitým způsobem usměrňovat, poskytovat mu rady, ale nejsou primárně zodpovědní za výchovu dětí, tak jako rodiče, kteří musí dítě vést určitým směrem. Toto směřování se většinou bez zvýšených požadavků či záporných momentů ve výchově neobejde.

Na základě výše uvedeného se můžeme domnívat, ve shodě s dalšími výzkumy (např. Attar-Schwartz, Tan, & Buchanan, 2009), že i pro dospívající vnoučata mohou být prarodiče vlivnými dospělými, kde vzdálenost dvou generací zřejmě nehraje zásadní roli.

Ve srovnání s výchovou klasických prarodičů, lze orientačně sledovat, vzhledem k limitům práce uvedených dále, že ve výchově ze strany prarodičů-pěstounů, kteří pečují o svá vnoučata, dochází k určitým posunům. Kromě kladné komponenty v rámci emočního vztahu nabývá na významu záporná složka. Podobně v rámci výchovného řízení, slabé řízení roste spolu s rozporným řízením. Lze tak předpokládat, že výchova prarodičů-pěstounů se z hlediska emočního vztahu a výchovného řízení blíží rodičovské výchově v porovnání s výzkumy u nás zjišťující výchovné styly rodičů (např. Gillernová 2009, 2011). Tento poznatek, zdá se být správný a logický – tím, jak se prarodiče stávají znovu rodiči, mění se i jejich výchovné působení. Na rozdíl od klasického prarodičovství, kdy prarodiče svým vnoučatům poskytují množství volnosti s minimem požadavků a záporných momentů, se prarodiče-pěstouni stávají osobami, které jsou primárně zodpovědné za výchovu svých vnoučat a je žádoucí, aby se jejich výchova tomu také uzpůsobila.

Co se týká okolností svěření vnoučat do pěstounské péče prarodičům, tak zde je paleta příčin velmi rozmanitá. Příčiny, jako užívání alkoholu a drog rodiči, zanedbávání a týrání dětí, trest odnětí svobody, popisující nezdravý životní styl rodičů, dále vlastnosti osobnosti (např. nezájem rodiče o dítě, nízký věk rodiče, nezodpovědnost) a v neposlední řadě životní události jako opuštění dítěte rodičem, úmrtí rodiče, rozpad partnerského vztahu, se objevují i v jiných výzkumech, a to u nás (např. Hanušová, Jeníčková, & Uhlířová, 2009; Mošťková, & Sobotková, 2016) i v zahraničí (např. Backhouse & Graham, 2012; McGowen, Ladd, & Strom, 2006). Uvedené příčiny jsou v našem souboru rovnoměrně rozděleny, což může souviset s malým výzkumným vzorkem. Alarmující se ve shodě s dalšími výzkumy zdá „pouhý“ nezájem rodičů o děti, který se týká celkově systému náhradní rodinné péče (např. Sobotková, 2010).

Problematická rodinná historie prarodičů-pěstounů (rozvod, alkoholismus či násilí ze strany bývalého partnera, komunikační problémy, úmrtí partnera) v našem vzorku nebyla ojedinělou situací. V mnoha případech potomci zrcadlili rodiče v problémovém chování. Rozvod rodičů problémových potomků mohl ovlivňovat výchovné pozadí a poskytovanou citovou podporu. Konec konců rozchod biologických rodičů dětí, které mají prarodiče v pěstounské péči, byl jako spouštěč dalších problémů, poměrně častý.

I když příběhy a zkušenosti příbuzenských pěstounských rodin jsou zcela jedinečné, lze zaznamenat určitá výchovná specifika, platná pro větší část participantů – pěstounských prarodičů.

Bližší analýzou společných činností prarodičů-pěstounů a vnoučat se dospělo ke zjištění, že je často obtížné je realizovat z důvodu zdravotního stavu prarodičů a mezigenerační vzdálenosti mezi prarodičem a vnoučetem. Zdravotní stav byl zmiňován zejména v těch rodinách, kde fungovali oba prarodiče, protože jeden z nich byl většinou závažněji nemocen. To pak limitovalo rodinu v absolvování společných výletů, dovolených a pro druhého prarodiče (partnera) to znamenalo větší zátěž. Dá se říci, že neočekávaná role prarodiče jako pečovatele často souvisí s dalšími pečovatelskými úlohami jako je péče o jiné příbuzné (Orb, & Davey, 2004).

Z hlediska komunikace je pozitivní, že i v období dospívání vnoučat dochází mezi prarodiči a vnoučaty v péči ke každodenní konverzaci, většinou o tom, jaký měla vnoučata den ve škole. Prarodiče se rozcházeli ve svých výpovědích ohledně komunikace s vnoučaty o biologických rodičích. Podobně, jako uvádí ve výzkumu Žáková (2016), to záleží na příčinách svěření dítěte do pěstounské péče prarodičům. Většina prarodičů si s vnoučaty o biologických rodičích povídala bez rozpaků, se zájmem o jejich prožívání v této věci. Určitým tabu se komunikace na toto téma stala v rodinách, kde příčinou svěření dítěte do pěstounské péče prarodičům byla drogová závislost rodičů nebo týrání dítěte. Uvedené téma bylo podle výpovědí prarodičů jednak obtížné pro ně samotné, dále měli pocit, že vnoučata se o tom bavit nechtěla. Díky dotazníku administrovanému dospívajícím vnoučatům v rodinách, bylo také možné zachytit pohled vnoučat na tuto problematiku. Samotná vnoučata reflektovala absenci tématu v daných rodinách také, jelikož v dotaznících neuváděla, že by se společně s prarodiči bavila o minulosti.

Přesto, že prarodiče sužují různé nemoci a doprovodné potíže, nechávají vnoučatům, která jsou už dost velká na to, aby se podílela na chodu domácnosti, volnost v této oblasti a dá

se říci, že sekundárně tak zanedbávají sebe sama. Polovina participantů přiznala, že v rodině nejsou nastavená pevná pravidla týkající se chodu domácnosti. Prarodiče po vnoučatech nic nepožadovali, kromě úklidu dětského pokoje, který nechávali většinou v jejich režii. Tuto benevolenci prarodiče často zdůvodňovali zaneprázdněností vnoučat (škola, kroužky) a jejich nepečlivostí při úklidu. Specifický byl případ dědečka, který měl v pěstounské péči čtyři vnoučata. Zde za přispění dědečkovy družky fungoval promyšlený systém týkající se úklidu, ale také učení a chování vnoučat.

Reflexe prarodičů nad výchovou vlastních potomků a vnoučat v jejich péči, vedla ke zjištění, že většina z nich nezměnila svůj výchovný přístup. Prarodiče často uváděli, že na vlastní potomky nebylo tolik času, protože museli chodit do práce. Ve spojitosti s péčí o vnoučata a důchodem, vnímali citlivěji dospívání vnoučat a měli o vnoučata větší strach. S tímto zjištěním souvisí i míra poskytované volnosti. Prarodiče se snaží vnoučatům dávat preferovanou volnost, ale raději zejména z důvodu bezpečnosti a nástrah vnějšího světa mají přehled a kontrolu. Otázku zvýšené ostražitosti vůči bezpečnosti dětí uvádí ve výzkumu například Sampson a Hertlein (2015).

Prarodiče, přiznávající změnu přístupu ve výchově vnoučat, ji spojovali s vyšší komunikativností (Fuentes, Bernedo, & Fernández-Molina, 2008). Zároveň vyvstala otázka většího rozmazlování, která může souviset s tím, že prarodiče nepřijali primární roli pečovatele a náhradního rodiče. V jednom případě pěstounka změnu přístupu ve směru vyšší přísnosti spojovala s nezvládnutou výchovou vlastních dětí, ke kterým byla podle jejího názoru příliš benevolentní.

Pro majoritní část prarodičů-pěstounů výkon pěstounské péče nebyl spojen se ztrátou tradiční role babičky-dědečka. Prarodiče v souvislosti s tím většinou uváděli, že kdyby děti nevychovali oni, tak by skončily v dětském domově, což by pro ně bylo nepřijatelné. Vnouče prarodiče tak často přijali, aniž by přemýšleli o rizicích spojených například s jejich zdravotním stavem. S podobným zjištěním přichází v diplomové práci Žáková (2016), kde pro všechny prababičky-pěstounky ve výzkumném vzorku bylo přijetí dítěte automatické, podle jejich sdělení, nepřijetí vnoučete ani nezvažovaly.

Prarodiče v jiných výzkumech (např. McGowen, Ladd, & Strom, 2006; Uhlířová et al., 2010) vnímají pěstounskou péči ve většině případů jako obohacující, jelikož se cítí být aktivnější, mladší, a zažívají mnoho různých podnětů (např. moderní technologie). Toto zjištění se potvrzuje i na našem vzorku, navíc prarodiče zisky plynoucí z pěstounské péče spojují

s překonáním samoty či zdravotních problémů, které tak mohou v souvislosti s tím ustupovat do pozadí. Někteří prarodiče uváděli, že jejich představa o důchodu stráveného s přáteli, volnočasovými aktivitami, cestováním a objevováním nových míst musela zůstat stranou (Orb, & Davey, 2004).

Na jednu stranu tento výzkum mapuje téma, které v našem odborném prostředí nebylo příliš v popředí zájmu odborníků. Z druhé strany má předložený výzkum určité limity na základě, kterých je potřeba uvedená zjištění interpretovat s opatrností.

Je nezbytné vzít v úvahu, že výsledky, o způsobu výchovy a sdílených činnostech prarodičů a vnoučat, v rámci extenzivního výzkumu nemusí souviset pouze s pohlavím prarodičů. Vliv můžou mít další proměnné jako je věk, vzdělání prarodičů, které se v rámci výzkumu nepodařilo zjistit, jelikož děti tyto osobní zdroje u svých prarodičů neznaly. Dále nebylo možné už ze samotné povahy kvantitativního výzkumu při sběru dat zabezpečit, aby se výzkumu zúčastnily děti pouze většinové české populace. Je třeba počítat s tím, že dotazník vyplňovaly i děti z řad menšinové populace (např. Romové, Vietnamci a Ukrajinci). V těchto národnostních menšinách mohou mít děti zcela jiné výchovné zkušenosti se svými biologickými prarodiči než vnoučata majoritní populace.

Z hlediska použité metody, Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy (Čáp, & Boschek, 1994) byl adaptován na populaci, pro kterou původně nebyl určen. Další výzkumná šetření by tento nedostatek mohla eliminovat využitím dotazníku, který byl použit v jiném výzkumu na zjišťování výchovných stylů prarodičů. Příkladem by mohl být dotazník Reye a Ruize (1990), který ve výzkumu využil Viguer a jeho kolegové (2010).

Za zmínku stojí uvést, že zjišťované společné činnosti prarodičů a vnoučat nebyly rozděleny do pěti kategorií prostřednictvím statistických metod. Zlepšení tohoto nedostatku by přineslo využití faktorové analýzy. Skutečnost by ještě lépe odrážela možnost nejprve výzkumně zjistit, např. stanovením určitého počtu společných aktivit, typické aktivity vnoučat a prarodičů, a na základě toho vytvořit seznam aktivit. Následně pak pomocí faktorové analýzy by bylo vhodné určit faktory společných činností, tak jako to ve výzkumu udělal například Kennedy (1992).

Design mnohonásobné případové studie (Yin, 1994 podle Hendl, 2016) v rámci intenzivního výzkumu mi umožnil setkat se s každou rodinou, kde prarodiče mají svěřená vnoučata do pěstounské péče, zvláště, a proniknout tak hlouběji do problematiky výchovných a „rodičovských“ zkušeností prarodičů-pěstounů. Vzhledem k tomu, že problematika

příbuzenské, zvláště prarodičovské, pěstounské péče je stále aktuálnější (vypovídají o tom například statistické údaje o počtu prarodičů-pěstounů), tak se domnívám, že je přínosné získávat nové poznatky o této problematice.

Mezi limity intenzivního výzkumu spadá genderová nevyváženost souboru. Vzorek svým zastoupením ale zároveň může odrážet skutečnost, že jsou to spíše babičky, které mají v pěstounské péči svá vnoučata. Za další úskalí lze považovat fakt, že rozhovorů se zúčastnily pouze dva partnerské páry. Je pravdou, že ve třech rodinách, kde fungovali oba prarodiče jako pěstouni, byli dva dědečci a jedna babička zdravotně indisponováni k účasti na rozhovoru. Nicméně předložený výzkum ukázal, že v rozhovorech se mnohdy pohled dědečků odlišoval ve srovnání s babičkami. Proto se domnívám, že by bylo zajímavé, kdyby budoucí výzkumy zaměřily své zkoumání na pěstounské rodiny, kde oba prarodiče-pěstouni pečují o vnouče/vnoučata a bylo by možné tak jejich vzájemné porovnání a získání komplexnějších informací o výchovných specifikách.

Další nevýhodu lze spatřovat v tom, že generalizace získaných závěrů je z důvodu malého počtu participantů omezená. Zároveň účast na výzkumu do jisté míry závisela na ochotě prarodičů spolupracovat, což může také zkreslovat výsledky.

Jedním z kritérií pro výběr prarodičů-pěstounů bylo věkové omezení (11-16 let) vnoučete/vnoučat v pěstounské péči prarodiče/prarodičů. To lze na jednu stranu vnímat jako výhodu, protože díky tomu bylo možné získat poznatky o výchově dospívajících vnoučat prarodiči-pěstouny. Jako limit může být vnímán fakt, že ve čtyřech rodinách prarodiče pečovali kromě dospívajícího vnoučete i o věkově mladší děti, jejichž pohled na výchovu prarodičů zjišťován nebyl.

Další výzkumné směřování by se v návaznosti na intenzivní výzkum mohlo zakládat na provedení kvantitativní studie, na větším výzkumném vzorku prarodičů-pěstounů. Taková studie by pak mohla potvrdit, případně vyvrátit některé výzkumné domněnky zjištěné při analýze dat.

Zlepšení předloženého extenzivního výzkumu nebo dalších navazujících výzkumných šetření by mohlo spočívat v hledání souvislostí mezi společnými činnostmi vnoučat a prarodičů a výchovnými styly prarodičů.

Získané poznatky o výchovných stylech prarodičů mohou být obohacením pro psychologickou teorii u nás a zároveň inspirací pro další výzkumné směřování v oblasti

vztahů prarodičů a vnoučat. Odborníkům z řad psychologů, doprovázejících sociálních pracovníků, kteří pracují s prarodiči-pěstouny, mohou výsledky intenzivního výzkumu pomoci lépe porozumět výchovným zkušenostem prarodičů-pěstounů a účinněji poskytovat podporu v rámci psychologického poradenství a sociální práce.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat styly výchovy a společné činnosti prarodičů a vnoučat. Kromě toho bylo účelem popsat způsob výchovy a rodičovské zkušenosti prarodičů, kteří mají v pěstounské péči své vnouče/vnoučata. V teoretické části jsem se věnovala teoretickým východiskům způsobu výchovy, roli prarodiče a jeho podílu na výchově dítěte v rodině, poukázala jsem na prarodiče jako významné dospělé. Dále jsem charakterizovala specifika pěstounské péče prarodičů s důrazem na výchovu vnoučete.

Výsledky kvantitativního empirického šetření v rámci extenzivní části výzkumu potvrdily výchozí předpoklad o odlišném způsobu výchovy prarodičů a rodičů. Z hlediska emočního vztahu, výchovné působení rodičů se vyznačuje silnějším záporným elementem. Zároveň prarodiče dávají dětem více volnosti a mají na ně méně požadavků. Výchozí předpoklad o diferenciaci společných činností prarodičů a vnoučat nebyl potvrzen. Nicméně babičky se celkově častěji účastní společných činností s vnoučaty než dědečkové, s výjimkou sportu.

Na základě analýzy dat v intenzivní části výzkumu, lze usuzovat, že okolnosti péče o vnouče prarodiči-pěstouny jsou v mnoha ohledech (příčiny svěřeni, rodinné pozadí prarodičů, kontakt dětí s biologickými rodiči) pro každou rodinu specifické a často problematické. Z hlediska výchovných specifik prarodičů-pěstounů, lze vyvozovat, že množství sdílených aktivit mezi prarodiči a vnoučaty, je ovlivněno zdravotním stavem prarodičů a mezigenerační vzdáleností mezi prarodice a vnoučetem. Z hlediska komunikace, otevírání tématu týkající se biologických prarodičů dítěte/dětí prarodiči, závisí na příčinách svěřeni dítěte do pěstounské péče (překážku tvoří příčiny jako drogová závislost rodičů či týrání dítěte). Prarodiče se obecně snaží vnoučata vést spíše k samostatnosti, ale v souvislosti s obavami o bezpečnost dětí, volnost raději ověřují. Výchovný přístup prarodičů vůči vnoučatům se z jejich pohledu spíše shoduje s přístupem, který uplatňovali při výchově vlastních potomků. Případné změny jsou spojeny s vyšší komunikativností a rozmazlováním. Majoritní část prarodičů-pěstounů nespojuje výchovu svých vnoučat se ztrátou tradiční role babičky-dědečka, péče o vnouče je spíše obohacením života. Charakteristiky souboru neumožňují zobecnit tyto závěry na celou populaci prarodičů-pěstounů a jejich vnoučata svěřené do péče.

Přínosem této práce je rozšíření psychologických poznatků o výchovných stylech prarodičů a výchovných specifikách pěstounských rodin, ve kterých prarodiče pečují o svá dospívající vnoučata, s ohledem na nedostatek odborné literatury zaměřené na tuto

problematiku. Výsledky intenzivního výzkumu mohou psychologům a sociální pracovníkům pracujícím s prarodiči-pěstouny a jejich vnoučaty pomoci lépe zacílit pomoc při psychologickém poradenství a sociální práci.

Seznam použité literatury

- Altshuler, S. J. (1999). Children in Kinship Foster Care Speak Out: We Think We're Doing Fine. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 16(3), 215-235.
- Attar-Schwartz, S., Tan, J., & Buchanan, A. (2009). Adolescents' Perspectives on Relationships with Grandparents: The Contribution of Adolescent, Grandparent, and Parent-Grandparent Relationship Variables. *Children & Youth Services Review*, 31(9), 1057-1066.
- Backhouse, J., & Graham, A. (2012). Grandparents Raising Grandchildren: Negotiating the Complexities of Role-Identity Conflict. *Child and Family Social Work*, 17(3), 306-315.
- Bates, J., S., & Taylor, A., C. (2016). Grandparent–Grandchild Relationships. In Shehan C., L. (Ed.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies* (1-7). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind, D. (1991a). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Baumrind, D. (1991b). Effective Parenting During the Early Adolescent Transition. In Cowan, P. E., Hetherington, E. M. (Eds.), *Advances in Family Research* (111-163). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Baumrind, D. (2005). Patterns of Parental Authority and Adolescent Autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (108), 61-69.
- Becker, O. A., & Steinbach, A. (2012). Relations between Grandparents and Grandchildren in the Context of the Family System. *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 37(3-4), 543-566.
- Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
- Bersabé, R., Fuentes, M. J., & Motrico, E. (2001). Análisis psicométrico de dos escalas para evaluar estilos educativos parentales. *Psicothema*, 13(4), 678-684.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Bronfenbrenner, U. (1985). Freedom and Discipline Across the Decades. In G. Becker, H. Becker, & L. Huber (Eds.), *Ordnung und unordnung* (326–339). Weinheim, Germany: Beltz.
- Creasey, G. L., & Koblewski, P. J. (1991). Adolescent Grandchildren's Relationship with Maternal and Paternal Grandmothers and Grandfathers. *Journal of Adolescence*, 14(4), 373-387.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV.
- Čáp, J. (1999). Styly rodinné výchovy. *Psychologie dnes*, 5(8), 23-24.
- Čáp, J., & Boschek, P. (1994). *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*. Brno: Psychodiagnostika.
- Čáp, J., Čechová, V., & Boschek, P. (2000). *Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let*. Praha: IPPP ČR.
- Darling, N., & Steinberg (1993). Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Davey, A., Savla, J., Janke, M., & Anderson, S. (2009). Grandparent–Grandchild Relationships: From Families in Contexts to Families as Contexts. *The International Journal of Aging and Human Development*, 69(4), 311-325.
- Denissen, J. J., Van Aken, M. A., & Dubas, J. S. (2009). It Takes Two to Tango: How Parents' and Adolescents' Personalities Link to the Quality of Their Mutual Relationship. *Developmental Psychology*, 45(4), 928–941.
- Dubas, J. S. (2001). How Gender Moderates the Grandparent–Grandchild Relationship: A Comparison of Kin-Keeper and Kin-Selector Theories. *Journal of Family Issues*, 22(4), 478-492.
- Fingerman, K., L. (2004). The Role of Offspring and In-Laws in Grandparents' Ties to Their Grandchildren. *Journal of Family Issues*, 25(8), 1026–1049.
- Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., & Fernández-Molina, M. (2008). Adolescents in Foster Care with Their Grandparents. *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(4), 41-58.
- Gabriel, Z., & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.

- Gillernová, I. (2004). Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. In: *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [cit. 2016-08-13]. Získáno z: <<http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/gillernova.pdf>>.
- Gillernová, I. (2007). Edukační interakce dospělých a dětí. In Krámský, D. (Ed.), *Humanitní vědy dnes a zítra* (205-220). Liberec: Bor.
- Gillernová, I. (2009). Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících. *Československá psychologie*, 53(3), 209-223.
- Gillernová, I. (2011). Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In Gillernová, I., Kebza, V., & Rymeš, M. et al., *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí* (121-134). Praha: Grada.
- Gray, A. (2009). The Social Capital of Older People. *Ageing and Society*, 29(1), 5–31.
- Hank, K., & Buber, I. (2009). Grandparents Caring for their Grandchildren: Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30(1), 53-73.
- Hanks, R., S. (2001). „Grandma, What Big Teeth You Have!“. The Social Construction of Grandparenting in American Business and Academe. *Journal of Family Issues*, 22(5), 652–676.
- Hanušová, L., Jeníčková, N., & Uhlířová, V. (2009). Problematika příbuzenského náhradního rodičovství [online]. [cit. 2016-08-24]. *Konferenční příspěvek Mezinárodní konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinné péče*. Získáno z: <<http://www.blokovygrant.cz/download.php?id=1372&typ=m>>.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Harwood, J., & Lin, M. C. (2000). Affiliation, Pride, Exchange, and Distance in Grandparents' Accounts of Relationships with Their College-Aged Grandchildren. *Journal of Communication*, 50(3), 31-47.
- Hauser-Schöner, I. (1996). *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál.
- Hayslip, B., & Goodman, C. C. (2008). Grandparents Raising Grandchildren: Benefits and Drawbacks? *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(4), 117-119.

- Hayslip, B., Shore, R. J., Henderson, C. E., & Lambert, P. L. (1998). Custodial Grandparenting and the Impact of Grandchildren with Problems on Role Satisfaction and Role Meaning. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 53(3), 164-173.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Huh, D., Tristan, J., Wade, E., & Stice, E. (2006). Does Problem Behavior Elicit Poor Parenting? A Prospective Study of Adolescent Girls. *Journal of Adolescent Research*, 21(2), 185-204.
- Hyde, V., & Gibbs, I. (1993). A Very Special Relationship: Granddaughters' Perceptions of Grandmothers. *Ageing and Society*, 13(1), 83-96.
- Janouchová, M. (1996). *Soužití tří generací v rodině*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Kam, J. A., & Nussbaum, J. (2008). Exploring the Dynamic Nature of the Grandparent-Grandchild Relationship. [online]. [cit. 2016-11-06]. *Paper presented at the annual meeting of the NCA 94th Annual Convention, TBA, San Diego, CA*. Získáno z: <http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/4/3/7/7/pages243776/p243776-1.php>.
- Kaminski, P. L., Hayslip, B., Wilson, J. L., & Casto, L. N. (2008). Parenting Attitudes and Adjustment Among Custodial Grandparents, *Journal of Intergenerational Relationships*, 6(3), 263-284.
- Kennedy, G. (1992). Shared Activities of Grandparents and Grandchildren. *Psychological Reports*, 70(1), 211-227.
- Kiraly, M., & Humpreys, C. (2013). Family Contact for Children in Kinship Care: A Literature Review. *Australian Social Work*, 66(3), 358-374.
- Kolomer, S. (2000). Kinship Foster Care and Its Impact on Grandmother Caregivers. *Journal of Gerontological Social Work*, 33(3), 85-102.
- Krishnakumar, A., & Buehler, Ch. (2000). Interparental Conflict and Parenting Behaviors: A Meta-Analytic Review. *Family Relations*, 49(1), 25-44.

- Landová, K. (2011). *Změna role prarodičů v rodině* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 2016-09-29]. Získáno z: <http://is.muni.cz/th/218216/ff_m/Diplomova_prace.pdf>.
- Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. (1939). Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created „Social Climates“. *The Journal of Social Psychology*, 10(2), 269-299.
- Li, T. (2002). A Comparison of Maternal Parenting Style Attitudes of Grandmothers and Mothers of Young Children in Taiwan: Development of a New Measure of Parenting Style [online]. [cit. 2016-09-30]. *Annual Meeting of the American Educational Research Association*. Získáno z: <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED468497.pdf>>.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent–Child Interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of Child Psychology IV*. New York: Wiley.
- Mansson, D. (2016). The Joy of Grandparenting: A Qualitative Analysis of Grandparents. *Journal of Intergenerational Relationships*, 14(2), 135-145.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál.
- McGowen, M. R., Ladd, L., & Strom, R. D. (2006). On-line Assessment of Grandmother Experience in Rasing Grandchildren. *Educational Gerontology*, 32(8), 669-684.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (2006). *Roční výkaz o výkonu sociálněprávní ochrany dětí za rok 2006* [online]. [cit. 2017-04-12]. Získáno z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (2016). *Roční výkaz o výkonu sociálněprávní ochrany dětí za rok 2016* [online]. [cit. 2017-04-12]. Získáno z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

- Monserud, M. A. (2008). Intergenerational Relationships and Affectual Solidarity Between Grandparents and Young Adults. *Journal of Marriage and the Family*, 70(1), 182–195.
- Mošťková, Š., & Sobotková, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče. *E-psychologie* [online]. 10(4), 47-64 [cit. 2017-06-13]. Získáno z: <http://e-psycholog.eu/pdf/mostkova_sobotkova.pdf>.
- Mueller, M. M., & Elder, G. H. (2003). Family Contingencies Across the Generations: Grandparent–Grandchild Relationships in Holistic Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 404–417.
- Nadační fond J&T (2014). *Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte. Metodická příručka*. Praha: Nadační fond J&T.
- Neugarten, B., & Weinstein, K. (1964). The Changing American Grandparent. *Journal of Marriage and the Family*, 26(2), 199–204.
- Orb, A. & Davey, M. (2004). *Perceptions of Grandparents as Primary Carers of Their Grandchildren*. Perth, WA: Curtin University of Technology.
- Osuna, M. J. (2006). Relaciones familiares en la vejez: Vínculos de los abuelos y de las abuelas con sus nietos y nietas en la infancia. *Revista Multidisciplinar de Gerontología*, 16(1), 16-25.
- Pavlíková, E., Lacinová, L., & Širůček, J. (2002). Temperament kojence a batolete ve vztahu k utváření výchovných postojů u matek. In Smékal, V., & Macek, P. (Eds.), *Utváření a vývoj osobnosti* (55-74). Brno: Barrister&Principal.
- Pollet, T. V., Nettle, D., & Nelissen, M. (2006). Contact Frequencies Between Grandparents and Grandchildren in Modern Society: Estimates of the Impact of Paternity Uncertainty. *Journal of Cultural Evolutionary Psychology*, 4(3-4), 203–213.
- Prinzle, P., Stams, G. J., Deković, M., Reijntjes, A. H., & Belsky, J. (2009). The Relations Between Parents' Big Five Personality Factors and Parenting: A Meta-Analytic Review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 351–362.
- Rabušicová, M., Kamanová, L., & Pevná, K. (2011). *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita.

- Ranst, N., Verschueren, K., & Marcoen, A. (1995). The Meaning of Grandparents as View by Adolescent Grandchildren: An Empirical Study in Belgium. *International Journal of Aging and Human Development*, 41(4), 311-324.
- Reitzes, D. C., Mutran, E. (2004). Grandparenthood: Factors Influencing Frequency of Grandparent–Grandchildren Contact and Grandparent Role Satisfaction. *The Journals of Gerontology Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(1), 9-16.
- Rey, G., & Ruiz, M. C. (1990). *Estilos de socialización y desarrollo moral en cinco centros juveniles*. Santa Fé de Bogotá: CINDE.
- Rico, C., Serra, E., & Viguer, P. (2001). Abuelos y nietos. Abuelo favorito-abuelo útil. Madrid: Pirámide.
- Roberto, K., & Stroes, J. (1992). Grandchildren and Grandparents: Roles, Influences, and Relationships. *International Journal of Aging and Human Development*, 34(3), 227-239.
- Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A Study of Role Conceptions. *Journal of Marriage and the Family*, 39(1), 165-174.
- Ruiz, S., A., & Silverstein, M. (2007). Relationships with Grandparents and the Emotional Well-Being of Late Adolescent and Young Adult Grandchildren. *Journal of Social Issues*, 63(4), 793-808.
- Sampson, D., Hertlein, K. (2015). The Experience of Grandparents Raising Grandchildren. *GrandFamilies: The Contemporary Journal of Research, Practice and Policy*, 2(1), 75-96.
- Schaefer, E. S. (1959). A Circumplex Model for Maternal Behavior. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), 226-235.
- Silverstein, M. (2007). Benefits of Grandparents Raising Grandchildren. *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(3), 131-134.
- Smorti, M., Tschiesner, R., & Farneti, A. (2012). Grandparents-Grandchildren Relationship. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 46, 895-898.
- Sobotková, I. (2010). Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče. *E-psychologie* [online]. 4(1), 51-57 [cit. 2017-06-15]. Získáno z: <<http://e-psycholog.eu/pdf/sobotkova.pdf>>.

- Sobotková, I., & Očenášková, V. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Solomon, J., & Marx, J. (1995). To Grandmother's House We Go: Health and School Adjustment of Children Raised Solely by Grandparents. *Gerontologist*, 35(3), 386-394.
- Staples, R., & Smith, J. W. (1954). Attitudes of Grandmothers and Mothers toward Child Rearing Practices. *Child Development*, 25(2), 91-97.
- Stevens, J. H., Jr. (1984). Black Grandmothers' and Black Adolescent Mothers' Knowledge About Parenting. *Developmental Psychology*, 20(6), 1017-1025.
- Strašíková, B. (2004). *V roli rodičů a prarodičů*. Praha: Karolinum.
- Štěrbová, D., & Kalábová, S. (2009). Dítě v péči prarodičů a jiných příbuzných [online]. [cit. 2016-08-24]. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče: Sborník z IX. celostátního semináře Brno, 30. 9. – 1. 10. 2009* (20-25). Brno: Triada. <http://www.triada-centrum.cz/publ/sborniky/sbornik_2009.pdf>.
- Tarrant, A. (2012). Grandfathering: the Construction of New Identities and Masculinities. In Arber, S., & Timonen, V. (Eds.), *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts* (181-202). Bristol: Policy Press.
- Taylor, A. C., Robila, M., & Lee, H. S. (2005). Distance, Contact, and Intergenerational Relationships: Grandparents and Adult Grandchildren from an International Perspective. *Journal of Adult Development*, 12(1), 33-41.
- Triadó, C., Villar, F., Solé, C., Osuna, M.-J., & Pinazo, S. (2005). The Meaning of Grandparenthood: Do Adolescent Grandchildren Perceive the Relationship and Role in the Same Way as Their Grandparents Do? *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), 101-121.
- Uhlenberg, P., & Hammill, G. (1998). Frequency of Grandparent Contact with Grandchild Sets: Six factors that make a difference. *Gerontologist*, 38(3), 276-285.
- Uhlířová, V. et al. (2010). *Dítě ve výchově příbuzných* [online]. [cit. 2016-08-24]. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit. Získáno z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/metodiky/Rozum_a_cit_Dit_ve_vchov_pibuznch.pdf>.

Viguer, P., Meléndez, J. C., Valencia, S., Cantero, M. J., & Navarro, E. (2010). Grandparent-Grandchild Relationships from the Children's Perspective: Shared Activities and Socialization Styles. *The Spanish Journal of Psychology*, 13(2), 708-717.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů [online]. [cit. 2016-11-21]. Získáno z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7263/Zakon_o_socialne-pravni_ochrane_deti.pdf>.

Žáková, A. (2016). *Prarodiče v roli rodičů: zkušenost prarodičovských pěstounek* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií [cit. 2017-02-20]. Získáno z: <http://is.muni.cz/th/371732/fss_m/>.

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Model čtyř stylů výchovy (Čáp, 1999, s. 24)	12
Tabulka 2 - Model devíti polí způsobu výchovy (Čáp, 1999, s. 24)	15
Tabulka 3 - Výchovné styly: dimenze a techniky (Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero, & Navarro, 2010, s. 712)	31
Tabulka 4 - Rozložení vzorku podle roku narození.....	51
Tabulka 5 – Společné činnosti prarodičů a vnoučat	52
Tabulka 6 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a četností společných činností.....	53
Tabulka 7 - Souvislost mezi četností kontaktů a způsobem výchovy prarodičů (Kruskal-Wallisův test)	56
Tabulka 8 - Souvislost mezi vzdáleností bydliště prarodičů a způsobem jejich výchovy (Kruskal-Wallisův test).....	57
Tabulka 9 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodiče a prvky výchovy: průměry a směrodatné odchylky	58
Tabulka 10 - Porovnání výchovných stylů otců a dědečků pomocí Welchova t-testu	59
Tabulka 11 - Porovnání výchovných stylů matek a babiček pomocí Welchova t-testu	60
Tabulka 12 - Pěstounská rodina A	65
Tabulka 13 - Pěstounská rodina B	68
Tabulka 14 - Pěstounská rodina C	69
Tabulka 15 - Pěstounská rodina D	72
Tabulka 16 - Pěstounská rodina E	73
Tabulka 17 - Pěstounská rodina F	75
Tabulka 18 - Pěstounská rodina G	77
Tabulka 19 - Pěstounská rodina H	79
Tabulka 20 - Pěstounská rodina CH	81
Tabulka 21 - Pěstounská rodina I	83
Tabulka 22 - Emoční vztah	85
Tabulka 23 - Výchovné řízení	85

Seznam grafů

Graf 1 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a četností různých typů společných činností.....	55
Graf 2 - Vztah mezi pohlavím dítěte, pohlavím prarodičů a uplatněním různých elementů výchovy.....	59
Graf 3 - Průměrný skór jednotlivých elementů výchovy rodičů a prarodičů	60

Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro zjišťování vztahů dětí a prarodičů

Příloha 2: Písemný souhlas pro rodiče

Příloha 3: Schéma rozhovoru – okruhy s přibližným zněním otázek

Příloha 4: Dotazník pro zjišťování vztahů dětí a pěstounských prarodičů

Příloha 5: Otevřené kódování

Příloha 6: Axiální kódování